

magazin istoric

ANUL XXI NR. 10 (247) OCTOMBRIE 1987

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XXI
Nr. 10 (247)
octombrie 1987

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Decembrie 1987: Conferința Națională a P.C.R. Națiunea română pe coordonatele istorice ale socialismului: <i>Gheorghe Surpat</i>	2
Voința întregii țări: <i>Ilie Ceaușescu</i>	4
Aviatorii români în luptele pentru apărarea patriei: <i>Valeriu Avram</i>	7
România — țintă a expansiunii hitleriste: <i>H. Brestoiu</i>	12
Scrisoare din Cambridge. Cifrul lui Armand Călinescu: <i>Barbu Călinescu</i>	16
1909-1920. Trandafir G. Djuvara — în misiune diplomatică la Bruxelles, Le Havre și Luxemburg: <i>Valeriu Buduru, Ioana Ursu</i>	18
Constantin Dobrescu-Argeș — Școala o Alma mater a poporului: <i>Romus Dima</i>	22
Scrisori inedite de la H. Sanielevici, C. Rădulescu-Motru, Al. Marghiloman, P.P. Carp: <i>Valeriu Răpeanu</i>	25
Transilvania — pământul strămoșilor noștri: <i>Stoica Lasu</i>	30
În București, acum 50 ani	46
Țara Moșilor — itinerar istoric: <i>Vasile Smărăndescu</i>	60
● Maksim Litvinov la Londra: Z.S. Seinis... 33 ● În anul 26 al domniei sale, țara a fost unificată: Ana Budura... 38 ● Berlin 1933. Un ambasador francez își amintește (II): Armand Bérard... 43 ● Capcanele tezaurului slovac: Milan Varoš... 50 ● 1939-1945. Corespondență secretă Casa Albă—Downing Street 10: Corneliu Bogdan... 55	
● Cărți sosite la redacție... 24 ● Poșta Magazin istoric... 62	

COPERTELE NOASTRE

①④ 1615: serbare tradițională în marca plății din Bruxelles. Pictură în ulei de Denis van Alsloot aflată în colecțiile de la Victoria and Albert Museum din Londra (Trandafir G. Djuvara — în misiune diplomatică la Bruxelles, Le Havre și Luxemburg, p. 18).

② Mărturie ale măiestriei meșterilor chinezi. Sus: cutie din sec. XVIII pentru păstrat gheață; jos: placă din aur, decorată cu emblema imperială, ce datează din sec. XV, din epoca dinastiei Ming (în anul 26 al domniei sale, țara a fost unificată, p. 38)

③ Castelul din Bojnice, monument al culturii slovac (Capcanele tezaurului slovac, p. 50)

NAȚIUNEA ROMÂNĂ PE COORDONATELE ISTORICE ALE SOCIALISMULUI

Dr. GHEORGHE SURPAT

In urmă cu mai multe decenii, un istoric francez, neputînd înțelege resorturile adînci, tainicele fire ce legau poporul român de pămîntul pe care trăia și îl muncea, a definit dăinuirea românilor, prin vitregiile vremurilor și asprile năvăliri ce s-au succedat neîncetat, vreme de un mileniu, pe acest pămînt, drept „o enigmă și un miracol”.

Cu uimire se vorbește și în zilele noastre cînd se aduc în discuție remarcabile realizări dobîndite de poporul nostru în anii socialiști ai evoluției sale, ani marcați de profunde și structurale transformări în toate domeniile vieții. Din analiza evoluției istorice a poporului român se poate lesne constata că o trăsătură fundamentală a locuitorilor spațiului carpato-danubiano-pontic este hărnicia, forța lor creatoare. Dar numai socialismul — orînduirea libertății și egalității între oameni — a descătușat și mobilizat imensul potențial creator, pentru a da patriei noul său chip de azi. Dintr-o țară slab dezvoltată din punct de vedere economic, România a devenit un stat cu o industrie puternică și o agricultură modernă, angajată pe drumul dezvoltării intensive. România de astăzi este un stat cu o știință și o cultură înfloritoare, cu un învățămînt avansat, cu un nivel de viață material și spiritual în continuă creștere. Societatea românească, organism omogen, format din clase și categorii unite, care își afirmă cu tot mai multă vigoare calitatea de proprietare ale întregii avuții naționale, de proprietare și beneficiare ale rezultatelor muncii lor, participă activ la organizarea și conducerea vieții social-economice. „Într-o perioadă istorică scurtă — subliniază secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — România a parcurs mai multe etape istorice și a trecut la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate”.

Cucerind puterea politică, devenind pentru prima oară în istoria țării clasă conducătoare a societății, clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea muncitoare, cu intelectualitatea și celelalte categorii sociale, sub conducerea partidului comunist — forța politică consecvent revoluționară — a trecut decis la făurirea unei noi geografii economice, politice, sociale și culturale a patriei. România „eminamente agrară” de acum nici o jumătate de veac înregistrează o impetuoasă dezvoltare, obiectivul strategic fundamental constituindu-l, în perspectivele trasate de Congresul XIII, înscrierea în rîndul țărilor mediu dezvoltate, propunîndu-și ca, pînă în anul 2000, să intre în rîndul statelor dezvoltate ale lumii. Apropiată Conferință Națională a P.C.R. va sublinia vigoarea cu care poporul nostru împlinește planurile și programele istorice elaborate în 1984 de cel de-al XIII-lea Congres al partidului. Asemenea obiective temerare nu ar fi fost și nu ar fi posibile fără o temeinică și complexă politică de dezvoltare economică, urmărind cu tenacitate și spirit științific de analiză și înțelegere fenomenul economic în armonioasă și complementară sa interpenetrare, pe întregul cuprins al țării. Este încă una din caracteristicile noii geografii economice făurite conștient de poporul nostru în anii socialismului, o trăsătură moștenită de la vechea orînduire fiind aceea a marelui decalaj între cele cîteva centre sau zone mai bine înzestrate din punct de vedere industrial și starea de înapoiere cvasigenerală în care se aflau regiuni întregi sau chiar provincii istorice (Oltenia, Dobrogea, Moldova, Maramureș). Astfel, județul Hunedoara, considerat unul din județele cu o bună industrializare, avea o producție de 38 ori mai mare decît a județului Ialomița; în anii imediat următori celui de-al doilea război mondial, jumătate din producția industrială a țării era concentrată

în București și în cîteva județe (Arad, Brașov, Caraș, Cluj, Hunedoara, Prahova, Sibiu, Timiș-Torontal), de fapt și aici tot în centrele de reședință. Dacă la acest dezechilibru adăugăm nivelul de dotare scăzut al agriculturii, accesul limitat al unor zone ale țării la rețeaua feroviară sau rutieră, gradul limitat de urbanizare, lipsa de mijloace culturale și social-edilitare în numeroase regiuni, discrepanțele din societatea românească în perioada de început a revoluției socialiste sînt lesne de imaginat.

Înscriind, încă de la întemeierea sa, în programul de acțiune, drept obiectiv fundamental al întregii sale politici, instaurarea și dezvoltarea pe pămîntul patriei a celei mai înaintate și mai drepte dintre orînduiri — socialismul —, Partidul Comunist Român a desfășurat o susținută activitate pe baza unei strategii pe deplin validată de marile înfăptuiri obținute pe parcursul a doar patru decenii. În cadrul acestora se detașează în mod deosebit anii ce s-au scurs după Congresul IX al partidului, epocă de profunde transformări și mutații petrecute în întreaga societate românească, definită pe drept cuvînt sub numele de „Epoca Nicolae Ceaușescu”. Sînt anii în care prodigioasa activitate a secretarului general al partidului și-a pus puternic amprenta de creativitate și originalitate, de gîndire revoluționară asupra tuturor domeniilor vieții societății românești, inclusiv asupra economiei. În cei 22 ani de la istoricul congres, care a ales în fruntea partidului și poporului pe cel mai iubit vîlstar al acestuia, tovarășul Nicolae Ceaușescu, gîndirea și practica economică românească au dobîndit un conținut nou, reflectat în modelul original, modern și eficient al dezvoltării economiei naționale, model elaborat și sintetizat cu aportul decisiv al tovarășului Nicolae Ceaușescu. Întemeindu-se pe o concepție cuprinzătoare, profund umanistă prin semnificațiile și țelul final pe care îl urmărește — omul și bunăstarea lui — acest model articulează armonios factorii economici, sociali și politici. Noile dimensiuni imprimate de gîndirea creatoare a secretarului general al partidului teoriei și practicii economice sînt pregnant exprimate de orientarea fermă a economiei românești pe calea continuării repartizării echilibrate a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării, a încadrării optime a fiecărui județ, a fiecărei localități în cerințele unui complex național unitar și eficient.

Conceptul de mare valoare științifică privind dezvoltarea în profil teritorial — cu alte cuvinte, judicioasa repartizare a forțelor de producție pe întregul cuprins al țării — a devenit principiul de bază al politici de dezvoltare unitară economică a întregii țări. Caracteristică pentru gîndirea novatoare a secretarului general este viziunea unitară în care sînt înglobate criteriile ce trebuie să stea la baza dezvoltării economico-sociale în profil teritorial: necesitatea repartizării teritoriale raționale a forțelor de producție, dezvoltarea și modernizarea agriculturii, dezvoltarea știin-

ței și învățămîntului, asigurarea condițiilor de trai care să reflecte superioritatea orînduirii socialiste. Este această concepție o rezultantă directă, logică a cunoașterii nemijlocite a realităților țării, determinată de permanentul contact al secretarului general al partidului cu țara, în dialogul viu, necontenit, purtat cu oamenii muncii, fie acolo unde se realizează direct producția, fie în analizele riguroase cu specialiști și factori de răspundere în cadrul numeroaselor organisme constituite în toate sectoarele de activitate, pentru continuă adîncire a formelor și metodelor de democratizare a instituțiilor economico-sociale. O linie orientativă ce își găsește pe deplin expresia în avîntul fără precedent pe care l-au cunoscut orașele și satele țării, îndreptînd concluzia exprimată de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Plenara din iunie 1986: „merită să subliniem justetea politicii partidului nostru de repartizare rațională a forșelor de producție pe teritoriu. Pe această bază au cunoscut și vor cunoaște, în continuare, o puternică dezvoltare toate județele și localitățile patriei noastre”.

De altfel, însăși reorganizarea teritorial-administrativă a țării, înfăptuită în anul 1968, a constituit o expresie a îmbinării necesităților economico-administrative cu tradițiile istorice de evoluție a diferitelor zone: „Pornind de la tradițiile istorice locale — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu în *Expunerea la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale din 15 februarie 1968* —, de la relațiile staționice în anii construcției socialiste, noile județe reunesc orașele și comunele în zone viabile, cu largi posibilități de progres”.

Linia imprimată acum mai bine de două decenii — și căreia i s-au adus permanente perfecționări, în funcție de elementele noi intervenite pe parcurs — și-a dovedit pe deplin viabilitatea, configurînd o nouă realitate istorică a patriei. Stau mărturie argumentele statistice, ce nu pot fi tăgăduite. Dacă pînă în anul înfăptuirii reorganizării teritorial-administrative 14 județe aveau un volum al producției globale sub două miliarde lei și doar șase depășeau cu puțin șase miliarde lei (cu precizarea că 40 la sută din producție era concentrată în București și orașele reședințe de regiuni), în prezent, în fiecare din unitățile administrativ-teritoriale constituite atunci, valoarea fondurilor fixe depășește 20 miliarde lei (urmind ca pînă în anul 1990 și producția industrială să depășească această cifră). Cea mai mare parte dintre ele dețin fonduri fixe în valoare de 30-100 miliarde, ceea ce presupune o deosebită omogenitate și echilibru economic.

Acest echilibru se vedește și în numeroase alte compartimente: în repartizarea echitabilă a forței de muncă, ceea ce îngăduie valorificarea integrală și superioară a capacității de creativitate în toate sectoarele activității,

(Continuare în p. 32)

VOINȚA ÎNTREGII ȚĂRI

General-locotenent dr. ILIE CEAUȘESCU

dealul eliberării nord-vestului țării, răpit prin dictatul fascist de la Viena din 30 august 1940, a însuflețit permanent întregul popor român. Înlăturarea ocupației străine de pe acest străvechi pământ românesc, parte inseparabilă a patrimoniului etnic și teritorial național, rupt ilegal din trupul giei române și anexat de Ungaria lui Horthy, a fost unul din obiectivele principale ale mișcării de rezistență a națiunii noastre în anii celui de-al doilea război mondial. Iar programul politico-militar al revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, pregătit cu competență și minuțiozitate de către Partidul Comunist Român, a stabilit cu claritate misiunile de luptă pentru îndeplinirea acestui obiectiv patriotic.

Astfel, documentele politice radiodifuzate în chiar momentul izbucnirii revoluției române, la 23 august 1944, arătau fără echivoc: „Alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, mobilizînd toate forțele națiunii, vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină”. De clarătia șefului statului român a fost completată de cea a guvernului instituit prin revoluție, guvern la care pentru prima dată în istorie participa partidul comunist: „Recunoașterea de către guvernele din Moscova, Londra și Washington a nedreptății făcute României prin dictatul de la Viena deschide posibilitatea ca armatele românești, alături de armatele aliate, să elibereze Transilvania de nord de ocupația străină”.

Din punct de vedere militar, Directiva strategică a Marelui Stat Major Român din seara zilei de 23 august 1944, care preciza misiunile forțelor armate naționale, stabilea concret modalitățile de realizare a acestui obiectiv politic național. „Ideea generală operativă” a acestui plan de campanie preconiza ca acțiunea de eliminare a prezenței militare germane din teritoriul național aflat sub competența guvernului de la București să fie urmată imediat de „acțiunea ofensivă pentru recucerirea Ardealului de Nord”, „contra trupelor germano-maghiare din Transilvania”.

Desfășurarea victorioasă a acțiunilor militare insurecționale în intervalul 23-31 august 1944 a asigurat, prin lupta eroică a întregii oștiri, sprijinită unanim de națiune, eliberarea a două treimi din teritoriul național (circa 150 000 km pătrați) și, totodată, crearea unei baze puternice de lansare a ofensivei eliberatoare din Transilvania. Încă la sfîrșitul lunii august 1944, trupele române, aflate în dispozitiv de luptă pe frontul din centrul Transilvaniei, au lansat primele acțiuni de eliberare a teritoriului răpit prin dictatul fascist de la Viena. La 30 august, chiar în ziua în care se împlineau patru ani de la coterpirea de către horthyști a satelor și orașelor Transilvaniei de nord, comandantul Corpului de Munte a raportat eliberarea primelor localități din cuprinsul acestui pămînt strămoșesc.

După încheierea cu deplin succes, la 31 august 1944, a operației strategice insurecționale, forțele

militare și populare românești au trecut la desăvîrșirea eliberării teritoriului național de sub ocupația străină. Potrivit Directivei operative din 30 august 1944 a Marelui Stat Major Român, misiunea Armatei 1 și 4 române, concentrate în sudul Transilvaniei și în Banat, pe un front de circa 1400 km, era de a interzice inamicului orice pătrundere spre lanțul montan carpatic, și, ulterior, să declanșeze ofensiva pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei. În fața celor 19 divizii române, inamicul opunea 13 divizii ale Ungariei horthyste și 8 divizii germane compacte, precum și resturi ale altor 24 mari unități din Armata 6 și Armata 9 ale Wehrmachtului.

În prima jumătate a lunii septembrie 1944, în „capul de pod” din sudul Transilvaniei și Banat, menținut cu fermitate pînă atunci de forțele românești, au afluît mari unități sovietice. Acțiunile militare pentru eliberarea părții de nord-vest a României au dobîndit un ritm alert, înfățișînd tabloul dinamic al concomitenței în timp, pe planuri depărtate spațial, a ofensivei cu defensiva strategică. La 7 septembrie, trupele române, în colaborare cu forțele sovietice, au reluat ofensiva asupra dispozitivului inamic din partea sud-estică a Transilvaniei. În timp ce, în centrul podișului transilvan, Armata 4 română desfășura o aprigă bătălie pentru a stăvili contralovitura trupelor inamice care încercau să ocupe culmile Carpaților Meridionali. La vest de Carpații Apuseni, în Banat și Crișana, marile unități române și sovietice au reușit să respingă ofensiva germano-ungară ce tîdea să ocupe întregul lanț apusean carpatic. În centrul Transilvaniei, Armata 4 română, după ce a oprit înaintarea dușmană, a trecut, la 9 septembrie, la contraofensivă, împreună cu trupele sovietice, pe direcțiile Tîrnăveni-Luduș și Aiud-Turda, respingînd trupele ocupante dincolo de riurile Mureș și Arieș. Lupte înverșunate s-au desfășurat în acest rîstimp la Dealul Sîngeorgiu, Cîmpia Turzii, Oarba de Mureș și pe valea Arieșului.

Începînd cu data de 21 septembrie 1944 s-a declanșat o nouă fază a efortului militar al României pentru eliberarea teritoriului național. La est de Munții Apuseni, Armata 4 română, în cooperare cu forțe sovietice, a declanșat ofensiva pe direcția Turda-Cluj-Carei, angajînd lupte înverșunate pentru forțarea cursului Mureșului mijlociu și cucerirea capetelor de pod necesare înaintării spre „Poarta Someșului”, pentru eliberarea orașului Tirgu Mureș, ruperea frontului inamic în zona Turda, eliberarea orașului Cluj, urmărirea și alungarea inamicului dincolo de frontieră.

Eliberarea Clujului — important centru economic, cultural și administrativ din nord-vestul țării — a reprezentat unul din principalele evenimente ale războiului purtat de România împotriva Germaniei naziste și Ungariei horthyste. Subliniînd semnificația momentului, ziarul Știința, organul de presă al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, consemna, la 12 octombrie 1944: „Acum, prin

poarta Clujului, vom păși cu mîndrie și demnitate pe pămîntul Ardealului dezrobît, unde ne vom întîlni cu spiritul nemuritor al tuturor luptătorilor pentru libertate de peste munți”.

La vest de Carpații Apuseni, mari unități române, în cooperare cu cele sovietice, au eliberat orașele Oradea și Salonta și au depășit frontiera cu Ungaria, desfășurînd ulterior operații militare în spațiul Debrecin-Nyiregyháza.

Continuînd înaintarea, între 14 și 25 octombrie, trupele Armatei 4 române au desfășurat o viguroasă urmărire prin „Poarta Someșului”, zdrobind succesiv rezistențele inamice din Munții Mezeș și Făget și din fața orașelor Carei și Satu Mare. Pe planul general al ofensivei Frontului 2 ucrainean, luptele acestea au avut o deosebită importanță, deoarece fixarea puternică a inamicului în nord-vestul României de către Armata 4 nu a mai permis comandamentului german să deplaseze o parte din forțe la vest de Carpații Apuseni, pe direcția loviturii principale a frontului. În dimineața zilei de 25 octombrie, mari unități române s-au apropiat impetuos de orașul Carei, alungînd pe cotropitori din această localitate și semînd cu jertfa lor actul eliberării ultimei brazde de pămînt străbun. Prin aceasta, partea de nord a Transilvaniei, ruptă din trupul țării în urma dictatului de la Viena, a fost reintegrată pentru totdeauna în teritoriul național. Consemnînd marea evenimente, comandantul Armatei 4 române, generalul Gheorghe Avramescu, se adresa astfel militarilor într-un înfulețitor și emoționant ordin de zi: „La chemarea țării pentru dezrobirea Ardealului, răpit prin dictatul de la Viena, ați răspuns cu înfulețire și credință în izbînda poporului nostru. Tineri și bătrîni ați pornit spre hotarele sfînte ale patriei și cu piepturile voastre ați făcut zăgăz nelfricat dușmanului care voia să ajungă în Carpați... Zdrobit de focul năprasnic al artileriei și de neconținutele asalturi, inamicul a fost izgonit din Ardealul scump... Luînd pildă de la cei ce au pus patria mai presus decît viața, continuăm lupta...”

Silite să se retragă din fața impetuoasei ofensive româno-sovietice, trupele nazisto-horthyste au săvîrșit crime dintre cele mai odioase, asasinat și samavolnicii asupra populației românești, jafuri, incendieri, aruncări în aer a obiectivelor economice și culturale. La 5 septembrie 1944, se arată într-un raport al Inspectoratului de poliție Alba Iulia, trupele inamice au intrat în localitățile Ormeniș și Șofter, unde „s-au dat la atrocități, dînd foc la mai multe case și gospodării țărănești și ucigînd femei și copii”. În comuna Tărlanu de lîngă Oradea, în noaptea de 30 septembrie 1944, teroriștii unguri au asasinat 16 locuitori români, iar în localitatea Prundul Birgăului din județul Bistrița-Năsăud alți 7 români au fost executați în seara zilei de 10 octombrie 1944. Printre asasinatelor în masă săvîrșite de horthysti, o tristă notorietate a căpătat cea de la Moisei, în Maramureș, unde, în ziua de 14 octombrie 1944, militarii unguri au ucis peste 30 țărani români,

incendiind apoi localitatea. Masacre asemănătoare au avut loc la Sărmașu, incendieri de locuințe la Deleni, Iara etc., iar deportări ale populației la Dej, Rediu ș.a. Toate acestea se adăugau miilor de atrocități comise împotriva populației românești majoritare și a cetățenilor de alte naționalități. Îndeosebi evrei, din partea de nord-vest a României în perioada celor patru ani de ocupație de către Ungaria horthystă.

Asemenea crime și acțiuni teroriste rar înținite în istoria omenirii erau rezultatul cultivării la cetățenii Ungariei, de toate categoriile sociale și de toate vrstele, de la copii la bătrâni, a urii și disprețului total față de locuitorii Transilvaniei și, în general, ai României. În acest scop, s-a recurs la falsificarea adevărului privind realitățile istorice, poporul român fiind prezentat în mod dușmănesc ca fără origine, fără strămoși, fără patrie și fără drepturi istorice, alungat de unii și tolerat de alții. Timp de secole, în rîndul populației ungare au fost propagate, constant, mentalități și idei deformate despre superioritatea ungarilor ca rasă și dreptul lor de a distruge și ucide tot ce nu era unguresc în Transilvania. Denaturîndu-se adevărul istoric cel mai simplu, popoului ungar i-a fost insuflată iluzia că Transilvania, acest străvechi pămînt românesc, ar fi chipurile teritoriu unguresc și că i-ar aparține. Ca atare, tot ce nu aparține popoului ungar trebuie nimic. Asemenea îndemnuri morbide prezentate sistematic, prin toate mijloacele de informare și influențare a maselor de către factorii de răspundere unguri, de la oamenii și instituțiile de stat pînă la cele de cultură, timp de veacuri, dar mai ales din secolul XIX, au propagat o ură bolnăvicioasă împotriva popoului român și a tuturor cetățenilor de altă origine etnică din Transilvania, declanșînd instinctele de exterminare, determinînd atrocități sîngeroase care au depășit orice imaginație. Rezultatul patologic, inuman, al unei asemenea propagande a urii și răzbunării, a uciderei și torturării populației românești s-a văzut în anii 1940-1944, cînd o parte din Transilvania a fost ocupată de Ungaria horthystă¹. În această perioadă scurtă, de patru ani, cei care fuseseră educați în spiritul urii și crimei au comis în zona românească ocupată atrocități care întrec orice închipuire umană. Acțiunea ungaro-horthystă de exterminare în partea ocupată a Transilvaniei — adevărată politică de stat — nu a vizat numai populația românească, ci pe toți locuitorii, fără deosebire de naționalitate: evrei, sași, ucraineni, inclusiv maghiari care locuiau în localitățile din zona ocupată. Aceasta denotă că nu grija și preocuparea față de populația maghiară din Transilvania erau în vederile fasciștilor unguri, așa cum ipocrit afirmau, ci setea nestăvilită de cuceriri și ocupări de noi teritorii, dacă se putea fără populație.

Asemenea practici inumane n-au înfricoșat populația de toate etniile din zonele ocupate, ci, dimpotrivă, i-au sporit ura contra fasciștilor, hotărîrea de a lupta neconștient pînă la eliberarea ultimei brazde din pămîntul strămoșesc.

Acțiunile desfășurate de armatele române în cooperare cu forțele militare sovietice pentru zdrobirea trupelor Germaniei hitleriste și Ungariei horthyste în partea de nord-vest a Transilvaniei au avut — ca și epopeea luptelor insurecționale — un pronunțat caracter popular conferit de sprijinul neprecupețit pe care întregul popor l-a acordat luptei eliberatoare. Mobilizații de ardentele chemări ale partidului comunist, ostași fără uniformă, de la orașe și sate, tineri și vîrstnici, bărbați și femei s-au angajat cu însuflețire în bătălia pentru restabilirea drepturilor istorice ale poporului român, fixînd, prin mari jertfe, pentru totdeauna, bornele de frontieră la locul cuvenit. Strînsa unitate dintre popor și armată s-a vădit a fi expresia concentrată a voinței întregii națiuni. „Războiul este al națiunii întregi și națiunea întreagă este în război” — scria ziarul Știința din 21 septembrie 1944. Locuitorii României au răspuns ca un singur om înflăcăratei chemări la luptă și la muncă lansată de partidul comunist sub deviza „Totul pentru front, totul pentru victorie!”

Vestea eliberării complete a teritoriului național de sub ocupația fascistă a fost primită cu imensă bucurie și adîncă satisfacție de către întregul popor român. „Ardealul este astăzi din nou unul și indivizibil, așa cum trebuie să fie — scria ziarul Libertatea din 27 octombrie 1944. Nici o linie demarcațională nu mai împarte în chip arbitrar pămîntul pentru libertatea căruia au pătimit Horea, Cloșca și Crișan și au luptat Avram Iancu, Simion Bărnuțiu și memo-randiștii”.

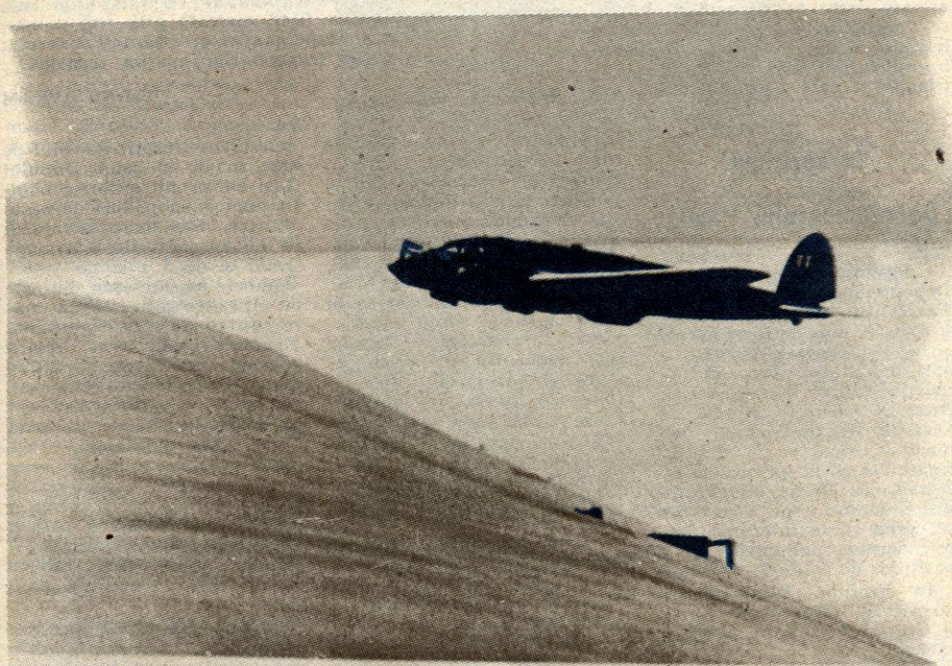
Bilanțul acțiunilor desfășurate de armata română în fața a doua a luptelor de eliberare a țării de sub ocupația hitleristo-horthystă evidențiază dimensiunile atacamantului deplin al națiunii la cauza idealurilor sale de libertate și unitate. Între 1 septembrie și 25 octombrie 1944 armata română a angajat în luptele pentru desăvîrșirea eliberării teritoriului național 28 divizii, un corp aerian și două brigăzi de artilerie antiaeriană, însumînd un efectiv de cca. 275 000 militari. În cursul ofensivei au fost eliberate 872 localități, între care 8 orașe, și au fost provocate înamicului pierderi ce s-au cifrat la 11 434 prizonieri și morți.

Eliberarea deplină a teritoriului național de sub ocupația străină nu a însemnat însă și sfîrșitul luptei poporului român împotriva fascismului. Armata română, cu un efectiv de peste o jumătate de milion de ostași, sprijinită permanent de întreaga națiune, a continuat lupta, alături de armata sovietică, pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei și în partea de nord-est a Austriei, înscirînd România, prin uriașul efort uman și material, pe locul patru în rîndul țărilor coaliției antifasciste. „Participarea României, cu întreaga forță, la războiul împotriva Germaniei naziste — subliniază președintele țării noastre —, luptele grele purtate de ostașii români, sacrificiile uriașe făcute de întregul popor pentru obținerea victoriei finale asupra fascismului au demonstrat cu putere hotărîrea poporului român de a lupta pentru zdrobirea fascismului și lichidarea politicii imperialiste de dominație și asuprire, pentru cauza independenței și libertății popoarelor, a înțelegerii și colaborării în întreaga lume”. ■

¹ Magazin istoric, nr. 7/1987.

CORPUL AERIAN ROMÂN

ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

Prin Ordinul Statului Major al Aerului cu nr. 2428, din 1 septembrie 1944, s-a creat Corpul aerian român. Măsura făcea parte dintr-un întreg complex organizatoric inițiat de conducerea armatei române în vederea continuării cu toată energia și cu toate forțele disponibile a luptelor pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei de sub ocupația hitleristo-horthystă.

Crearea acestei mari unități și instalarea subunităților sale pe aerodromurile din Podișul Transilvaniei s-a produs într-un termen foarte scurt (1-7 septembrie), interval în care echipe specializate și de asistență tehnică s-au deplasat pe noile terenuri de zbor pentru a executa reparațiile necesare și a verifica starea tehnică a materialului. La 7 septembrie 1944, cele 20 escadrile, cu 210 aparate și 233 echipaje, din compunerea Corpului aerian român se aflau deplasate pe aerodromurile de la Turnișor, Balomir și Șura Mică, primind numeroase misiuni în luptele ofensive pentru eliberarea completă a teritoriului patriei noastre. Ele au susținut concomitent Armatele 1 și

4 române, precum și unitățile sovietice de pe direcția loviturii principale a Frontului 2 ucrainean. Între 1 septembrie și 25 octombrie 1944, aviatorii români au executat 1453 misiuni de luptă, distrugând 74 avioane inamice, 83 tancuri și autobuscule, 54 trenuri cu materiale și tehnică de luptă; în acest interval, asupra obiectivelor inamice au fost aruncate 517 tone de bombe.

După 25 octombrie, acționând în sprijinul Armatelor 27 și 40 sovietice și 1 și 4 române, Corpul aerian a participat la luptele pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, până la înfrângerea totală a Germaniei naziste. Bilanțul general al participării aviației române la războiul antihitlerist, de la 23 august 1944 și până la 12 mai 1945, se concretizează în date deosebit de semnificative: 4200 misiuni de luptă, în cursul cărora au fost distruse 126 avioane inamice, 83 tancuri, 26 baterii de artilerie, 92 trenuri militare, 68 gări, 8 poduri, 7 aerodromuri; la acestea se adaugă cele 228 avioane și 470 autovehicule inamice capturate. Apreciind destoinicia zburătorilor români, co-

mandantul Armatei 5 aeriene sovietice arăta: „Reprezentanții Corpului aerian român și-au făcut pe deplin datoria și au contribuit la victoria finală cu toate forțele. Armatele sovietice cu care au colaborat au fost mulțumite”.

Colonelul, iar mai apoi general de escadră aviator Traian Burdufoiu, șef al serviciului operațiilor și, din 9 martie pînă la 12 mai 1945, comandant al Corpului aerian român, a redactat, împreună cu colonelii Paul Landman și Constantin Perju, un studiu monografic intitulat Acțiunile Corpului aerian român pe frontul antihitlerist, cuprinzînd date despre contribuția pe care, alături de ceilalți ostași ai ar-

matei române, piloții, observatorii și personalul din serviciile auxiliare ale acestei mari unități militare române și-au adus-o la înfrîngerea Germaniei naziste. Din acest document inedit publicăm cîteva fragmente, urmărind în ordinea lor cronologică luptele pentru completa eliberare a teritoriului României și participarea la bătăliile pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei.

În redarea textului, am respectat originalul, intreruperile fiind marcate prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze drepte; subtilurile fragmentelor aparțin redacției.

Valeriu AVRAM

În sprijinul

Detașamentului Păuliș

...Situția în seara zilei de 15 septembrie era următoarea: Pe frontul de nord, inamicul a opus o puternică rezistență și a contraatacat pentru a opri înaintarea trupelor româno-sovietice la nord-est de Arieș și nord de Mureș. La vest de Munții Apuseni, inamicul a reluat cu forțe superioare atacul în sectorul Detașamentului Păuliș, atîngînd linia Ghioroc-Cuvin. Prin ordin se cerea să se intervină asupra acestor aglomerări și a pozițiilor de artilerie inamice.

În sprijinul Detașamentului Păuliș, Grupul 6/3 Stuka și Grupul 8 asalt au acționat astfel:

O formație de 9 avioane Ju[nkers]-87 [pentru bombardament în picaj], însoțite de 3 avioane [de vînătoare] Me[sserschmitt]-109, a atacat în picaj coloanele hipo la nord de șoseaua Simbăteni-Ghioroc, obținîndu-se lovituri în plin. A urmat și un atac cu armamentul de bord, coloana fiind împrăștiată în toate părțile...

În după-amiaza zilei [de 16 septembrie], misiunea a fost repetată de o formație de 10 avioane Ju-87, însoțite de 7 avioane Me-109. S-a atacat în picaj o coloană auto între Simbăteni și Cîcir. Bombele au căzut în plin pe coloană, [după care] au urmat trei atacuri cu armamentul de bord; s-au observat 12 mașini incendiate. Tot în aceeași zi, Grupul 8 asalt, cu o formație de 5 avioane Hsch [Henschel]-129 a atacat cu bombe și

armamentul de bord satele Cuvin și Ghioroc, precum și o coloană de cca. 25 mașini și tanchete la vest de Păuliș. Au fost incendiate 8 autovehicule. În după-amiaza zilei, o formație de 5 avioane Hsch-129, însoțită de 4 avioane IAR-80, a executat o recunoaștere în zona pădurii și satului Pișchia-Fibiș. S-au atacat cu bombe și armamentul de bord coloane de căruțe și trupe hitleriste și horthyste, obținîndu-se foarte bune rezultate...

În acțiunea de sprijin a Detașamentului Păuliș din zilele de 15 și 16 septembrie, Grupul 6/3 Stuka a executat patru ieșiri cu 34 avioane, iar Grupul 8 asalt a executat două ieșiri cu 10 avioane. S-au lansat în total 18 300 kg bombe, au fost distruse 15 tancuri, 2 tanchete, 32 autovehicule și numeroase căruțe. S-au produs inamicului importante pierderi în materiale și în oameni. Ofițerii din Detașamentul Păuliș, aflați în prima linie, au informat că aproape o jumătate din divizia blindată hitleristo-horthystă a fost distrusă prin bombardamentele executate de aviație în zilele de 15-16 septembrie...

Reușita celor

11 bombardiere

„În ziua de 19 decembrie 1944 — povestește comandantul de atunci al Corpului aerian român, generalul Emanoil Ionescu — am fost chemat foarte urgent la comandamentul Armatei 5 aeriene sovietice. La ora 13 m-am prezentat generalului de divizie

Jelesnikov, însoțit de șeful de stat major și șeful Biroului 2, și am primit ordin să bombardăm două poduri de peste Dunăre. S-a fixat ca atacul să fie executat de 6 avioane Ju-87 și de 5 avioane Ju-88. Bombele lansate erau din cele cu întîrziere și de cel mai mare calibru de care dispuneam. Misiunea urma a fi declanșată în funcție de condițiile meteo din regiunea Budapesta. În cursul convorbirii a reieșit că toate încercările de pînă atunci ale aviațiilor aliate (americane, britanice și sovietice) nu reușiseră să lovească aceste poduri, care aveau o importanță deosebită pentru asigurarea aprovizionării și legăturilor garnizoanei inamice din interiorul acestui mare oraș.

Ni s-au dat datele necesare despre linia frontului în interiorul Budapestei, despre artileria antiaeriană și vînătoarea inamică, precum și hărți la scară mare cu situația obiectivelor. La terminarea discuțiilor, generalul Jelesnikov a spus zîmbind: «Cine lovește podul, devine erou al Uniunii Sovietice!».

În final, misiunea a fost executată de 4 avioane de bombardament greu Ju-88 avînd ca obiectiv podul nr. 2 (sud) și de 7 avioane Ju-87, pentru bombardament în picaj, podul nr. 3 (nord); protecția bombardierelor din cele două formații a fost asigurată de 5 avioane sovietice IAK și de două aparate Me-109 românești.

Căpitanul Mircea Bădulescu, comandantul escadrilei de bombardament în picaj, a ajuns cu formația sa deasupra obiectivului și a reușit să pla-

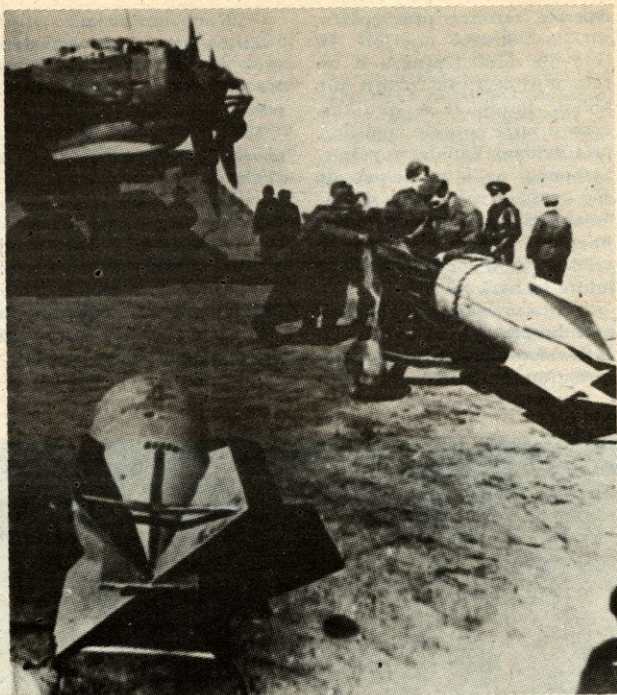
seze două lovituri în plin; aceleași rezultate a înregistrat și cealaltă formație. Confirmarea loviturilor au făcut-o atît echipajele, cît și căpitanul Konstantinov, comandantul formației sovietice de protecție.

Curajul și măiestria piloților noștri și-au găsit aprecierea cuvenită în documentele de epocă ale eșaloanelor superioare. Astfel, într-o scrisoare din 22 decembrie 1944, adresată de comandantul Armatei 27 sovietice, generalul Trofimenko, Statului Major Român, se arată: «Corpul aerian român, în cursul zilelor de 20, 21 și 22 decembrie 1944, în zona Armatei 27 sovietice, a acționat cu asaltul și bombardamentul, dînd lovituri asupra punctelor vitale și tehnice. Aviația de recunoaștere a întreprins cercetări fructuoase asupra activității inamicului, înlesnind înaintarea trupelor terestre către vest... Vă transmit dumneavoastră și Corpului aerian mulțumirile unităților terestre pentru activitatea unităților din subordine. Exprim încrederea că și în viitor vom avea același ajutor din partea dvs. și o colaborare strînsă cu unitățile terestre».

12 salve de salut din 124 tunuri

La 20 martie 1945, trupele româno-sovietice stăpîneau tot cursul Hronului, afară de cotul în care se află Banská-Bystrica. Faza operațiilor terestre pentru cucerirea acestei importante localități a fost eficient susținută de aviație. În ziua de 22 martie 1945 au fost atacate gara Banská-Bystrica și liziera de est a orașului, unde se aflau importante trupe inamice. Gara a fost lovită în plin, nodul de comunicație dintre gară și oraș întrerupt, iar un tren militar complet distrus...

Cu puternice efecte, a doua zi, 23 martie, au fost atacate gara Kremnica, cazărnicile de la sud-vest de gară și calea ferată ce pornea din această

Bombardiere românești pe un aerodrom din Ungaria se pregătesc pentru executarea unei noi misiuni de luptă

În p. 7: în timpul luptelor pentru eliberarea Cehoslovaciei

localitate spre nord-est. În cadrul aceleiași misiuni, cele 23 avioane românești de bombardament greu au lovit și gara Harmanec, iar în gara Vadesov alte două trenuri cu materiale și muniții... Faptele de curaj și vitejie ale zburătorilor români au fost citate în Ordinul de zi nr. 329, din 3 aprilie 1945 al Comandamentului Suprem Sovietic, prin care trupele ce participaseră la eliberarea orașelor Banská-Bystrica și Kremnica erau salutate la Moscova „cu 12 salve de artilerie trase de 124 de tunuri”.

[Iată acum și un episod mai puțin obișnuit, în relatarea celor implicați în desfășurarea lui]:

„1 aprilie 1945. Aerodromul Miskolc, de la poalele munților împăduriți Bukk... La ora

9.45, decolează 8 avioane ale Grupului 1 bombardament greu, cu misiunea de a ataca gara și nodul de comunicații Rosenberg, aflate la 250 km spre nord-vest, în masivul Tatra Mare, unde recunoașterile aeriene semnalaseră o vie activitate...

Patrula de [vinătoare] protecție, alcătuită din locotenentii Mircea Teodorescu, Dan Vieru, Gheorghe Iliescu și adjutantul major Vasile Chiriac, din cauza unor defecțiuni, a decolat cu 22 minute întîrziere, grăbindu-se să prindă din urmă cele două formații de bombardiere ce se îndreptau spre obiectivele indicate. Cu 20 minute înainte de a ajunge la obiectiv, bombardierile sînt nevoite să se strecoare între două straturi de nori, pentru a ține legătura de vedere cu

reperle terestre prin spărturile din stratul inferior. În cele din urmă, pentru a nu rata misiunea, au coborât sub plafon, înscriindu-se spre obiectiv printre crestele munților, prin defileul Văhului superior. Străpung apoi perdeaua de foc a apărării inamice și plasează peste 10 tone de bombe în plină gară... La ora 13 toate cele 8 bombardiere se întorc la bază.

— Dar vinătoarea [avioanelle din patrula de protecție]?, întreabă comandantul grupului pe primul coborât.

— N-am întâlnit-o...

Zile și nopți lungi de așteptare. Se fac investigații pentru a se da de urma celor patru dispăruți...

La 5 aprilie, seara, frînt de oboseală, sosește, pe jos, la Miskolc adjutantul major Chiriac. «La mai puțin de jumătate de oră după decolare — povestește el — am intrat într-un sistem noros care în scurt timp ne-a închis calea, obligîndu-ne să coborîm la rasul pomilor, pentru ca să putem prinde măcar la obiectiv formația de bombarda-

ment. N-am reușit să ne strecurăm peste crestele Tatrei Mici direct spre Rosenberg, ci am luat-o pe la sud de Banská-Bystrica, ocolind pe valea Turiekului. Am ieșit la obiectiv venind dinspre partea opusă și tocmai în momentul în care gara și multe vagoane erau mistuite de flăcări [de la bombardierile noastre, care plecaseră între timp]...

Tot la rasul pomilor am urmat valea Hronului Negru spre est, orbecînd mult prin ceață și ploaie. Benzina se împușina și eram amenințați

Aripi românești la Mărășești

Înaltul comandament român a fost printre primele din lume care a acordat o atenție deosebită aviației ca armă, integrînd-o cu eficacitate în planurile sale operative. Efortul de reorganizare a armatei române în cursul iernii și primăverii anului 1917 a avut în vedere și pregătirea a trei grupuri aeronautice care și-au găsit deplina consacrare în cursul crîncenelor confruntări de la Mărăști-Mărășești-Oituz. În ajunul acestor bătălii, aviația a furnizat date prețioase despre dispozitivul trupelor inamice și principalele lor raioane de concentrare, înaltul comandament român putînd să ia cele mai potrivite măsuri. Acestor misiuni de cercetare li s-au adăugat altele efectuate chiar în timpul luptelor — supravegherea frontului și a mișcărilor de trupe inamice, bombardarea forței vii și a pozițiilor de artilerie dușmane, reglarea tirului artileriei proprii și menținerea legăturilor între comandamentele române și trupele din subordinea lor etc. —, prin care aviația și-a adus o contribuție însemnată la înfrîngerea inamicului. Referindu-se la eșecul suferit de armatele Puterilor Centrale în timpul bătăliei de la Mărășești, comandantul Armatei 1 austro-ungare arăta că una din cauzele înfrîngerii s-a datorat tocmai „admirabilei cooperări între infanteria, artileria și aviația română”.

Publicăm în continuare cîteva extrase din jurnalul locotenentului de marină aviator Constantin Gonta, care în acele zile a activat ca observator și fotograf aerian în cadrul Escadrilei de observație F.2, din componerea Grupului 1 aeronautic. La acea dată, aviația română dispunea de un personal propriu, cu o bună pregătire, de specialiști recrutați din rîndul cadrelor militare din alte arme (artilerie, cavalerie, marină), posedînd cunoștințele tehnice necesare mînuirii aparatului aflate în dotarea aviației.

Cum se va vedea, C. Gonta nu a fost singurul marinar care a servit în cadrul forțelor aeriene române din acea vreme. Cît privește fragmentele extrase, ele se referă chiar la evenimente din clipele culminante ale bătăliei de la Mărășești.

V. A.

31 iulie 1917. Pilot plutonier Bucur Stan. Plecare la ora 19.45. Înălțimea de zbor 1 200 m. Aparat F.40. Aterizare la 20.45. Misiunea primită: recunoașterea pe dealul Muncelul și Valea Leșunțului. Dare de seamă: pe șoseaua Oituzului mișcare continuă de camioane și căruțe intrînd în Herăstrău și ieșind. La ora 20.20, 10-12 camioane intrau în Herăstrău pe partea de vest. Alte trei

camioane erau tot pe partea de vest. În coordonatele XMQA — 50-60 de infanteriști mergînd în coloană spre est, spre Herăstrău. Tot timpul călăreți izolați mergeau spre Herăstrău... În coordonatele YLGK o baterie de 77 mm în acțiune, trăgînd la est de cota 703. În coordonatele ZLLF un tun contra avioanelor trăgînd contra avionului nostru. La ora 20.30 inamicul a aprins rachete lumi-

cu aterizarea forțată într-o zonă prăpăstioasă. Dar, în timp ce zburam la împlinire și lipsiți de orice speranță, apăru un aerodrom lângă un deal împădurit. Nu știam unde sîntem, pentru că zborul la joasă înălțime ne luase posibilitatea orientării. Văzusem însă de sus o mașină cu inițialele armatei sovietice și, benzina fiind pe sfîrșite, ne-am grăbit să aterizăm. Doi dintre noi au capotat la aterizare, deoarece n-am observat că aerodromul era încă în lucru. Am fost reținuți și intero-

gați. Presupuneam că nimerisem în zona de operații a altui front sovietic decît cel cu care coopera Corpul nostru aerian și, evident, suspiciunile sovieticilor erau firești, mai ales că aparatele noastre erau de proveniență germană. Văzînd însă că organele sovietice prelungesc reținerea noastră, am intrat într-o stare de mare nerăbdare. M-am hotărît să evadez din camera unde eram ținuți și, după cum vedeți, după un marș forțat, am ajuns de la Kosiĕ la Miskolc».

În plină noapte, o mașină cu farurile camuflate, gonea de la Lučenec spre Miskolc; generalul Burduloiu se deplasa acolo spre a verifica personal, în calitate de comandant al Corpului aerian, cele întîmplate. Peste 2 ore, aceeași mașină se deplasa în sectorul Armatei 40 sovietice, la punctul de comandă al generalului Jmacenko. În zori, acesta relata telefonic, la Moscova, înălțului comandament operativ sovietic cele întîmplate, iar la 6 aprilie și ceilalți trei piloți români se aflau deja la unitatea lor..." ■

noase la nord de Grozești, pentru a arăta pînă unde a ajuns. Am transmis coordonatele și artileria amică [româno-rusă] deschizînd focul a tras foarte bine.

2 august. Pilot submaistru de marină D. Rosetti. Plecarea la 9.05. Înălțimea de zbor 1 800 m. Aparat F.40. Aterizare la ora 10.35. Vizibilitate bună. Misiunea primită: reglarea bateriei a 4-a de 120 mm lung asupra bateriilor [inamice] din defileul Oituzului. Dare de seamă: după prima salvă a bateriei, am văzut un avion inamic de recunoaștere tip „Brandenburg” ce venea dinspre Gîrbovanu, îndreptîndu-se spre Valea Oituzului. Am încetat imediat reglajul, dirijîndu-mă spre el. Ajuns la 150 m de el, am deschis focul cu mitraliera, angajînd lupta. Îl urmăresc pînă deasupra frontului, cînd el dispărînd în nori, m-am întors, continuînd reglajul. După alte două salve ale bateriei, un alt avion inamic de recunoaștere tip „Brandenburg” venea spre T. Ocna. Am angajat și cu acesta lupta...

6 august. Pilot submaistru de marină D. Rosetti. Plecarea la ora 10. Înălțimea de zbor 1 800 m. Aparat F.40. Aterizarea la ora 12. Misiunea primită: reglarea tirului bateriei 120 mm lung de la Pîngărați asupra încrucișării de drumuri [de] la sud de Herăstrău (Valea Leșunțului) și confluența Văii Muncelului cu Valea Slănicului. Dare de seamă: la sosirea mea pe front, timp de 1/2 oră am chemat antena care nu mi-a răspuns. Atunci, văzînd că nu pot face reglajele, am făcut supravegherea frontului. Pe Valea Leșunțului, în partea de est [am văzut] 60-70 căruțe în staționare, răspîndite de-a lungul văii pe marginea pădurii. Pe Valea Oituzului am văzut trei baterii inamice în acțiune,

care trăgeau la sud de Grozești. Aceste bătăii erau în coordonatele: 1. YLGR, 2. YMHC, 3. XMVB (de 77 mm), fum alb-roșu (gaze asfixiante). Pe la orele 11.10, un avion inamic tip „Albatros” venea dinspre T. Ocna spre Valea Oituzului. Primul contact l-a luat cu un „Nieuport” [avion de vînaătoare, tot românesc] care a început a face viraje în jurul lui, „Nieuportul” fiind mai jos decît el. În acest timp ajungem și noi la distanța de luptă de 50-100 m, văzînd bine cum observatorul inamic trăgea cu mitraliera în „Nieuport”. Am deschis imediat focul cu mitraliera... După 7-8 minute de luptă, avionul inamic, într-un picaj aproape de verticală, coboară deasupra Măgurii Cașin. Am picat și noi după el, ajungînd la 100 m deasupra solului, urmărindu-l. Ajunși atît de jos deasupra Măgurii Cașin, am fost siliți a face un viraj la dreapta, luînd-o pe Valea Leșunțului. În acest timp am văzut avionul inamic zburînd deasupra solului la maximum 50 m într-o linie foarte neregulată... după care a dispărut în defileu. Faptul că avionul inamic a picat aproape la verticală și, apoi, planînd ușor deasupra solului în linie neregulată, a dispărut în defileu, denotă ori că motorul a fost lovit, nemaifuncționînd complet, ori pilotul e rănit, ori aparatură atins, nemaiauscînd de comenzi, ceea ce în fiecare din cazuri l-a determinat să părăsească lupta.

În această luptă, pilotul [Rosetti] a dat dovadă de mult curaj și, sînge rece, manevrînd aparatul foarte bine, dîndu-mi întotdeauna posibilitatea a trage cu mitraliera și, cu toată inferioritatea aparatului nostru față de cel inamic, a-i fi superior prin manevră. ■

ROMÂNIA —

ȚINTĂ A EXPANSIUNII HITLERISTE

H. BRESTOIU

La 19 ianuarie 1939, Voerman, funcționar superior în Ministerul de externe al Germaniei, comunica însărcinatlui cu afaceri român la Berlin, Brabeteanu, că România, ca și alte state mici din sud-estul Europei, „trebuie să-și sincronizeze politica externă cu aceea a Reichului”. Germania nazistă da astfel de înțeles că era hotărâtă să nu mai admită orientarea independentă a statelor din această parte a continentului. La numai o zi după primirea telegramei, expediată de Brabeteanu din Berlin, ministrul de externe român Grigore Gafencu a avut o lungă întrevedere cu atașatul militar aero nazist în România, colonelul Alfred Gerstenberg, în cursul căreia acesta i-a vorbit despre „atmosfera potrivnică României din capitala Reichului după asasinarea lui [C.Z.] Codreanu”, adăugind că singura dintre căpeteniile naziste care mai rămăsese binevoitoare României era „mareșalul aerului [Goering], dar și el, pentru a-l împăca pe Hitler, ar dori să știe dacă este sau nu cu putință ca între Germania și România să se

stabilească o legătură economică trainică în cuprinsul unui plan mai larg și de mai lungă durată”. Căutând să fie și mai exact, colonelul Gerstenberg a arătat că Goering „se interesează de petrol și de cereale, în condițiile pe care le-a supus regelui Carol cu prilejul vizitei acestuia în Germania, în noiembrie 1938, adică achiziționarea întregii supraproducții de petrol și cereale” românești. Și pentru că problema era de maximă urgență și importantă pentru Berlin, Goering propunea să trimită imediat la București pe directorul ministerial Helmuth Wohlthat, pentru a trata direct cu regele Carol și „negocierile să se desfășoare foarte rapid”.

Aceeași notă intempestivă a impus-o convectorului cu Gafencu și ministrul celui de-al III-lea Reich la București, Wilhelm Fabricius, care, primit la cerere, preciza că „Reichul așteaptă din partea României soluții economice, fapte și limpezirea atmosferei de neîncredere” care domnea la Berlin față de România.

„Cu cea mai mare vigilență și urgență”

Așadar, pentru cercurile politice românești devenise și mai limpede faptul că prin convenția comercială româno-germană semnată la 10 decembrie 1938 — deși ponderea Germaniei în comerțul exterior românesc se ridicase la aproape 45% — țara noastră nu obținuse decât un scurt răgaz. Hotărât să treacă la subordonarea totală a întregului spațiu sud-est european, cel de-al III-lea Reich viza România drept unul din principalele obiective ale expansiunii sale economice și politice.

¹ „Magazin istoric”, nr. 9/1973, 3-4/1982; 3/1969.

„Acordul de la München” din 29-30 septembrie 1938¹, urmat de primul dictat de la Viena din 2 noiembrie 1938, în urma căruia Ungaria horthystă anexase regiunile de sud ale Slovaciei și Ucrainei subcarpatice, pasivitatea cu care cercurile politice occidentale au privit invazia hitleristă a Cehoslovaciei și dezmembrarea acestei țări la mijlocul lunii martie 1939², fuseseră tot atâtea grave semnele de alarmă privind consecințele nefaste ale politicii conciliatoriste.

Cine și ce ar fi putut împiedica Germania să-și continue marșul expansionist dincolo de granițele Cehoslovaciei și să invadeze România? Iată întrebarea care s-a pus cu toată gravitatea în fața guvernului

român. „După regulile noii strategii diplomatice [naziste], România trebuia să fie izolată de prietenii săi, neliniștită de revendicările din ce în ce mai vehemente ale unora dintre vecini, slăbită de aplicarea unui revizionism excesiv în dauna ei” — scria Grigore Gafencu, definind esența politicii germane față de România la începutul anului 1939.

Care era calea pentru a bara sau măcar a întârzia înstăpânirea celui de-al III-lea Reich în România? Dincolo de antecedentele istorice și inadvertențele politice, atât de greu de trecut cu vederea, trebuia găsită o soluție de înțelegere cu Germania. „Singura măsură de securitate efectivă pe care putea să o ia România — era de părere Grigore Ga-

Iencu (și ca el gîndea marea majoritate a factorilor politici responsabili din acel moment) — era aceea de a încheia un astfel de acord care nu numai să calmeze supărarea Germaniei, ci să și ofere guvernurilor de la Berlin destule motive pentru a nu ataca România. El trebuia, de asemenea, să fie conceput în așa fel încît să nu limiteze libertatea de acțiune a guvernului român, să nu pună piedici politicii sale, să nu-l împiedice de la vechile sale prietenii și să excludă orice amestec politic sau ideologic în afacerile României. Domeniul care se preta în modul cel mai natural la astfel de tranzacții era cel economic”.

Conștient că țelurile sale erau în total dezacord cu interesele celui de-al III-lea Reich, guvernul român s-a decis cu greu să negocieze. Înainte de a face acest pas au fost analizate cu deosebită atenție toate posibilitățile. În vederea luării unei decizii, din ordinul lui Armand Călinescu, atunci ministru de interne, specialiști din Serviciul Secret de Informații și din Secția de contrainformații a Marelui Stat Major Român au întocmit un studiu anticipativ intitulat *Tendințele, caracterul și evoluția expansiunii germane în sud-estul Europei, cu privire specială asupra României, în anul 1939*, document care a fost pus la dispoziția guvernului. Concluzia de ansamblu, confirmată, de altfel, de orientarea politică ulterioară a celui de-al III-lea Reich, era următoarea: „Cea mai probabilă intențiune a Germaniei în acest an [1939] este să realizeze etapa cea mai ușoară și mai sigură, adică penetrațiunea spre sud-est prin ROMÂNIA, pentru a stăpîni gurile Dunării, a-și amănaja o bază la Marea Neagră și a-și crea o puternică și largă bază de operații, strategică și economică, pentru ca să poată trece apoi ultima și cea mai grea etapă, expansiunea către est și sud-est”. Mergînd pe firul planurilor expansioniste ale imperialismului german, pe care hitleristii și le-au însușit din capul locului și le-au dezvoltat în amploare, autorii studiului amintit înfățișau pe larg pregătirile politice, diplomatice și militare ale guvernului nazist, precizînd că

„niciodată Germania nu s-a găsit într-o situație mai favorabilă de a-și împlini țelurile pangermaniste în Europa Centrală și Orientală”. Întreaga analiză gravita în jurul ideii-avertisment: „După părerea germană, România, incomplet înarmată astăzi, va capitula ușor în fața unui puternic atac dat prin surprindere de către armata germană, susținută de cea maghiară. România, cu bogatele sale resurse în produse agricole, petrol și vite, va constitui cea mai bună, sigură și imediată bază de aprovizionare spre continuarea expansiunii germane spre est sau sud-est”.

Ca soluție, autorii documentului citat propuneau, în primul rînd, o colaborare economică cu Germania, „care să nu știrbească însă suveranitatea națională a țării”. În concepția autorilor, relațiile economice reprezentau o modalitate de a amîna invazia militară. Dar „dacă Germania, așa cum a înregistrat evoluția sistemelor de expansiune a diferitelor state, înțelege că expansiunea economică înseamnă hegemonie politică, și deci stăpînirea noastră, România trebuie să pregătească din vreme barajul care să se opună forței brutale a cotoșitorului... Această eventualitate trebuie privită cu cea mai mare vigilență și urgență”.

Între alte măsuri vizînd pregătirea unei rezistențe ferme în fața presiunii celui de-al III-lea Reich, autorii documentului citat propuneau ca „un număr important de personaje de o mare suprafață din România să fie trimise în străinătate ca să dea alarma asupra pericolului german, așa fel ca să trezească conștiința tuturor națiunilor pentru a se ajunge la un front comun... În față este neapărat nevoie să se înceapă imediat o puternică trezire a națiunii, de dezvoltare a spiritului patriotic, a iubirii de țară, a formării sufletelor pentru sacrificiu, de încredere în puterea de viață a națiunii române, de ofelire a sufletelor, a dorinței de a lupta și de a învinge, o exaltare a datoriei ce avem de a păstra prin sacrificiu și jertfe patrimoniul național etern și existența noastră ca stat întreg și liber”.

Tilcul unor ordonanțe

Studiul formula numeroase argumente ilustrînd faptul că mai mult ca oricînd în cei șase ani de dictatură nazistă în Germania, România devenise obiectiv prioritar al politicii expansioniste a celui de-al III-lea Reich¹. În aceeași perioadă, organele de sinteză ale Corpului detectivilor din cadrul Siguranței generale, în strînsă colaborare cu acelea ale Serviciului Secret și ale Secției II a Marelui Stat Major Român, au elaborat ample rapoarte, dezvăluind modul în care mîngina economică a Germaniei începea a se strînge treptat și sistematic în jurul României.

Ca urmare a repetatelor demersuri naziste, Carol II și-a dat consimțămîntul pentru începerea tratativelor economice și venirea în țară a lui Wohlthat. În cursul primei runde a tratativelor (14-22 februarie 1939), germanii s-au grăbit să avanseze un proiect de tratat a cărui aplicare ar fi dus la subordonarea totală a economiei țării intereselor Reichului nazist. Proiectul prevedea, între altele, „adaptarea producției agricole române conform nevoilor germane”, „întocmirea unor planuri economice pe termen lung pentru exploatarea forestieră și industria lemnului, finîndu-se cont de nevoile germane”, „dezvoltarea industriei de petrol germano-române” etc. În schimb, partea germană se angaja să livreze armament, muniții și alte instalații militare. Esența acestui proiect de acord era că se poate de limpede definiția de însuși Wohlthat: „Orientînd economia românească spre Germania pe baza unor planuri prevăzute pe mai mulți ani, Germania își asigură supremația în sud-estul Europei”.

Întrucît partea română a respins aceste propuneri, tratativele s-au întrerupt, fiind reluate în luna următoare. De data aceasta, propunerile lui Wohlthat mergeau încă și mai departe pe linia anihilării independenței României. În ziua de 15 martie, exact în momentul în care trupele naziste

¹ Magazin istoric, nr. 5/1969, 1/1974, 8/1975, 4/1979, 2/1980.

cotropeau întreaga Cehoslovacie, partea română a prezentat un document în care se arăta că „proiectul Wohlthlat depășea cadrul strict economic, având implicații asupra independenței economice a României”. Tratatul intraseră în mare impas. „Cabinetul [român] — raporta la Berlin Wohlthlat — și-a dat seama că este vorba de mult mai mult decât de un tratat comercial obișnuit”. Referindu-se la acest moment, Armand Călinescu, devenit prim-ministru din 7 martie 1939, nota: „Încă o etapă a mișcării de înaintare germană. O nouă etapă poate fi subjugarea României. Pe ce cale și prin ce metodă? — se întreba el. Prin provocarea dezagregării interne cu ajutorul unui procedeu diversionist: provocarea unui conflict cu Ungaria și cu minoritățile germane. Dacă lăsăm Germaniei libertatea de manevră vom cădea sigur. Pentru germani economicul e important și decisiv, iar politicul element de șantaj. Noi vrem să asigurăm frontierele și [pentru aceasta] să plătim. Ce poate să dorească Germania? Petrol, pentru a se asigura. Întrucât urmărind politicul, să-l obținem [prin economic]”.

Intențiile Germaniei nu mai lăsau nici un dubiu. Wehrmachtul invadase Cehoslovacia și se afla cu trupele sale la mai puțin de 300 km de granița româno-ungară. Acțiunea sa era concertată cu aceea a trupelor horthyste, care, după ce ocupaseră o parte din Ucraina subcarpatică, se aflau dispuse de-a lungul frontierei cu România, creînd premise nemijlocite pentru un conflict iminent. Încă în zilele în care trupele hitleriste erau în plin marș prin Moravia, s-a dezvoltat un fapt plin de grave semnificații: la afișarea în localitățile cehoslovace a ordonanțelor trupelor de ocupație, s-a constatat că multe exemplare din acestea fuseseră tipărite în limbile germană și... română!!! Așadar, ceea ce se bănuia de mult, devenea o certitudine.

Cotropirea Cehoslovaciei de către naziști și înăsprirea raporturilor româno-ungare sporise primejdia unei agresiuni hitleristo-horthyste asupra Ro-

mâniei. „Fabricius mi-a mărturisit — scria Grigore Gafencu într-un document redactat la 13 iulie 1940 și aflat în Arhiva Ministerului Afacerilor externe, fond 71 România, anul 1940, ianuarie-august, vol. 8 — că aceste primejdii [ale unei invazii naziste în România] au existat și am fost feriți de ele numai prin încheierea și stricta împlinire a acordurilor economice”. La Berlin, în cadrul unei discuții cu ministrul român Djuvara, care se prezentase în audiență cu prilejul încheierii misiunii sale, H. Goering definise cu excitație poziția și intențiile Reichului: „A sosit momen-

conciliatoare a cercurilor conducătoare de la Londra și Paris. La 16 martie, Gr. Gafencu a trimis o telegramă lui Tilea, solicitându-i să se prezinte la Foreign Office spre a atrage „cu toată apăsarea atenția guvernului britanic asupra uriașelor consecințe pe care le poate avea nu numai pentru Europa Centrală, ci și pentru întreaga Europă, credința, care se întărește tot mai mult și pe care nici o declarație și nici un fapt pornit din Apus nu o îngrădește, că nu mai este decît un singur arbitru în Europa care hotărăște de siguranța, de neatrănarea și de pacea națiunilor”.

2 noiembrie 1938. (de la stînga la dreapta): Ciano, Ribbentrop și ministrul de externe horthyst Kanya, al cărui guvern a beneficiat de primul dictat fascist de la Viena; peste aproape doi ani, sub ocrotirea aceluiași tutori, Ungaria horthystă avea să-și însușească și o parte din teritoriul românesc

tal ca România să decidă definitiv dacă vrea sau nu să meargă cu Germania”.

Guvernul temporizează și mobilizează

Presiunile exercitate de Berlin au pus în mișcare un întreg mecanism diplomatic de alarmă care avea să constituie și mobilul unor decizii importante pentru sfîrșitul politicii

După ocuparea Cehoslovaciei, guvernul britanic a decis să renunțe la starea de calm instaurată după semnarea acordului de la München, din septembrie 1938. Declarația făcută de primul ministru Chamberlain, la Birmingham, în seara zilei de 17 martie 1939, potrivit căreia „la o viitoare agresiune nazistă, va trebui să se reziste”, fusese introdusă în cuvîntarea premierului britanic în urma celor două intervenții pe care, la 16-17 martie, le făcuse V.V.

Tilea la Foreign Office, aducînd la cunoștința cabinetului englez și a presei cele ce se petreceau la București, lăsînd să se înțeleagă că, în cursul negocierilor economice cu Germania, România s-a aflat în fața unui ultimatum. Știrea a alertat cancelariile europene, provocînd mare îngrijorare. Amănuntele „cazului Tilea” sînt binecunoscute cititorilor noștri din lectura altor articole publicate în paginile acestei reviste¹, așa că nu vom insista asupra lor.

Hotărîtă să-și apere independența, România se pregătea de rezistență armată. La 16 martie, guvernul român a ordonat o concentrare preventivă a trupelor în Transilvania. Două zile mai tîrziu, Gr. Gafencu a elaborat o circulară către toate agențiile diplomatice ale României, făcînd cunoscut că guvernul român a luat toate măsurile pentru apărarea țării. „Voința guvernului de a apăra în afară drepturile și interesele țării și ale statului este tot atît de dirză și de temeinic încheiată, ca și voința lui de pace. Țara este pregătită astfel să facă față cu toată liniștea și cu deplină autoritate morală și politică, desfășurării evenimentelor”.

După insistente consultări în cadrul său, guvernul englez s-a decis să sondeze guvernul sovietic. Seeds, ambasadorul britanic în capitala sovietică, a întrebat la 18 martie pe ministrul de externe sovietic ce poziție va avea țara sa în cazul în care Hitler va dezlănțui un atac asupra României. Chiar în seara aceleiași zile, Litvinov a propus convocarea unei conferințe la București cu participarea Angliei, Franței, U.R.S.S., Turciei, Poloniei și României, în cadrul căreia să se decidă o poziție comună, propunere care a rămas însă, după cum se știe, fără urmă.

La 21 martie, pentru a face față unui eventual atac germano-ungar, guvernul român a decretat mobilizarea, act întîmpinat cu entuziasm de întregul popor român, hotărît

să se opună oricărei agresiuni. „În ziua cînd România va fi atacată — declară premierul Armand Călinescu — ea se va apăra împotriva oricui și va lupta pînă la limita puterilor sale pentru integritatea teritoriului său”.

În zilele de 21-22 martie, relațiile româno-germane au cunoscut un moment de mare tensiune. Perspectivile rușii definitive a negocierilor economice cu Germania deveneau posibile. Pentru a evita un asemenea deznodămînt, în după-amiaza zilei de 22 martie, Wohlthat și Fabricius au intervenit vehement

încheiat cu Germania confinența, evident, un risc de care guvernul român era conștient... România se aventura în spațiul vital german și înfrunța astfel un pericol pe care ultimele teorii național-socialiste nu făceau altceva decît să-l sublinieze — scria Gr. Gafencu. Din acel moment, independența României a devenit o problemă de rezistență, de rezistență răbdătoare, constantă și susținută față de solicitările pe care fără îndoială Reichul le va face în cadrul colaborării economice fixate. Pe de altă parte, această rezistență depindea de importanța propriilor

Martie 1939: trupele naziste invadează Cehoslovacia

pe lîngă ministrul de externe Gr. Gafencu, declarîndu-i că un nou refuz al guvernului român de a accepta condițiile germane va avea urmări foarte grave. Intervenția a fost continuată și în fața primului ministru. Cererile ultimative care la 16 martie mai puteau fi puse la îndoială deveniseră o certitudine. La 23 martie, guvernul român a acceptat semnarea noului tratat economic româno-german. Prin prevederile sale, acesta leza în mod grav suveranitatea țării, independența ei economică, vizînd-o, implicit, și pe cea politică. „Acordul

forțe ale României și de jocul alianțelor sale...”

Ajunși în acest punct, să încercăm a fixa încă o dată semnificația „cazului Tilea”. Analiza efectuată de istoricii români, ca și alți cercetători obiectivi, a pus în evidență concluzia care reflectă în mod realist proporțiile și esența demersului diplomatului român, și anume, că el trebuie privit în strînsă corelație cu cîmpul Cehoslovaciei de către trupele naziste; între acest eveniment și acțiunea lui Tilea s-a consumat ca fulgerul un proces de o deosebită semnificație — începutul sfîr-

¹ Magazin istoric, nr. 9/1975, 5-8/1982.

șitului perioadei de concilia-torism dus de cercurile poli-tice conducătoare din Anglia și Franța. În urma acestui demers au fost formulate ga-ranțiile anglo-franceze din 13 aprilie 1939 date Greciei și României. Demersul lui Tilea, împreună și cu alți factori, a deschis calea negocierilor an-glo-franco-sovietice, căci du-pă ce, la 20 martie, guvernul român a propus Angliei ca unele puteri occidentale să-și precizeze în mod oficial pozi-tia în sensul că nu vor mai admite nici un fel de schimbări teritoriale în Europa, Londra s-a adresat din nou Moscovei, propunând guvernului sovie-tic un proiect de declarație prin care Anglia, Franța, U.R.S.S. și Polonia își afirmau dorința de a apăra pacea și își luau obligația să se con-sulte în vederea unei acțiuni comune împotriva agresoru-lui. La 23 martie, deși socotea că o atare declarație era insu-ficient de eficientă, U.R.S.S. s-a declarat de acord cu ea și, pentru a-i da o mai mare greutate, a propus ca aceasta să fie semnată de primii miniș-tri și de ministrii de externe ai țărilor respective. Guvernul francez și-a dat acordul, dar cel britanic, în mod cu totul neașteptat, a trenat lucrurile, pentru ca la 1 aprilie să de-clare că propunerea sovietică... nu mai era de actualitate!

■ Ulterior, în perioada aprilie-august 1939, la Moscova s-au desfășurat cunoscutele trata-tive anglo-franco-sovietice în vederea creării unei alianțe politico-militare care să se opună oricăror acte de agre-siune ale Germaniei în Euro-pa. Aceste tratative n-au ajuns însă la rezultate concludente și în ultima decadă a lunii august au încetat. La 23 au-gust s-a semnat pactul de neagresiune sovieto-german, iar evoluția evenimentelor in-ternaționale — agravată prin agresiunea nazistă asupra Poloniei la 1 septembrie 1939 și declanșarea celui de-al doie-lea război mondial — a căpă-tat un curs tot mai periculos, grăbind izolarea completă a României pe plan extern. ■

Scrisoare din Cambridge

CIFRUL LUI ARMAND CĂLINESCU

În ultimii ani, mai mulți istorici din Europa și America au scris cărți și studii despre așa-zisul „caz Tilea”, un subiect important în istoria diplomației române și europene în primăvara anului 1939¹. Cercetind arhivele disponibile, au-torii nu au putut ajunge la o con-cluzie certă și unanimă; ei au pro-pus diferite interpretări. Înșuși acest fapt în sine dovedește că „operația Tilea” a fost bine concepută și executată, rămânând plă-nă acum un secret nedescoperit.

După cucerirea Cehoslovaciei de către Germania hiteristă, gu-vernul român și-a dat seama că drumul expansiunii celui de-al III-lea Reich spre Balcani era des-chis, Ungaria lui Horthy nefiind o țară care să se opună Reichului. Dimpotrivă, după cum faptele aveau s-o dovedească, ea va be-neficia de înaintarea lui Hitler spre sud-estul Europei.

Primul ministru Armand Căli-nescu a remarcat de multe ori, în notițele sale zilnice², că peri-colul pentru țara noastră venea din nord. Conștient de interesul național suprem al României și pentru a apăra independența țării, el a luat o serie de măsuri pe plan intern și extern. În domeniul mili-tar, s-a procedat de îndată la echiparea și înzestrarea armatei cu material nou. În perioadele de

tensiune, trupele au fost concen-trate pe pozițiile necesare pentru apărarea granițelor țării³.

Paralel cu aceste măsuri, s-a procedat la o intensificare a legă-turilor diplomatice cu Alianți tradiționali ai României. În acest sens, ministrii Angliei și Franței la București, Sir Reginald Hoare și Adrien Thierry au avut nenumă-rate convorbiri oficiale și neoficiale cu primul ministru. Arhivele lui Armand Călinescu conțin material care confirmă starea relațiilor bune ce existau cu acești aliați, relații pe care el vroia să le întărească.

În primăvara anului 1939, pre-mierul român vedea clar că este în interesul țării ca Alianții să în-țeleagă și să acționeze mult mai activ împotriva pericolului hitle-rist care se ivise la orizontul Bal-canilor și care amenința nu numai România, ci toată regiunea din sud-estul Europei.

La 19 mai 1939, Sir Reginald Hoare scria lui Sir Alexander Cadogan: „Îl consider pe Călinescu omul cel mai indicat să preia con-ducerea și să constituie elementul vital în rezistența națională”.

Anschlussul și perioada mün-cheneză arătaseră că guvernul bri-tanic se mișca greu și încet. Con-fracțiunile Alianților, atît de nece-sare, lipseau. Venise aproape ceasul al doispnezecelea. Era nevoie de un șoc pentru a deștepta pe cel adormiți. Întră în scenă Viorel Tilea. Primul ministru Călinescu l-a recomandat regelui Carol II, care l-a numit pe V. Tilea ministru al României la Londra, la începutul anului 1939, deoarece era omul cel mai indicat pentru această misiune. Tilea făcuse studii su-perioare în Anglia, la renumita „School of Economics” din Londra; mai lucrase la Legația României din Londra, în 1920; era fonda-torul și președintele Asociației An-glo-Române; a activat în diferite organizații anglo-române, fiind deci binecunoscut de opinia publică britanică și în cercurile importante ale partidelor conservator și labu-riste; avea relații cu istorici re-numiți ca Seton-Watson; făcea parte din același Partid Național-Tăr-dnesc ca și Călinescu, cu care era bun prieten de mulți ani. Primul ministru avea acum la Londra un om de încredere cu misiunea clară de a întări și accelera relațiile politice și economice dintre cele două țări. Datorită activității lui

¹ Dintre istoricii care s-au ocupat de „cazul Tilea” amintim pe românii Gh. Buzatu, Viorica Moisuc, Gh. Zaharia, Cristian Popescu, Al. Gh. Savu, Elisa Campus, germanul An-dreas Hillgruber, canadianul Sidney Aster, americanul Paul B. Quinlan, englezii Elisabeth Barker, Simon Newman, Martin Gilbert, Richard Gott, Elisabeth Wiskemann, france-zul Philippe Marguerat.

² Magazin istoric, nr. 4-9/1977; 7/1985.

12
3+1 planuri, corespondență personală cu
mulți demnitari.

În dicționar cifrat.

Situația schimbulilor bugetare
din 1933-1934.

18 donare corespondență de stat
3 pașapoarte diplomatice

Facsimil după inventarul întocmit în urma percheziției efectuate în casa lui
Armand Călinescu

Împreună cu aceea desfășurată de
atașatul de presă D. Dimăncescu,
România a fost așezată mai efi-
cient în atenția cercurilor politice
britanice.

În ziua de 14 martie 1939, cu
o zi înainte ca Praga să fie ocu-
pată de Hitler, Tilea a cerut Fo-
reign Officeului să facă un gest
care să arate interesul Marii Bri-
tanii în sud-estul Europei. La 15
martie, Germania a invadat în-
treaga Cehoslovacie. Guvernul ro-
mân considera că venise momentul
pentru o acțiune diplomatică ro-
mânească de anvergură și efi-
ciență. Au urmat, la 16 și 17 martie,
întrevederi și convorbiri intense
între Tilea și diferiți reprezentanți
ai guvernului britanic. Ministrul
român l-a informat pe Sir Orme
Sargent că România era amenin-
țată de un pericol tot așa de mare
ca acel ce a distrus Cehoslovacia.

Evenimentele sînt cunoscute¹.
Ceea ce rămîne de adăugat acum
e doar amănuntul rămas misterios
al mesajului transmis de la Bucu-
rești lui Tilea pentru a declanșa
alerta. Trebuie precizat că încă
la numirea la Londra, Tilea avea
o înțelegere confidențială cu primul
ministru A. Călinescu. Reprezen-
tantul român la Londra comunica
nu numai cu șeful său ierarhic,
ministrul de externe Grigore Ga-
fencu, ci și direct cu Armand Că-
linescu și cu Carol II.

De-a lungul anilor, o serie de
istorici străini și români mi-au

cerut lămuriri asupra sursei mesajului secret pe care îl primise Tilea,
de la București la mijlocul lunii
martie 1939. Cunoșcînd relațiile
speciale ce existau între premierul
român A. Călinescu și Tilea, am
avut bănuiele care în mod logic mă
îndreptau spre sursa instrucțiunilor
primite de ministrul român la
Londra. Cercetînd arhivele tatălui
meu nu am putut descoperi, atunci,
dovada necesară și secretul a ră-
mas neelucidat. Recent însă am
găsit explicația căutată. Și anume,
existența unui cod secret prin care

primul ministru român comunica
cu Tilea la Londra în cazuri deose-
bit de importante și confidențiale.
Este natural că instrucțiunile de
felul celor transmise lui Tilea
atunci nu puteau fi date prin Mi-
nisterul de externe. De altfel, și
rolurile au fost concepute cu finețe:
în vreme ce Tilea și conducerea
guvernului român avertizau despre
gravitatea situației României, mi-
nistrul de externe Gr. Gafencu
dezmințea existența ultimatumului
german.

Existența codului secret și mo-
dul de comunicare între Călinescu
și Tilea sînt confirmate și de Virgil
Stelea, colaboratorul apropiat al
lui Tilea timp de mulți ani. Codul
secret figura printre materialele
ridicate la percheziția efectuată
de poliția legionară în casa mamei
mele. Existența acestui cod ne
lămurește de unde a primit Tilea
instrucțiunile de a dezlănțui o suită
de intervenții pe lângă guvernul
englez pentru a atrage atenția
cu orice chip asupra presiunilor
ultimative exercitate de Germania
asupra României în cursul nego-
cierilor economice de la București.

Este indiscutabil că acțiunea
României a influențat politica bri-
tanică și a produs o schimbare vi-
zibilă — o deșteptare din somnul
lung al conciliatorismului și dis-
trugerea iluziilor lui Chamberlain. ■

Barbu CĂLINESCU

Doi prieteni și colaboratori: V. V. Tilea (stînga) și Armand Călinescu

¹ Magazin istoric, nr. 10/1975, 5-8/1982.

1909-1920. Trandafir G. Djuvara:

ÎN MISIUNE DIPLOMATICĂ LA BRUXELLES, LE HÂVRE ȘI LUXEMBURG

VALERIU BUDURU, IOANA URSU

In vara anului 1909, Trandafir G. Djuvara sosea la Bruxelles în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României în Belgia. „După ce fusese director politic și secretar general la Ministerul afacerilor străine, însărcinat cu afaceri la Belgrad, ministru la Sofia și la Constantinopol, — notează el, în memoriile sale¹ — delegat în Comisia Europeană a Dunării, obțineam, în sfârșit, un post în care puteai activa în deplină siguranță, într-o țară a cărei neutralitate era garantată de Europa; am recunoscut, cinci ani mai târziu, că mă înșelasem, ca toată lumea, de altfel”.

Capitala belgiană nu-i era necunoscută. Cu aproape două decenii înainte (între 1880 și 1883), fusese aici în calitate de prim-secretar al Legației României, de unde plecase — cum spune în însemnările sale — cu cele mai plăcute amintiri.

Misiunea sa pe lângă guvernul belgian durează 11 ani, până în 1920. Cinci dintre ei preced izbucnirea primului război mondial. O perioadă în care diplomatul român cunoaște și mai îndeaproape realitățile belgiene. Este în strins contact cu lumea politică și diplomatică, urmărește îndeaproape viața culturală și artistică din țara gazdă, este prezent la concerte, expoziții artistice, spectacole de teatru, participă, firește, în calitatea sa

oficială, la ceremoniile care au loc cu prilejul vizitelor pe care suverani și șefi de state le fac în capitala Belgiei: regina Wilhelmina a Olandei, președintele Republicii Fran-

ceze, Armand Fallières, împăratul Germaniei, Wilhelm II, regele Suediei, Gustav V, ceremonii pe care le descrie, inclusiv prin intermediul unor momente amuzante care dau o anumită culoare însemnărilor sale. Cînd, de exemplu, regelui suedez, care se remarcă și prin statura sa, îi sînt prezentați șefii misiunilor diplomatice acreditați la Bruxelles, suveranul, oprindu-se în fața lui Below, ministrul german, care avea o talie foarte înaltă, îl măsoară de sus și pînă jos, zicîndu-i simplu: „Cît Ț?”. Colegul meu răspunse tot laconic: „un metru 95”. Atunci suveranul scandinav, triumfînd, îi replică rîzînd: „Eu, un metru 97!”.

Cea mai impunătoare vizită este aceea a Kaiserului „foarte teatral, fiecare o știe”. Wilhelm îi primește pe diplomați, nu în grup, așa cum se procedea de obicei, ci separat pe fiecare, „ceea ce flatează pe șefii de misiuni”. Pe ministrul român, monarhul îl cunoaște din vremea în care Djuvara se afla în misiune diplomatică la Constantinopol și suveranul german făcuse o scurtă vizită sultanului. „Cînd intrai, însoțit de colegul meu Flotow, în salonul unde se găsea Kaiserul, acesta îl opri pe ministrul său: „Inutil de a mi-l prezenta pe domnul Djuvara; eu îl cunosc!”. Cei doi discută despre Bruxelles și Turcia, despre politica generală. „Un talmes-balmes de generalități”, notează Djuvara în jurnalul său, întrebîndu-se

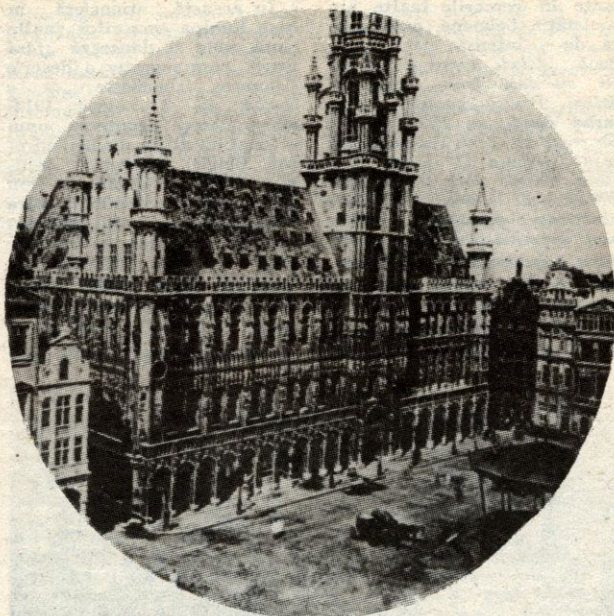

¹ Magazin istoric, nr. 9/1987.

dacă n-ar fi cazul să amintească aici de dictonul binecunoscut: „Cuvîntul a fost dat omului pentru a-și ascunde gîndurile... Trebuie să mărturisesc — adaugă el, referindu-se la răspunderea pe care Wilhelm II o va avea în dezlănțuirea primului război mondial — că, potrivit impresiei de moment, omul pe care-l aveam în fașa mea părea încîntat de situație și nicidecum dispus să abuzeze de ea”.

În activitatea pe care reprezentantul român o desfășoară în acești ani în capitala Belgiei, se înscriu și tratativele duse pentru înființarea unei legații a României în Luxemburg, cu reședința la Bruxelles și semnarea unui tratat între Belgia și România, privind proprietatea literară și artistică, „chestiune — subliniază autorul memoriilor — care îmi era dragă de mult timp, pentru că sînt unul din membrii fondatori ai Asociației literare și artistice internaționale, care a împlinit, în 1928, cincizeci de ani de existență”.

De altfel, manifestările culturale și artistice sînt — rezultă din multe pagini ale însemnărilor sale — foarte aproape diplomatului român, iar din acest punct de vedere capitala Belgiei îi oferă un teren deosebit de fertil. Este, notează el, „un colț de pămînt înfrumusețat de arta omului”. Năpustit de la aproape toate concertele date de mari maestri ai muzicii, de la expoziții de pictură, ca și alte evenimente artistice, are cîvinute de frumoasă apreciere pentru oamenii de artă și cultură. Organizează o serie de întâlniri care au drept scop cunoașterea reciprocă și apropierea dintre țara pe care o reprezintă și țara gazdă. La invitația sa, la Legația României concertează George Enescu, „amicul meu, gloria noastră națională”. La concert, asistă printre alții și contesa de Flandra, mama regelui Albert I al Belgiei și sora regelui Carol I al României. „Aceste audiții aveau loc în cele două saleane din Avenue Louise, unde creasem o ambianță românească, expunînd pe pereți tablourile maestrilor români: Grigorescu, Mirea, Luchian, Voi-

Bruxelles, la începutul sec. XX

nescu, Pătrașcu, Kimon Loghi, fără a mai vorbi de operele regretatului meu frate [Alexandru Djuvara — 1858-1913], care a expus de două ori la salonul din Paris”.

Printre reprezentanții de seamă ai culturii românești invitați de ministrul nostru în capitala Belgiei se numără și A.D. Xenopol, vizită pe care Djuvara a considerat necesar să o consemneze în amintirile sale: „M-am străduisit să accentuez fraternitatea pe tărîmul literaturii — notează el — între cele două popoare prietene. Am sugerat istoricului nostru A.D. Xenopol să vină la Bruxelles, unde a ținut o conferință la Universitate și o a doua la Universitatea din Louvain. Amîndouă au fost viu aclamate. La un dejun pe care l-am oferit la Legație în onoarea sa am invitat, în afară de mai mulți profesori, scriitori și artiști, pe domnul Poulet, astăzi viconte, ministrul științelor și artelor și, ca și mine, fost elev al Școlii de științe politice din Paris. Am schimbat, cu acest prilej, toas-

turi amicale, în care am urat celor două țări ale noastre să meargă mîna în mîna pe căile luminoase ale progresului intelectual. Cît de departe eram atunci de a ne gîndi că aceste căi trebuiau să se transforme într-un calvar înșingurat, dar mulțumită Domnului, am fost și atunci mîna în mîna în aceste crude încercări atît de pușîn meritate”.

La plecarea sa, în 1909, pentru a-și lua în primire postul de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României în capitala Belgiei, șeful interimar la Ministerul afacerilor străine, îi spune — cum notează Djuvara în paginile sale memorialistice: „Bruxelles este cel mai bun fotoliu de orchestră pentru a auzi bine concertul european”.

Din acest „fotoliu”, diplomatul român înregistrează evenimentele de pe continent, pe al cărui cer se adună mereu mai numeroși nori prevestitori de furtună. Dar notele tot mai discordante ce se aud în „concertul european” sînt

— constată el — slab înregistrate în cercurile înalte ale societății belgiene, preocupată de o intensă viață mondenă. „Zilnic aveau loc recepții, cu dată fixă, ceaiuri și baluri. Pentru dineuri se primeau două sau trei invitații pe seară și, pentru a invita tu însuși, trebuia să anunși cu o lună înainte dacă fineai neapărat să ai la masă pe cutare sau cutare persoană. Un glumeț, primind o asemenea invitație prematură răspunde: «Da, mă voi duce cu cea mai mare plăcere... dacă voi mai fi în viață la acea dată îndepărtată...» În societatea aristocratică, pla-

celor ce pot beneficia de ele.

În această atmosferă, în care Europa cercurilor înalte cîntă, rîde și dansează „fără griji“, cum sugestiv o descrie Djuvara, izbucnește „ca o bombă“, la 2 august 1914, știrea despre remiterea unui ultimatum al Germaniei, adresat Belgiei, prezentat printr-o notă a domnului von Below. În aceeași zi în care forțele sale armate pătrundeau pe teritoriul Luxemburgului, „în ciuda protestului bătrînului Eyschen [șeful guvernului] care s-a dus la frontieră avînd în mînă tratatul care garantează neutralitatea [a-

guvernului belgian pentru a răspunde la această incalificabilă agresiune. Remisă la orele 7 seara, nota germană pretindea un răspuns înainte de orele 7 dimineaa“.

În acea „noapte tragică“, cum o numește autorul însemnărilor, factorii de conducere ai Belgiei au hotărît, după dezbateri aprinse, să respingă cererea Germaniei. Guvernul belgian considera că „acceptînd propunerile care i-au fost notificate, ar sacrifica onoarea națiunii și, în același timp, ar trăda datoritiile sale față de Europa“.

Dar Belgia nu dispunea de forțe pentru a se opune agresorului. „Țara a fost invadată. Atunci a început această epopee dureroasă care a durat patru ani și patru luni. Doar eroica apărare a orașului Liège de către generalul Leman, de la care am o fotografie cu o dedicație, care mă flatează, întîrzie timp de două săptămîni ocuparea Bruxellesului, care nu avea nici un mijloc de apărare. În timpul acesta de două săptămîni așteptam semnalul pe care trebuia să ni-l dea Ministerul afacerilor străine. Viața devenea din zi în zi mai grea în capitală“.

Guvernul hotărâște plecarea la Anvers și ministrul român, împreună cu alți diplomați, se decide să-și continue misiunea. La 20 august 1914, „a doua zi dimineaa de la plecarea noastră, germanii și-au făcut intrarea în capitala belgiană. În fruntea lor, guvernatorul general von Bissing s-a dus la acea capodoperă de artă gotică, sediul primăriei orașului, unde îl aștepta primarul înconjurat de consilierii municipali. El s-a așezat la birou și, cu brutalitate, a scos și și-a pus în fața revolverul. Domnul Ad Max, mai tîrziu încercat în Germania, calm, dar hotărît, și-a scos stiloul și l-a pus chiar în fața revolverului... Și a venit ziua în care grosolanul revolver a fost redus la lăcere de micul stilou“.

Regele și guvernul belgian se stabilesc pentru trei săptămîni în nordul țării, la Anvers, apoi timp de o săptămîină la Ostende, în Flandra de vest, și, în cele din ur-

Înversunata opoziție a armatei belgiene nu a putut împiedica ocuparea țării de către inamic

sarea la masă era deosebit de dificilă din cauza pretențiilor anumitor persoane, încît erai obligat să dai dineuri mai numeroase pentru a evita orice ofensă. Recepțiile prinșeselor de Liège erau deosebit de somptuoase. În zilele de vineri lojile teatrului de la Monnaie erau transformate în adevărate mici saloane de recepție. Aici, în timpul iernii 1913-1914, după Tetralogie, am ascultat 22 din cele 25 de reprezentații cu Parsifal de Wagner nu cu dețineam recordul“. Dineuri, spectacole, întîlniri, cercuri artistice și literare, conferințe, concerte simfonice, totul contribuie „să facă cît mai plăcută“ viața

rii, Germania pretindea guvernului belgian să permită armatelor să traverseze regatul pentru a ataca Franța, sub pretextul viclean că „forțe franceze ar avea intenția să mărsăluiească pe Meuse, prin Givet și Namur“. Ministrul afacerilor străine [al Germaniei] domnul von Bethmann-Hollweg¹ avusese îndrăzneala să califice drept petec de hîrtie tratatul european ce garanta neutralitatea Belgiei. Această pată va rămîne totdeauna pe numele său. Și nu se acordau decît 12 ore

¹ Între 1909 și 1917, Theobald von Bethmann-Hollweg a deținut și funcția de cancelar al Germaniei.

mă, sub presiunea înaintării forțelor germane, în Franța, la Le Havre. Rămânând la postul său, diplomatul român urmează autoritățile belgiene în peregrinările lor, fiind martor al tragediei pe care o trăiește poporul belgian, alături de celelalte popoare ale Europei pustiite de război. Bombardamentele la care sînt supuse orașele și satele, șirurile de locuitori care și părăsesc căminele la apropierea forțelor dușmane, trupele în retragere traversînd localitățile, convoaiele cu răniți transportați de Crucea Roșie, bubuitul tunurilor germane care se aude aproape continuu, totul creează o atmosferă de spaimă și deprimare. În cele trei săptămîni cît autoritățile se află la Anvers, orașul este bombardat în cîteva rînduri. Bombele ucid oameni nevinovați, distrug case, poduri, artere de circulație. Plecați în pribegie, grupuri nesfîrșite de oameni „defilează în fiecare zi pe străzile din Anvers, lamentabil și de bărbați, femei și copii, din care cea mai mare parte nu duc în brațele lor decît perne și păături...” Spaima și deprimarea sînt amplificate de urletele animalelor flămînde de la grădina zoologică a orașului.

Aceeași situație la Ostende. La plecarea autorităților spre Le Havre, „toată lumea plînge, femei și bărbați. Și este într-adevăr de plîns să vezi reprezentanți autorizați ai unui popor nevinovat obligați, ei și familiile lor, să părăsească tot ce au mai scump, patria. Cum să găsești cuvinte de consolare pentru o asemenea nenorocire? De altfel, străinii înșiși, care împărtășesc această soartă nedreaptă, sînt profund mișcați; auzi pe ici pe colo suspine îndăbușite ca în timpul unei înmormîntări”.

La Le Havre, unde guvernul belgian și diplomații acreditați pe lîngă acesta și-au stabilit reședința pentru o perioadă ce va dura peste patru ani, știrile care sosesc din Belgia ocupată sînt din

ce în ce mai alarmante. „Populația regatului suferă, notează Trandafir Djuvara. Guvernatorul general von Bissing este tipul desăvîrșit al brutalității germane”. Și în continuarea însemnărilor sale, diplomatul român reproduce un raport pe care la 8 noiembrie 1916 îl înainta autorităților române: „Am semnalat, de mult timp, ordonanța guvernatorului general von Bissing care silește pe muncitorii belgieni la muncă forțată, contrar stipulațiilor formale ale Convenției de la Haga; în admirabila lor rezistență pasivă, nefericiții muncitori bel-

mile limite ale acțiunilor lor criminale, deportînd în Germania zeci de mii de belgieni, destinați să înlocuiască în uzinele lor de război pe germanii chemați sub drapel”.

După semnarea armistițiului, la 11 noiembrie 1918, într-un vagon-salon, în gara de la Rethonde (Oise), autoritățile belgiene se reîntorc acasă. „Se organizează — scrie diplomatul român — un tren special, care traversează cu o mare încetineală Belgia, răscolită de tunuri și tranșee. Au trebuit 36 de ore, în loc de 4 ca înainte de război, pentru a sosi

Refugiații belgieni, fugind de invazia germană, sosesc la Paris

gieni preferă închisoarea concursului indirect pe care brațele lor l-ar fi oferit operațiunilor de război ale implacabililor lor dușmani. Acesta nu este, însă, decît primul pas în arbitrarul guvernanților. Impacientați de rezistența pe care o întîmpină, dar mai ales presați de amenințarea unei răscoale armate, ca urmare a intervenției române¹, imperialii trecuseră ulti-

la Bruxelles la 26 noiembrie. către ora 3 dimineața, via Bruges. Pe drum, minia și tristețea noastră erau mari, constatînd, pe tot parcursul devastărilor vandalilor.

La Bruxelles, spectacolul nu era mai vesel. Primați la gard de marchizul de Villalobar, a trebuit să dormim într-un hotel; mijloacele de locomotie și de încălzire erau aproape nule. A doua zi, am fost nevoiți să-mi transport bagajele la Legație cu un cărucior de mină...

Viața reînvie puțin cîte puțin. Ca niște albine neobosite, belgienii reîncepuseră lucrul cu o tenacitate admirabilă”. ■

¹ Este vorba de intrarea României în război, la 27 august 1916, despre ale cărei implicații și ecouri internaționale, așa cum le-a notat Trandafir Djuvara în memoriile sale, vom relata în numărul următor al revistei.

Din tradițiile gîndirii progresiste românești

Constantin Dobrescu-Argeș:

ȘCOALA — O ALMA MATER A POPORULUI

Dr. ROMUS DIMA

„Chestiunea țărănească”, sub toate aspectele ei, a fost domeniul fundamental de care s-a ocupat cu prioritate Constantin Dobrescu-Argeș în întreaga sa activitate socială și politică. În concepția lui Dobrescu-Argeș, „chestiunea țărănească” includea problematica lumii satelor în ansamblul ei, întregul complex de legi, programe, măsuri și acțiuni ce trebuia întreprins pentru ridicarea economică, socială, politică și culturală a țăranului român la nivelul cerut de dezvoltarea țării noastre la sfîrșitul secolului XIX. Vom detalia, așadar, doar cele mai semnificative aspecte și domenii ale „chestiunii țărănești”, din unghiurile de vedere ale lui Constantin Dobrescu-Argeș, făcînd, desigur, o analiză critică, obiectivă a concepțiilor sale.

Dascăl vizionar

Instrucția și educația prin intermediul școlii aveau importanță majoră în cadrul „chestiunii țărănești”. În 1875, cînd Constantin Dobrescu-Argeș a ocupat postul de învățător la școala din Mușetești, starea și nivelul învățămîntului primar erau foarte modeste. Tîrînor dascăl a dovedit o stăruitoare preocupare pentru așezarea învățămîntului de stat pe baze științifice solide, pentru progresul și prosperitatea școlii rurale românești, pentru asigurarea unor condiții omenești de muncă și de viață cadrelor didactice, cu deosebire învățătorilor de la sate.

Prima grijă a lui Constantin Dobrescu-Argeș a fost aceea de a-și face datoria în mod ireproșabil la catedră. Activitatea pe care a desfășurat-o cu elevii dovedește consecvența de care era animat în instituirea unui învățămînt cît mai complet și mai complex. Problemele de ordin pedagogic și metodic, atitudinea față de elevi și, în mod special, promovarea unui ansamblu de metode și procedee noi care să asigure pregătirea fiilor de săteni au rămas per-

manent în atenția lui Constantin Dobrescu-Argeș. Într-un timp relativ scurt, au apărut și primele rezultate ale strădaniilor sale: a reușit să îmbunătățească simțitor condițiile materiale pentru desfășurarea învățămîntului; a determinat părinții să-și trimită cu regularitate copiii la cursuri; a adoptat procedee noi în procesul de predare a cunoștințelor, folosind cu precădere metoda intuitivă; a făcut permanente legături între cunoștințele prevăzute în programa școlară și preocupările viitoare ale elevilor; a introdus în școală elemente de practică agricolă modernă, de meșteșuguri specifice mediului rural (fetele, de pildă, învățau tainele gospodăriei și ale cusăturilor românești tradiționale), a inițiat o serie de exerciții fizice și de pregătire militară a elevilor, răspunzînd, cu această în urmă inițiativă, entuziasmului cu care era privită, în toate straturile societății, iminenta luptă pentru unitate și independență națională a poporului nostru. Sistematisîndu-și ideile și acțiunile inițiate pentru perfecționarea și modernizarea învățămîntului de stat, învățătorul Dobrescu-Argeș spunea:

„Sistema ce aducem în învățămînt prepară pe omul viitorului, pe omul societății și-l pregătește pentru o lume vie, trăitoare, cu mari și reale aspirațiuni”.

Despre concepțiile și metodele folosite de talentatul învățător s-a dus vestea cu rapiditate în toată țara. „Bogăția informației, coerența și stilul accesibil — nota cercetătorul Onița Gligor — au făcut faima lecțiilor predate de Constantin Dobrescu-Argeș, la care veneau să asiste ca la o școală a predării — învățători din multe colțuri ale țării”. I.G. Dumitrescu, pedagog valoros al școlii românești, îl considera pe Constantin Dobrescu-Argeș a fi un mare învățător, care „a croit drumuri noi și largi prin mijlocul mărcinșului în care singerau școala, învățătorul și țărâni-mea noastră”.

Implicarea publicațiilor conduse de el, (*Țăranul* și *Gazeta țăranilor*, cît și a revistei *Școala poporului*) în problemele învățămîntului de stat din România a fost una din preocupările lui Constantin Dobrescu-Argeș. Studiile și articolele din *Țăranul*, dar mai ales din *Gazeta țăranilor*, dedicate învățămîntului, au venit în sprijinul cadrelor didactice și au contribuit nemijlocit la perfecționarea procesului instructiv-educativ. Revista *Școala poporului* era animată de dorința sinceră de a trasa un drum deosebit, „o diră nouă, o cale neabătută” în cadrul școlii populare rurale. Obiectivul său fundamental, cum o sugera și nu-

mele, rămânea „școala populară în toate amănunțele sale”, instituție care trebuia „să aibă un ideal, să aibă un scop”.

În articole speciale apărute în cele trei publicații, ca și în discursurile rostite în Camera Deputaților, Constantin Dobrescu-Argeș a reușit să prezinte un tablou veridic și obiectiv al situației școlii românești la sfârșitul sec. XIX, cu progresele înregistrate după reforma învățământului realizată de Al. I. Cuza, dar și cu marile ei lacune, care continuau să se răsfîngă negativ asupra instrucției și educației unor generații întregi de școlari și deci asupra progresului și prosperității patriei. De asemenea, a formulat unele aprecieri valoroase cu privire la rolul școlii în procesul de formare și dezvoltare a nivelului cultural al maselor populare. „Pentru bunăstarea individuală și propășirea obștească — afirma el —, pentru respectarea instituțiilor și moralitatea unui popor, trebuie școală”; „Școala este palatul poporului”; „Nici o instituție nu este de primă importanță ca aceasta a învățământului public.”; „Școala e o necesitate inexorabilă a societății actuale...”; „Școala... e un așezămint care are puterea de a civiliza, de a înnobila omul”, sînt doar cîteva din aprecierile enunțate de prodigiosul învățător. În lumina acestor definiții, Constantin Dobrescu-Argeș a demonstrat, cu date și fapte de necontestat, situația școlii românești de la sfârșitul secolului trecut, propunînd, în același timp, un program concret a cărui aplicare ar fi îngăduit dezvoltarea acestei instituții în perspectiva dezvoltării ascendente a României moderne. Din punct de vedere social, consemna Constantin Dobrescu-Argeș, „școala noastră nu a făcut mai mult decît în alte domenii; adică nu a reușit să facă pe om, prin influența sa, mai susceptibil de progres, mult mai sociabil decît ieșea din vechea școală; nu i s-a întors dar națiunii nici o compensațiune pentru sacrificiile sale făcute pentru școală...”

Grupul de deputați din Cameră, din rîndul căruii făcea parte și Dobrescu-Argeș, recunoștea că legea învățământului de la 1864 avea principii destul de largi și democratice și că s-ar fi putut înregistra multe progrese pentru popor, „dacă principiile egalității, gratuității și al obligativității s-ar fi aplicat mai des”. Dar autoritățile politice și de stat, care s-au succedat la conducerea țării după 1864, „au lăsat legea instrucțiunii să cadă în desuetudine”. Pe de altă parte, unele partide politice susțineau că legea de la 1864 avea multe goluri, că ea cuprindea numai principiile abstracte ale organizării învățământului public. De aceea, după 1864, s-au propus numeroase proiecte pentru reforma învățământului, s-au constituit multe comisii, într-un cuvînt, arăta Dobrescu-Argeș, „s-a făcut tot ceea ce trebuia să se facă pentru a se asigura o reformă la care toți aderau; însă toți acești reformatori s-au ascuns, toate aceste propuneri de proiecte, nu știu cum s-a făcut de au căzut; nimeni nu a avut curajul să vină cu un proiect de reforme să-l susțină, fie chiar dacă ar fi avut rezultat negativ. Toate reformele au ajuns pînă la biroul Camerei și acolo au murit”. Au făcut încercări de reformă și unii miniștri ai instrucțiunii publice. Imediat însă după ce au depus proiectul la Cameră, au plecat din funcția respectivă, încît „a ieșit credința că ori care ministru care nu ține la portofoliul său, n-are decît să propună un proiect de lege și îndată va scăpa de dînsul”. Situația era alarmantă și Dobrescu-Argeș întreba pe bună dreptate: „Nu cumva clasele dirijate care au datoria de a lumina națiunea nu sînt încă convinse de influența binefăcătoare a instrucțiunii asupra poporului? Nici pînă astăzi nu știu cîrmuitorii noștri acele idei fundamentale ce trebuie să ducă la organizarea învățământului public?”

În învățământul de stat exista și multă indisciplină; Dobrescu-Argeș dădea parlamentarilor cîteva exemple: circula-

rele, instrucțiunile, celelalte mijloace pe care le avea la dispoziție puterea centrală pentru a determina o bună activitate în învățămînt rămneau de multe ori fără efect asupra celor care erau obligați să ajute la perfecționarea procesului instructiv-educativ; erau și cazuri cînd nici ministrul instrucțiunii publice nu era ascultat: dădea ordin să se facă reparația unui local de școală și nu se executa; dădea al doilea, al treilea ordin și tot nu se inițiau măsurile ordonate; învățătorii nu-și făceau datoria, ministrul nu era informat, dădea ordinele de rigoare, dar nu se executau. „Ei bine — consemna Constantin Dobrescu-Argeș — în contra acestei îndrîjite rezistențe, ce face ministrul? Nimic”.

Analiza întreprinsă de deputatul argeșan a cuprins și Serviciul de control și inspecție al școlilor. Foarte mulți deputați au ridicat în Cameră problema sistemului defectuos de organizare și activitate a serviciului respectiv. Cîrmuitorii țării însă nu au inițiat „nimic pentru îndreptarea uneia din relele cele mai mari de care suferă școala română”. Cea mai mare parte a cadrelor acestui organism, îndeosebi cele de la inspectoratele teritoriale, nu aveau chemare pentru inspecția școlară, nu aveau „nici competență, nici vocațiune, nici devotament, nici titlu măcar”. Mulți dintre așazișii inspectori „au făcut mai mult rău decît bine învățământului public, deoarece nu au urmărit progresul și perfecționarea metodelor de învățămînt, a muncii cadrelor didactice, a procesului instructiv-educativ, în general, ci, mai ales, realizarea de interese personale, persecutarea unor slujitori devotați ai școlii și favorizarea cadrelor care nu-și făceau datoria, fiind, de cele mai multe ori, „niște triste unelte electorale” în minile politicianilor din provincie. Așa stînd lucrurile, avea perfectă dreptate Constantin Dobrescu-Argeș cînd declara în Parlament: „Serviciul acesta fu o calamitate pentru demnitatea școlii. Serviciul acesta, neavînd de bază o lege care să prezideze la alegerea lor [a revizorilor], a făcut învățămîn-

tului atita rău încât majoritatea corpului didactic mai bine ar dori să aibă de control opinione publică decât pe acești oameni, care sînt puși mai mult să încurce mersul normal al învățămîntului și să aducă neînțelegeri între membrii corpului didactic și astfel să suferă școala neajunsuri tocmai din partea acelor care sînt chemați să privegheze bunul mers al învățămîntului". Dobrescu-Argeș a sugerat înființarea unui corp de inspectori școlari subordonat direct ministrului instrucțiunii publice; selecționarea acestui organism profesional urma să se facă după criterii științifice, folosirea membrilor săi fiind eficientă pentru controlul și îndrumarea cadrelor didactice, pentru perfecționarea și modernizarea procesului instructiv-educativ.

Constantin Dobrescu-Argeș acorda atenție specială condițiilor materiale ale învățămîntului și, în cadrul acestora, asigurării localurilor corespunzătoare pentru școală. Preocupat să identifice și să elimine cauzele care determinau calitatea necorespunzătoare a nivelului școlar la sate, devotatul dascăl și susținător al intereselor țărănimii consemna, în august 1883: „Cea mai serioasă piedică, ce lovește în inimă învățămîntul popular rural, este lipsa de localuri de școală, lipsa mobilierului necesar, lipsa aparatelor de învățămînt, lipsa, în fine, a unei sistematice organizări materiale a școlii". Cauza fundamentală a acestor grave stări de lucruri consta, după opinia deputatului de Argeș, în faptul că puterea executivă din stat nu avea „ambitiunea legitimă" de a face să i se respecte și execute ordinele date, iar intervenția sa în aplicarea legilor avea ca rezultat un „nul efect". Pentru redresarea școlii sătești, el solicita următoarele: „Școala rurală actuală trebuie număidecît reformată, trebuie îmbunătățită în personalul său, în toate părțile sale; trebuie reformată pe temelii mai largi. Trebuie să i se arate un scop mai înalt. Trebuie să i se dea personalul trebuincios. Trebuie să i se ridice prestigiul și să fie cu un cuvînt Alma mater a poporului". El scotea, totodată,

în evidență și importanța deosebită a învățămîntului profesional, militînd pentru reînvierea și dezvoltarea meseriilor în mediul rural.

Cunoscînd foarte bine problemele mari și nevoile stringente ale școlii sătești la sfîrșitul sec. XIX, Constantin Dobrescu-Argeș nu a făcut numai o critică severă și corectă guvernelor și partidelor politice care conduceau destinele României, neglijînd cu bună-știință aceste aspecte fundamentale ale dezvoltării poporului nostru, ci a venit și cu idei novatoare, cu propuneri complexe pentru ieșirea grabnică din situația respectivă, reunind, în ultimii ani ai veacului trecut, mai toate aceste gînduri și idei într-un program încheiat al dezvoltării învățămîntului de stat rural, integrat în programul general al Partidului Țărănesc, înființat de el în anul 1895, program care jalona o nouă direcție către care trebuia îndrumată școala satească sau „învățămîntul popular", cum îi plăcea parlamentarului de la Argeș să-i spună. Principalele prevederi ale acestui document erau: asigurarea bazei materiale a învățămîntului, cu deosebire a localurilor de școală; dotarea tuturor școlilor de la sate cu cîte 10 hectare de pămînt fiecare, pentru practica agricolă a elevilor; creșterea numărului învățătorilor pînă la nivelul celor din școlile primare urbane; unificarea programei studiilor obligatorii de la clasele urbane și rurale; organizarea învățămîntului în așa fel încît să facă „accesibilă la elevii din toate județele țării cultura învățămîntului superior sau special, după voința și aptitudinea fiecăruia"; înființarea unor școli de gospodărie casnică pentru educarea fetelor de la sate; cursuri pentru adulți; biblioteci populare etc. etc. Dincolo de limitele sale firești, programul preconizat de Constantin Dobrescu-Argeș era menit să rezolve, la finele secolului trecut, la un nivel superior problemele învățămîntului în mediul rural, să contribuie la ridicarea generală a procesului de instrucție și educație a tineretului școlar de la sate. ■

(Va urma)

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● ROMÂNIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL, VOL.

I-II, Editura militară, București, 1987, 1 564 pp., 175 lei.

În zilele în care în toată țara aveau loc ample manifestări consacrate împlinirii a șapte decenii de la eroicele bătălii de la Mărăști-Mărășești-Oituz, istoriografia românească înregistra o apariție de excepție. 35 istorici, sub coordonarea unei comisii compusă din general-colonel Vasile Milea — ministrul apărării naționale, academician Ștefan Pascu, general-locotenent dr. Ilie Ceaușescu (coordonator principal), prof. univ. dr. Nicolae Petreanu, conf. univ. Mircea Mușat, conf. univ. Ion Ardeleanu, dr. Viorica Moisuc, dr. Florin Constantin, colonel dr. Gheorghe Tudor, maior dr. Mihail E. Ionescu, maior dr. Ioan Talpeș, au scris o amplă monografie consacrată participării României la primul război mondial. Lucrarea, apărută sub egida Comisiei Române de Istorie Militară și a Centrului de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, se întemeiază pe un vast material documentar și valorifică în mod superior studiile de sinteză și monografiile apărute pînă în prezent, reprezentînd o analiză globală și riguroasă științifică a tuturor evenimentelor politice, diplomatice, economice și militare pe care le-a implicat evoluția istorică a societății românești la sfîrșitul secolului trecut și la începutul veacului nostru. Noua monografie se dorește totodată „un instrument care să ajute tînăra generație să înțeleagă, să prețuiască și să transmită mai departe această pilduitoare moștenire de vitejie și jertfă în apărarea nobilului ideal al unității poporului român și patriei sale, a dreptului de a trăi în condiții de independență și suveranitate, în pace și colaborare cu vecinii, cu alte popoare".

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

Scrisori inedite de la H. Sanielevici,

C. Rădulescu-Motru,

Al. Marghiloman, P.P. Carp

VALERIU RÂPEANU

Am avut prilejul să întâlnesc momentele esențiale ale prieteniei cu care, timp de mai bine de cincisprezece ani, m-a onorat compozitorul Marcel Mihalovici (1898-1985), începând din 1967, când, cu prilejul celei de a patra ediții a festivalului și concursului internațional „George Enescu”, i-am solicitat pentru ziarul Știința un articol (O personalitate de geniu a muzicii contemporane, apărut în ziarul din 5 septembrie 1967) despre cel care îi fusese maestru și îndrumător, devenind unul din oamenii de care George Enescu s-a simțit apropiat cu o statornicie nedezmințită și o afecțiune cum pentru puțini alții a avut. De atunci, aici la București sau la Paris, în lungi și fructuoase întâlniri l-am cunoscut îndeaproape pe acest muzician de o vastă cultură, de o aleasă înzestrare morală, de o politețe și de o bunătate ieșite din comun. Mi-a acordat patru noi interviuri: cel dintâi publicat tot în paginile ziarului Știința (Muzica și omul contemporan, numărul din 21 februarie 1970), cel de-al doilea în nr. 219-220, 4-5/1979 al revistei Secolul XX (vezi și volumul Tărîmul unde nu ajungi niciodată, Editura Sport-Turism, 1982, cu titlul Marcel Mihalovici și Monique Haas despre George Enescu, pp. 119-141), cel de-al treilea difuzat de Televiziunea Română în anul 1981, iar ultimul, încă inedit, a fost imprimat pe bandă la locuința mea, duminică 29 martie 1981, cu ocazia ultimei sale vizite în România prilejuită de prezentarea operei sale Fedra de către orchestra și corul Radio-Televiziunii Române în seara zilei de marți 31 martie 1981¹. O bo-

gată corespondență care începe în anul 1969 și se stîrșește cu câteva săptămîni înaintea morții sale, survenită în august 1985, conține numeroase mărturii ale compozitorului. Cu timpul aceste scrisori vor fi date publicității, deoarece ele conțin date prețioase nu numai pentru biografia sa care ocupă un loc însemnat în mișcarea muzicală europeană începînd din deceniul al treilea al secolului nostru dar și mărturii despre mari oameni de cultură ai veacului. Marcel Mihalovici a scris lucrări ce s-au bucurat de o largă circulație (unele din ele — precum opera Krapp după piesa lui Samuel Beckett Ultima Banda — fiind considerate adevărate capodopere), lucrări citate în dicționare, enciclopedii, dirijate de șefi de orchestră prestigioși sau interpretate de soliști și ansambluri de mare renume.

Cu alte prilejuri² am căutat să trasez portretul moral al lui Marcel Mihalovici, să întâlnesc mai cu seamă acele „afinități electice” care au făcut ca numele său să fie legat atât de intim de cel al lui George Enescu. Acum am să mă opresc asupra unui alt aspect puțin cunoscut și care privește în primul rînd familia lui Marcel Mihalovici. Ziaristul și memorialistul Ștefan Voicu a publicat în coloanele României literare din 2 iunie 1983 evocarea intitulată Domnul Turi care avea ca punct de pornire interviul amintit luat lui Marcel Mihalovici și soției sale, pianista de renume mondial de curînd decedată, Monique Haas. Domnul Turi era unul din cei cinci frați ai lui Marcel Mihalovici, Edmond, care conducea o vastă întreprindere de transporturi din România,

¹ Cu titlul Amintiri despre Enescu, Brâncuși și alți prieteni, Editura Eminescu are în curs de apariție o culegere din articolele și interviurile lui Marcel Mihalovici cu caracter memorialistic.

² Vezi, în special, volumul meu Tărîmul unde nu ajungi niciodată, introducerea la interviul citat, pp. 119-123.

proprietatea familiei Mihalovici, și care, așa cum rezultă din evocarea amintită, avea aceeași inimă aleasă ca fratele său compozitorul, iar în anii dintre cele două războaie mondiale a ajutat cu discreție și eficacitate tineri încadrați în mișcarea ilegală comunistă. Edmond Mihalovici a avut și o pasiune de colecționar al documentelor care privesc diferite domenii din istoria României.

Două loturi importante au fost aduse în țară din această colecție. Prima oară, în jurul anului 1960 au fost predate la Paris de Marcel Mihalovici lui Tudor Vianu, în acea vreme directorul Bibliotecii Academiei Române. Despre această donație s-a știut în momentul în care Șerban Cioculescu a publicat volumul I.L. Caragiale Scrisori și acte. Studii și Documente, Editura pentru literatură, 1963. La începutul corespondenței cu Paul Zarifopol, Șerban Cioculescu precizează: „Întreaga serie, de la C. sp. ms. 175/63, 89.279-89.293 constituie un lot de cărți poștale dăruite de Paul Zarifopol compozitorului Marcel Mihalovici, stabilit la Paris, care le-a donat recent, împreună cu alte autografe, Bibliotecii Academiei R.S.R.” Cu privire la această afirmație datorată lui Tudor Vianu, Marcel Mihalovici mi-a făcut, într-o scrisoare trimisă în ziua de 19.03.1983 din Paris, următoarea precizare: „Văd că în publicația corespondenței lui Caragiale se zice că eu aș fi „primit în dar” această corespondență de la Zarifopol, cu care aș fi fost legat de prietenie. Nu l-am cunoscut de fel pe acesta. Corespondența Caragiale-Zarifopol se afla între documentele lăsate de fratele meu. Știam că el voia să doneze României toate scrisorile care se refereau la cultura României”.

În scrisoarea sa, Marcel Mihalovici atestă încă o dată faptul că această primă donație fusese trimisă „prin intermediul lui Tudor Vianu” și este cert că regretatul profesor a transmis eronat informația. Scrisorile și documentele pe care le publicăm acum au parvenit în țară prin subsemnatul și Dan Hăulică. Într-o scrisoare din 16.12.1982, Marcel Mihalovici îmi spunea următoarele: „Aș dori ca și aceste scrisori să fie depuse, ca și cele ale lui Caragiale, trimise altădată prin Tudor Vianu ca donație Blanche și Edmond Mihalovici. Căci de la ei le dețin eu, de la ei care erau Români în cel mai adânc înțeles al cuvintului și care în vitregia timpurilor de altădată au fost obligați să părăsească meleagurile atât de scumpe sufletului lor”. (Precizăm că familia Mihalovici a părăsit România în anii 1939-1940.) Am cerut permisiunea lui Marcel Mihalovici de a publica aceste scrisori, sugerînd să scrie chiar o introducere care să lămurească împrejurările alcătuirii acestei colecții. La aceasta compozitorul mi-a răspuns: „Chestia unui articol al meu este mai dubitativă: cele ce au rămas din colecția de autografe alcătuite de familia mea mă autorizează oare de a îi da o [cuvînt indescifrabil în text — n.n.] pe care poate că n-o dorea. Ar însemna să iies din anonimatul meu în această chestie, de a ieși din modestia mea valeriu — ceea ce m-ar jena. Matala, dragă Valeriu și Dan [Hăulică — n.n.] (pe care te rog să-l îmbrățișezi din partea mea) simțiți cei mai buni judecători”. În aceeași

scrisoare, mă ruga să arăt că fratele său, Edmond Mihalovici, a locuit în casa din strada Plantelor care aparținuse doctorului Suțu, în care a fost internat Eminescu în ultimele luni ale vieții sale: „Din păcate, un arhitect stupid, însărcinat într-o vară (vacanță) să facă nu mai știu ce reparație la casa fratelui, a „modernizat” din proprie inițiativă fațada ei”. Într-o altă scrisoare, datată 19 martie 1983, îmi mai dă unele detalii asupra casei fratelui său: „Casa fratelui meu Edmond se află pe strada Plantelor, fostă a doctorului Suțu. Nu e departe de Mecet [strada în care locuiește subsemnatul și unde Marcel Mihalovici și soția sa ne-au vizitat deseori — n.n.]. Pavilionul în care zăceau bolnavii, se afla în fundul curții de lângă nr. 11, mi se pare că nr. 9, dar poate că poartă chiar nr. 11, e o curte îngustă, la stînga casei (cînd o privești după trotuarul din fața casei). Într-unul din aceste pavilioane, azi transformate în studiouri, a zăcut Eminescu”.

În luna iunie 1984, soția lui Marcel Mihalovici, Monique Haas, a suferit un oribil accident, ceea ce a făcut imposibilă trimiterea și a altor documente din colecția Blanche și Edmond Mihalovici, ca și a celor deținute de compozitor la Paris. Pentru că și compozitorul a donat, cu prilejul primei sale vizite în țară, unele documente privind viața și opera lui George Enescu, așa cum îmi comunică în scrisoarea din 22.09.1978 în legătură cu publicarea în revista Secolul XX a interviului susmenționat: „Pentru a ilustra interviul asupra lui Enescu cred că ar fi interesant ca să publice (poate în mijlocul articolului) fotocopii după un document enescian pe care eu l-am donat Muzeului Enescu în 1956 — Alessandrescu [Alfred — n.n.] l-a înmînat amicului Drăghici [Romeo — n.n.]. Este o notă asupra semnalelor de pedalizare din Simfonia de Cameră pe care maestrul mi-a dat-o. Și tot lui Drăghici i-am dat o serie de fotografii luate în ultimii ani al vieții lui Enescu și care sînt, mi se pare, cu totul necunoscute de publicul românesc”.

Din păcate investigațiile mele în colecțiile muzeului Enescu au avut rezultate dezamăgitoare: scrisoarea lui George Enescu la care se referă Marcel Mihalovici a fost, pur și simplu, pierdută. Nu se află decît scrisoarea prin care Marcel Mihalovici a donat acest document și în care — din fericie — donatorul a reprodus rîndurile lui Enescu. O fotocopie a facsimilului scrisorii lui Marcel a fost reprodusă de noi în cadrul interviului din revista Secolul XX nr. citat, p. 167. În încheiere, aș vrea să subliniez faptul că în dosarul încredințat de Marcel Mihalovici se află și numere din Monitorul Oficial. Primul, datat marți 30 august 1860, nr. 208, pe cînd se intitula Monitorul. Ziar Oficial al țării românești purtînd supratitlul Principatele Unite. De asemenea, dosarul mai conține și un alfiș care înfățișă Programul ceremoniei pentru intrarea Măriei Sale Carol I Domn al Românilor în Capitala României, marți 10 mai 1866; alfișul este datat 9 mai 1866, București, și este semnat de ministrul de interne Dimitrie Ghica, fiind tipărit la Imprimeriile Statului. Pe ambele se află scris de mîna, cu cerneală, următorul text:

„Păstrat de bunicul meu și primită dar din partea tatălui meu azi 16 septembrie 1926. Edmond Mihalovici“.

Iată acum câteva scrisori încredințate de compozitor. Împreună cu altele, ele vor fi depuse la Biblioteca Academiei R.S. România, conform dorinței lui Marcel Mihalovici.

N. Vaschide către C. Rădulescu-Motru

Scrisoarea lui Nicolae Vaschide¹ către filozoful C. Rădulescu-Motru se referă la filologul Ion Aurel Candrea (7 noiembrie 1872-1950), aflat în acel moment la Paris, unde a studiat între anii 1897-1902. I.A. Candrea publicase până atunci în *Noua revistă română* studiul *Elemente române în limbile slave* (an. I, nr. 1, 1900). Studiul recomandat de N. Vaschide, semnat I. Aureliu Candrea și intitulat *Monumentele cele mai vechi de limbă românească*, a apărut la rubrica *Filologie a Noii Reviste Române*, nr. 33, 15 iunie 1901, vol. 3, pp. 533-541 și nr. 37, 1 și 15 iulie 1901 vol. 4, pp. 14-24, datat aprilie 1901.

Paris 6/16 januar 1901

Dragă Motrule,

Candrea, tânărul filolog despre care ți-am scris în nenumărate rânduri, mă încunosteștează că a descoperit, cum spera el, că există texte eclestiaste anterioare cu cel puțin două sute de ani psaltirii și celorlalte publicații ale lui Coresie. Coresie n-ar fi după el decât un vulgar tipograf. Cum vezi descoperirea lui lingvistică este de valoare și merită a fi cunoscută. Prin poșta de mîine îți expediază un prim articol și-l va însoți în curînd de altele patru sau cinci.

Fă tot posibilul și publică primul său articol în cel mai apropiat număr, căci agit o problemă românească ce a preocupat pe toți filologii noștri și care, de altfel, este tratată cu multă pricepere și erudiție de prietenul meu Candrea, un adevărat talent filologic. Dacă n-ai loc în apropiatele numere, îți stau la dispoziție coloanele ce poate mi-ai rezervat articolelor mele, fiind sigur că spusele lui Candrea vor fi mai interesante și pentru revista ta și pentru cetitorii români decît sosurile mele filosofice. Nu uita însă că e băiat sărac și că acceptă dinarii ce i se cuvin. Ți-a scris altele câteva articole, de ce măcar nu i-ai scris o vorbă sau cel puțin expediat cuvenitul mandat?

Revista ta are o menire socială frumoasă și plătind pe tinerii ce te ajută, fără vreo vei alcătui o pagină frumoasă în viața literară românească. Cum ți-am scris și de Cruceanu, băieții ar face literatură și ți-ar scrie, dar pe

aici e frig, paltoanele sînt subfiri și cărbunii costă scump... Nu mă lua în nume de rău că te dojenesc așa prietenește; pe cît mi-e cu puțință cerc să dau neînsemnatul meu concurs unui efort izvorît dintr-o intelectualitate filozofică.

Respectele mele nevastei și tu îngăduie să-ți stringă prietenește mina devotatului tău

N. Vaschide

Scrisori de la H. Sanielevici

Un loc aparte printre documentele ce ne-au fost încredințate de Marcel Mihalovici îl ocupă scrisorile lui H. Sanielevici către C. Rădulescu-Motru, în calitate sa de director al *Noii Reviste Române*. Cele mai multe scrisori datează din perioada studiilor lui H. Sanielevici în Germania, la Göttingen, unde se afla din 1911. Colaborarea lui la *Noua Revistă Română* începuse încă din anul 1900, cînd așa cum spune exegetul său, Z. Ornea: „C. Rădulescu-Motru îi încredințează lui [H. Sanielevici] funcția de secretar de redacție la *Noua Revistă Română*, publicație care va cucerii prestigiu în epocă. Publică aici frecvente recenzii, articole pe teme literare, dovedind gust, capacitatea analitică și militînd pentru o literatură realist-clasică în spiritul principiilor estetice promovate de Gherea“ (vezi Z. Ornea, studiul introductiv la H. Sanielevici, *Cercetări critice și filozofice*, 1968, p. VI).

Colaborarea la care se referă corespondența de față atestă că H. Sanielevici nu i se adresa lui C. Rădulescu-Motru numai în vederea publicării textelor sale în *Noua Revistă Română*, ci și pentru rezolvarea unor probleme de ordin personal. Acest spirit chinuit, dornic să acopere cît mai multe domenii de cunoaștere, nu o dată lipsit de mijloace materiale necesare pentru a-și duce la capăt investigațiile, găsise în anii studiilor sale în Germania, și nu numai atunci, un sprijin efectiv în persoana filozofului și animatorului C. Rădulescu-Motru. Astfel, cu începere din nr. 11/1 septembrie 1913, pp. 168-171, H. Sanielevici publică ciclul *Un Landerziehungsheim în munții Harz*, care începe cu următoarea frază: „Anul trecut, pe la mijlocul lui iunie, am vizitat institutul din Il-senburg al d-rului Lietz, unul din cei mai mari pedagogi ai Germaniei“. Ciclul apare timp de trei numere.

Stimate domnule Motru,

Vă trimit începutul unui studiu, care va continua în câteva numere, asupra ultimei piese a lui Sudermann *Der gute Ruf*. Mîine voi trimite încă o bucată; iar după sfîrșirea acestui studiu, voi trimite Rasa în literatură.

În același timp vă comunic confidențial că situația mea este mai jos de orice închipuire; sînt strîns de creditori și de nevoi de o gravă urgență (boală în familie); în țară, unde am datorit, creditul meu este de mult epuizat; mi-am încordat imaginația să găsesc vreo resursă;

¹ Nicolae Vaschide (1874-1907). În 1896, a fost trimis la Paris, ca bursier al statului. Printre cele mai importante lucrări ale sale se numără: *Psychologie du Réve* (1902), *Psychologie du Dêlire* (1902), *L'Analyse mentale* (1903). N. Vaschide a colaborat la *Noua Revistă Română*, nr. 32, 15 aprilie 1901, vol. 3, pp. 362-367, cu studiul *Psychologia socială*. Inițiativa din punct de vedere psihosocial și doctrina lui Tard, care continuă și în nr. 33, din 1 mai 1901, pp. 411-418, datat Paris, 1899, XI, 2.

absolut imposibil! Dacă aş fi găsit vreun mijloc, cât de hazardat, aş fi evitat de a vă împotriva acuma, când aveţi necazuri familiare; veţi recunoaşte însă că eu am prevăzut o altă situaţie, şi m-am silit s-o preîntâmpin... E drept că nici d-voastră nu puteţi prevedea viitorul...

Dacă nu-i şi nu-i chip, vă propun acest mijloc: să-mi graţi o poliţă de 500 de lei la o bancă; o voi plăti în ianuarie, când, renunţând la concediu, am dreptul la o sumă mai mare de la Credit. Iar deocamdată v-aş ruga să-mi trimiteţi telegrafic măcar o sută de lei.

Să mai fac filosofia situaţiei mele? Examine, titluri, reputaţie de scriitor, descoperiri, greutatea familiare, sacrificii enorme făcute pentru a ajunge în străinătate, doi ani de privaţiuni şi muncă istovitoare — şi aproape de 40 de ani, să nu am cu ce trăi cîteva luni ca să-mi scriu lucrarea, când tineri eşi de pe băncile şcolii capătă burse?

Le ştiţi şi d-voastră.
Cu călduroase salutări
(ss) H. Sanielevici

Göttingen 21 sept. 1913
Am Weiss, Stein 28

Stimate Domnule Motru,

Vă trimit petiţia de prelungire a concediului. Pentru petiţia de suplînire a orelor, am scris la Galaţi să mi se trimeată, deoarece suplînitorii trebuie să semneze şi ei. Sînt suplînît de un coleg, titular de limba franceză, al cărui nume l-am uitat (e nou venit) pentru 11 ore, şi de un suplînitor Caranfil, pentru 4 ore — aceiaşi ca şi anul trecut. Sper că articolul meu Civilizaţia¹ l-aşi găsit interesant.

Cu salutări călduroase

H. Sanielevici

Stimate domnule Motru,

Vă rog să-mi comunicaţi dacă studiul, cât v-am trimis, vă trezeşte vreo îndoială... adică dacă credeţi că ar putea da naştere la vreo complicaţiune. M-am încurcat rău cu acest studiu: va trebui să apară în 5-6 No. Aşa-i felul meu: odată ce încep a scrie, mă domîă subiectul pe mine... şi scriu cu toată inima. O să vă pară firul cam întortocheat: e numai o aparenţă; de fapt, la baza studiului stă o teorie clară care se va cristaliza la urmă. Titlul studiului să fie aşa: „Buna reputaţie” de Hermann Sudermann — Oamenii din ziua de azi — (cau-
rie).

Cu salutări călduroase,
(ss) H. Sanielevici

(Ştampila poştei germane de pe această carte poştală indică: Göttingen, 15.11.1913)

¹ Studiul Civilizaţia a apărut în *Noua Revistă Română*, nr. 16, duminică 6 octombrie 1913, vol. XIV, pp. 243-245, semnat atît în sumar cît şi la sfîrşit V. Podriga. Sub acelaşi pseudonim publică H. Sanielevici în numerele 13 din 26 oct.-2 nov. 1914, pp. 182-183 şi 14-15 din 9-16 nov. 1914, pp. 197-198. Note din Germania, scrise în prezua piecării sale spre ţară, iar în numerele 16 din 28-30 nov. 1914, pp. 217-218 şi 17 din 7-14 dec. 1914, pp. 233-236. Note de drum în timp de război. În *Noua Revistă Română*, nr. 17 din 13 octombrie 1913, pp. 266-267, sînt tipărite Maxime, semnate H.S.

Iubite Domnule Motru,

Sînt nevoit să întrerup un număr! Nu din pricină că am neglijat, ci — din contra — din pricină că m-am preocupat şi frămîntat prea mult. Cetitorul nu va pierde nimic. Se poate pune o informaţie că a venit articolul prea tîrziu. Dacă apare în vreo gazetă sau revistă ceva despre articolul meu, aş ruga pe Beldie să-mi trimeată imediat: îmi va servi spre orientare. Articolul din Adevărul „Şcolari” a fost scris anume, fiindcă am văzut că vine rîndul „maistrului”. Mi s-a părut cam perfid... „demoralizez eu tinerimea!” Mulţumesc pentru bani.

Cu călduroase salutări
(ss) H. Sanielevici

Scrisori de la P.P. Carp

Două scrisori de la P.P. Carp prezintă şi ele interes pentru a înţelege atitudinea celui care a înfrunghiat mulţi ani ideea conservatoare pe arena politicii româneşti.

Prima scrisoare, datată 10 noiembrie 1909, precede cu un an revenirea la putere a partidului conservator (29 decembrie 1910). Guvernul al cărui preşedinte era P.P. Carp va dura aproape doi ani, cînd la 28 martie 1912 se formează un nou guvern conservator, sub preşedinţia lui Titu Maiorescu. Regele Carol I a cerut un guvern de concentrare la care să participe toate nuanţele partidului conservator.

La 2 aprilie 1912, P.P. Carp îi spune lui Al. Marghiloman: „Vei vedea că Maiorescu caută să facă el concentrarea în afară de mine. Eu atunci mă voi retrage în viaţa privată. La urma urmelor dacă este să se dea partidul pe mîna lui Take, să se facă aceasta fără mine.” I-am expus necesitatea unei înţelegeri cu Take, cu atît mai mult că, cu N. Filipescu viaţă normală nu poate fi. — «Da, dar va fi imposibil pentru că regele are o profundă antipatie în contra mea! Prea e Maiorescu mulţumit să fie Preşedinte de Consiliu».

La 14 octombrie 1912, Titu Maiorescu formează guvernul împreună cu „tăkiştii” (conservatorii-democraţi), Take Ionescu devenind titularul ministerului de interne. În ziua de 23 aprilie 1912, P.P. Carp convoacă „toate cluburile conservatoare din ţară într-un congres la Bucureşti” (C. Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. IV, p. 110 şi urm.), pentru a discuta „hotărîrea conferinţei de la Petersburg cu privire la Silistra”. Miniştrii conservatori Titu Maiorescu, Al. Marghiloman, Mihai Cantacuzino, C. Arion nu au participat la acest congres. P.P. Carp (care în toamna anului 1912 demisionase de la şefia partidului) nu reuşeşte să coalezze parlamentarii conservatori în jurul ideilor sale şi a condiţiilor puse pentru a reveni la conducerea partidului şi astfel, la 14 mai 1913, înmîinează lui Ion Lahovary, preşedintele Clubului Conservator, demisia la care se referă cea de a doua scrisoare.

Bucu[rești] 10 noiembrie[brie] 1909

Dragă Bobeica,

Abia astăzi întorcându-mă de la Viena, am luat cunoștință de scrisoarea ta și îmi pare că comitetul a fost bine compus cum l-ai hotărât, presupun că presa noastră a luat deja act de procesul vostru verbal. Te previn că am primit o scrisoare de la Gr. Gurița care nu e mulțumit; ce să-i răspund, căci el nu e nici măcar alogător?

al tău devotat,

P.P. Carp

P.S. Și Georgehe Nastaseu se plînge, precum că ar fi vroit să fie în Comitet!!!!

Țibănești, 2 iunie 1913

Stimate Domn,

Regret foarte mult că nu vă pot satisface cererea dar pentru public nu am alte motive decât acelea arătate în demisiunea mea. Primești vă rog încredințarea prea distinsei mele considerațiuni.

P.P. Carp

Scrisori de la Al. Marghiloman

Convocarea conducerii Partidului Conservator la sfîrșitul anului 1922 se dovedea necesară din cauza situației de-a dreptul dezasastroase în care se afla partidul lui Alexandru Marghiloman în anii imediat următori primului război mondial. Dacă la alegerile din noiembrie 1919, Partidul Conservator număra 16 deputați, la alegerile din mai 1920, aleșii erau numai în număr de patru, ca la sufragiul din februarie 1922 corpul electoral să nu mai trimită în Cameră nici un deputat aparținînd acestui partid care, pînă în 1918, guvernase în repetate rînduri țara.

În fața acestei situații care echivala cu dispariția partidului de pe arena politică a țării, se impuneau noi strategii și alianțe politice, iar convocarea de care vorbește scrisoarea lui Al. Marghiloman este menționată astfel în *Notele sale politice* (vol. V., pp. 183-184): „Am convocat pentru mîine o întrunire a partidului. De la începutul toamnei a reînceput vinătoarea după partizani; răposatul Nicu Filipescu a făcut școală; și fiul său [Grigore Filipescu — n.n.] și Argetoianu sînt elevi desăvîrșiți. Unul pescuiește pentru partidul național care a luat în cîrcă rămășițele takismului; celălalt pentru firma socială Averescu”.

Cu privire la întrunirea menționată, vezi *Note politice* (vol. V, pp. 185-186): „Eri toată ziua a fost ocupată de întrunirea noastră. A venit lume de pretutindeni și toți s-au arătat foarte calzi”.

5 decembrie 1922

Scumpe amice,

Este nevoie ca, în comun, să examinăm unele soluțiuni foarte serioase privind partidul nostru.

Vă rog, deci, să luați parte împreună cu Comitetul nostru Executiv la o deliberare în clubul central din București, luni 11 dec. orele 10 dimineața.

Alături o carte de intrare personală.

Sentimentele mele cele mai amicale,
(ss) Al. Marghiloman

Mai semnalăm și o altă scrisoare adresată de Al. Marghiloman în ziua de 2 august 1923 de la Villa Albatros Buzău, doctorului Livius Linția — avocat — Palatul Episcopului Sirbesc str. Primăria-Timișoara din care desprindem următoarele:

Scumpe Doctor Linția,

Nu pot decât să te felicit pentru rodnicia d-tale activitate. Dacă se întorc lucrurile bune, cum o nădăjduiesc, nu se va mai proceda pe dibuite cu noile teritorii ale Regatului. Este firesc să fim contestați și pismuiți, aceasta este proba cea mai clară că suntem o forță. Nimeni nu se leagă de ce este inexistent sau numai slab, dar mulți se leagă de cei ce le stau cu tărie în drum [...] Nu s-a fixat nimic încă pentru Cernăuși, este și firesc, suntem abia în primele zile din august și lumea este risipită la băi sau la țară. Dar Timișoara este neatinată de Cernăuși și sfătuiesc să se aleagă o zi cît mai aproape de deschiderea Camerelor adică spre sfîrșitul lui septembrie.

Complimentele mele pentru Doamna Linția cu amicalele amintiri ale nevastei mele.

String mina scumpe Domn Linția.

Al. Marghiloman

● CLIO ANUNȚĂ ●

Trafalgar Square este, cu siguranță, cea mai vestită piață londoneză. În centrul ei se înalță monumentul dedicat victoriei obținute de amiralul Nelson împotriva unei flote franco-spaniole, în ziua de 21 octombrie 1805, în largul capului Trafalgar, din sudul Spaniei. Amiralul avea să își găsească sfîrșitul în acea bătălie. Victoria flotei engleze a spulberat visul lui Napoleon de a putea invada vreodată Anglia. S-a consacrat, totodată, pentru aproape 100 ani, supremația marinei regale britanice pe mările și oceanele lumii.

Ideea creării unei piețe care să amintească de acea izbîndă a apărut în anul 1832. Sute de coșmelii au fost demolate, terenul nivelat și, în 1842, zece ani mai tîrziu, statuia amiralului — înaltă de peste cinci metri — domina Trafalgar Square, de la înălțimea celor 51 metri cît are coloana pe care este plasată.

Recent, presa engleză a relatat despre începerea lucrărilor de restaurare a celebrului monument, care vor costa 31 000 lire sterline.

TRANSILVANIA – PĂMÎNTUL STRĂMOȘILOR NOȘTRI

STOICA LASCU

În vara anului 1897, în timpul desfășurării lucrărilor Conferinței interparlamentare pentru pace și a Expoziției Universale, ambele găzduite în capitala Belgiei, delegaților, oamenilor politici belgieni și ziariștilor le-a fost distribuită o broșură în limba franceză intitulată *Protestation des Roumains de Transylvanie et de Hongrie contre l'oppression maghyare* (Protestul românilor din Transilvania și Ungaria împotriva opresiunii maghiare).

Era vorba despre un document întocmit de către doi dintre fruntașii românilor transilvăneni — I. Rațiu și I. Coroianu — acoperit cu peste 2 000 semnături și despre al cărui conținut se scrisese în ziarele budapestane înainte de momentul oportun și fără voia inițiatorilor (fusesse confiscat cu prilejul unei percheziții făcute unui avocat român). Ziarele respective publicaseră și o notă în care se preciza că dacă acest document ar fi fost răspândit în țară și

peste hotare, inclusiv prin apariția lui în gazeta *Tribuna*, așa cum se intenționase, toți semnatarii lui ar fi fost pasibili de dare în judecată pentru crima de trădare.

În aceste împrejurări, răspunderea pentru tipărirea și răspândirea *Protestului* și-a asumat-o filiala din Bruxelles a Ligii Culturale, formată din studenții români aflați la studii în capitala belgiană. Președintele secțiunii belgiene a Ligii Culturale era un fost ziarist la *Drapelul* (Iași), *Ade-*

Lupta românilor din Transilvania împotriva regimului de asuprire națională exercitat de autoritățile austro-ungare s-a bucurat de sprijinul întregului popor român. În imagine: moment din timpul demonstrațiilor de solidaritate cu lupta memorandiștilor, organizate de cetățenii Capitalei în 1894

vărul (București) și Tribuna (Sibiu), student la drept — viitorul avocat și frunța al vieții publice dobrogene Ioan N. Roman (1866-1931), care era de origine transilvănean. Comentînd acțiunea studenților români, gazeta bucureșteană *Epoca* consemna, la 9 august 1897: „În orașul conferinței interparlamentare, un grup de studenți români în cap cu d. Ioan N. Roman, dorind a aduce un serviciu cauzei românilor din Transilvania, a tradus acest protest¹ și, însoțit de cîteva note explicative, l-au publicat în broșuri și l-au răspîndit în mii de exemplare în Bruxelles. Astfel, grație citorva tineri de inimă, cestiunea transilvană a fost pusă din nou la ordinea zilei în presa română, ungară și belgiană, protestul întîmpinînd o vie simpatie și pretulindeni nu se vorbește decît numai de neomeniile ungurești“.

După numai doi ani de la răsunătorul proces al memoranștilor, *Protestul românilor din Transilvania și Ungaria împotriva opresiunii maghiare* făcea o trecere în revistă a situației românilor din Transilvania, agravată prin măsurile ordonate de autorități după procesul amintit, proces care, cum se menționa în documentul difuzat la Bruxelles — „a atras atenția generală a lumii civilizate“. Evidențiind faptul istoric de netăgăduit al existenței mult milenare a poporului român pe străvechiul său teritoriu de etnogeneză, în document se sublinia: „De nouăsprezece secole, noi, românii, locuim aceste regiuni pe care le-am apărut cu brațele noastre și pe care le-am făcut fertile prin munca noastră“. Precizînd că în existența poporului român, „aproape de două ori milenară“, „caracterul nostru național este întreg și nealterat, pămînturile strămoșilor intacte, limba, religia, străvechile obiceiuri, toate [sînt] așa cum le-am moștenit de la

bunicii și străbunicii noștri“, *Protestul* arăta: „Conștiința națională mereu vie a neamului nostru s-a afirmat de-a lungul timpului în diferite moduri și a fost transmisă pînă la noi ca o tradiție sfințită, din generație în generație. Și astăzi, cînd popoarele lumii se ridică la o viață națională proprie, astăzi, astăzi marile principii de libertate, egalitate și fraternitate au pătruns profund în rîndul maselor, trecînd deja dincolo de limitele continentului nostru, conștiința națională ne spune, mai mult ca niciodată, că trebuie să rămînem români, așa cum românii au fost părinții noștri, că trebuie să vorbim frumoașa lor limbă, să perpețuim obiceiurile, să păstrăm religia lor și să dezvoltăm pe meleagurile noastre geniul nostru național potrivit forțelor și mijloacelor noastre“.

Documentul din 1897 conținea date și fapte concrete ce ilustrau politica repressivă, plină de șicanări și abuzuri la care erau supuși românii transilvăneni, încălcarea de către autorități chiar și a propriilor reglementări și prevederi constituționale — atunci cînd era vorba de oprirea naționalității române din Transilvania. El se încheia exprimînd cea „mai mare indignare contra politicii de maghiarizare și contra tendinței criminale de a voi să ne excludă din rîndul naționalităților“ și denunțînd în fața „opiniei publice din Europa, sub protecția căreia punem cauza poporului nostru atît de încercat“, regimul „odios pe care îl suferă popoarele nemaghiare din Ungaria la sfîrșitul acestui secol de lumină și civilizație, într-o țară pretinsă liberală și constituțională. Noi sîntem români și vrem să rămînem pentru întotdeauna români“.

Studenții români din Bruxelles au răspîndit *Protestul* în rîndurile opiniei publice belgiene chiar în prima zi a desfășurării lucrărilor Conferinței interparlamentare pentru pace. În acea zi — cum își amintea G. Moroianu, într-o lucrare apărută la Paris în 1935, sub titlul *Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. Épisodes et souvenirs* (Lupta românilor transilvăneni pen-

tru libertate și opinia europeană. Momente și amintiri) — șeful delegației ungare, contele Apponyi, a ținut un mare discurs „în care a făcut elogiul Ungariei milenare, a liberalismului său, protestînd că delegația română iese leagă de afacerile interne ale Ungariei“ prin faptul că aceasta luase apărarea românilor din Transilvania“.

Difuzarea *Protestului*, primit cu o vie simpatie de către reprezentanții opiniei publice belgiene, a dat naștere unei polemici prin intermediul ziarului *L'Indépendance Belge*. Utilizînd mijloace și procedee tipice propagandei naționaliste ungare, furnizînd date și interpretări tendențioase, parlamentarii unguri Pázmándy și d'Asbóth, prezenți la Conferința ce se desfășura în capitala belgiană, au încercat să deformeze realitatea raporturilor româno-ungare, defăimînd activitatea și lupta frunțășilor mișcării de eliberare națională a românilor din cadrul monarhiei austro-ungare. Le-au răspuns, în coloanele mai multor numere din august-septembrie 1897, ale aceluiași ziar, I.N. Roman și V. Curtius (secretarul filialei Ligii Culturale), frunțășul ardelean G. Moroianu și un om politic belgian ce folosea pseudonimul „Durand dit Dupont“, bizuindu-se pe numeroase argumente de ordin istoric, etnic, umanitar și statistic ce dovedeau justetea drepturilor și luptei românilor din Transilvania.

18 ani mai tîrziu, în mai 1915, I.N. Roman, acum deputat în Parlament și președinte al filialei din Constanța a Ligii Culturale, a publicat textul original al *Protestului*, însoțit de polemica ce i-a urmat, într-un volum intitulat *La question Roumaine en Hongrie*. În prefața acestuia, el își exprima convingerea că „principiul naționalităților așezat la baza Europei de mine, în timp ce frontierele politice ale diferitelor state vor coresponde limitelor etnice ale națiunilor respective — iată cu siguranță o mare concepție, a cărei realizare va asigura popoarelor bătrînului nostru continent, atît de dureros încercat la ora actuală, o lungă perioadă de pace și prosperitate“.

¹ Documentul, format 13/19 cm, conține 20 pagini, nu are data imprimării, nici indicația locului de apariție sau a editurii; pe coperta de titlu este aplicată stampila Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor, secțiunea Bruxelles. Din relatarea delegatului maghiar Pázmándy deducem că toate exemplarele răspîndite la Bruxelles purtau stampila menționată.

PE COORDONATELE ISTORICE ALE SOCIALISMULUI

(Urmare din p. 3)

în dezvoltarea armonioasă a diferitelor ramuri industriale. Diversificarea industrială presupune, în chip necesar, o continuă specializare și ridicare a nivelului profesional, pentru asimilarea cuceririlor științei și tehnicii, ceea ce înseamnă o permanentă îmbunătățire a sistemului de învățământ: „Învățământul românesc — arăta, tovarășa Elena Ceaușescu la Congresul științei și învățământului din 1985 — reprezintă astăzi un sistem complex, încheiat, de pregătire profesională, bazat pe o concepție unitară, științific fundamentată, în deplină concordanță cu cerințele de progres ale societății noastre”.

Alături de învățământ, într-un proces, de altfel, inseparabil, știința a cunoscut o amplă dezvoltare și diversificare, potrivit principiului că „socialismul și comunismul se pot înfăptui cu succes numai pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, ale cunoașterii umane în general”.

Dezvoltarea echilibrată, armonioasă, în profil teritorial a țării este, așadar, rezultatul unui complex de criterii economice și sociale, care iau în considerație ansamblul de obiective și sarcini prezente, precum și cele de perspectivă. Rod al gândirii științifice, profund întemeiată pe cunoașterea potențialului economic și social, acest concept de excepțională valoare își găsește transpunerea în practică prin munca entuziasată, fără preget, a întregului popor. Numai munca conștientă și cu un țel bine determinat este explicația marilor realizări dobândite de țara și poporul român în cei patruzeci de ani ai republicii, și ea este, de asemenea, cheia succeselor viitoare, prefigurate de programul de faurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, de congresele și conferințele partidului. Pentru că, așa cum arată președintele Nicolae Ceaușescu, „nimic nu am primit din afară în mod gratuit, nimic nu a căzut din cer: stadiul la care am ajuns este expresia muncii eroice a poporului nostru, a hotărârii și încrederii cu care toți oamenii muncii urmează și înfăptuiesc neabătut politica partidului, a țării și forței socialismului, a capacității noi orînduirii de a asigura întregii națiuni un nivel înalt de civilizație materială și spirituală”.

• CLIO ANUNȚĂ •

100 000 desene

Muntele Bego se află ascuns în Alpii francezi, la aproape 80 km nord de Nisa. Pe stîncile și bolovanii netezi împrăștiati peste tot sînt scrijelite desene enigmatice reprezentînd pumnale și coase, agricultori ce împing pluguri trase de vite și capete de tauri cu coarne imense.

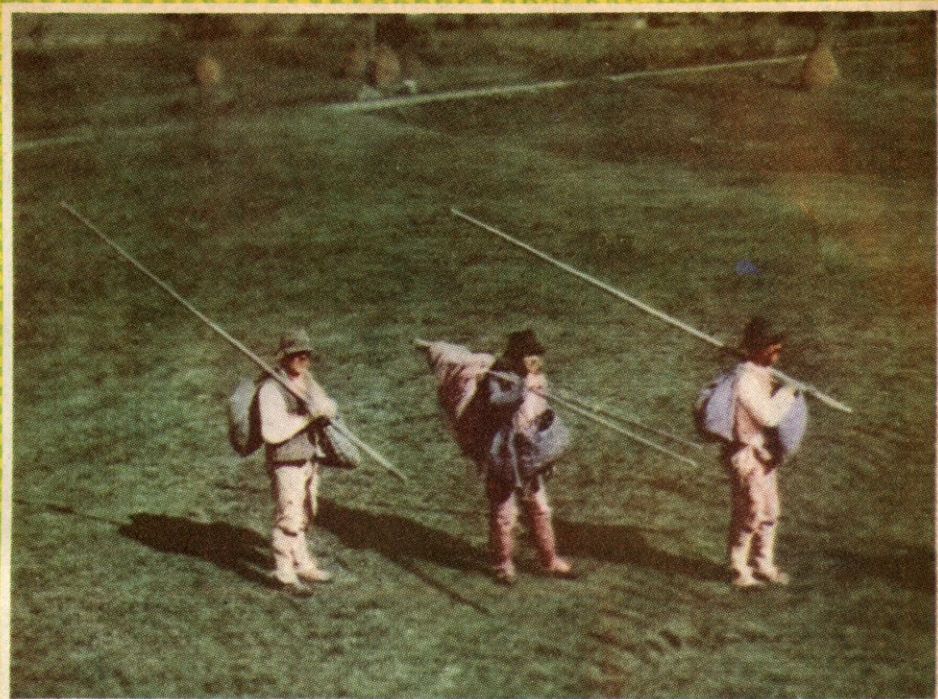
Arheologii, care au început abia din 1967 să studieze desenele și să le catalogueze în mod sistematic, cred că Muntele Bego era teritoriul sacru al unui important cult de la începutul epocii bronzului, de acum aproximativ 3 500 ani. Populațiile primitive ce au locuit în aceste regiuni au zgîrîiat în piatră peste 100 000 desene înfățișînd zeități ale ploii și fertilității. Reprezentanții taurului — ale cărui coarne simbolizau brațele preoților ridicate spre rugăciune — sînt deosebit de numeroase. De altfel, taurul constituia obiectul unui cult larg răspîndit în zona Mediteranei, iar desenele rupestre de aici sugerează faptul că locuitorii zonei Alpilor întreprindeau legături cu civilizații mediteraneene.

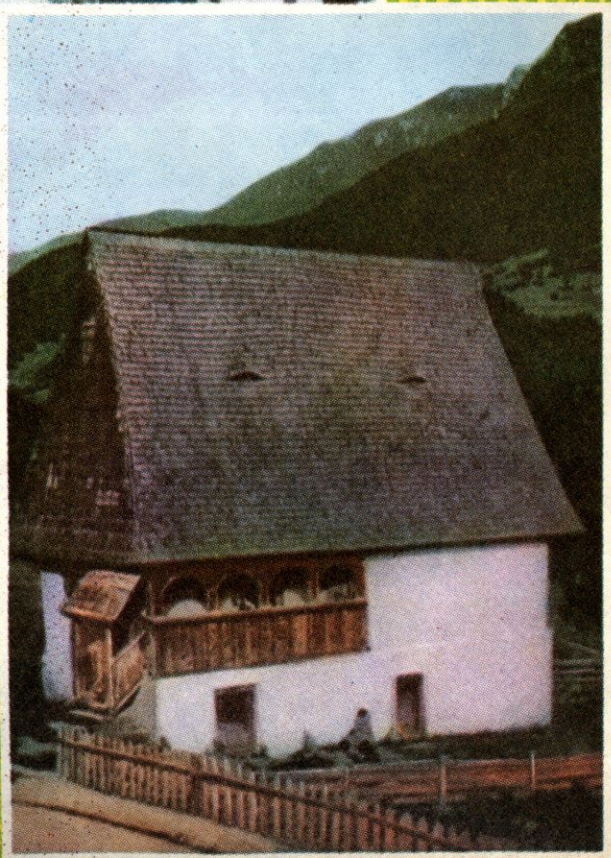
După cum relatează revista *Newsweek* într-unul din ultimele sale numere, istoricul francez Henri de Lumley — care se ocupă de studierea și catalogarea acestor reprezentări — afirmă că descoperirile se numără printre puținele din Europa care aruncă lumină asupra „mentalităților, simbolisticii și spiritua-lității” epocii preistorice. Treptat, legendele Muntelui Bego s-au pierdut în uitare. Din păcate, aceeași soartă amenință acum reprezentările rupestre. Mii de turiști care vizitează locul degradează comorile sale arheologice cu scrijelituri și alte semne.

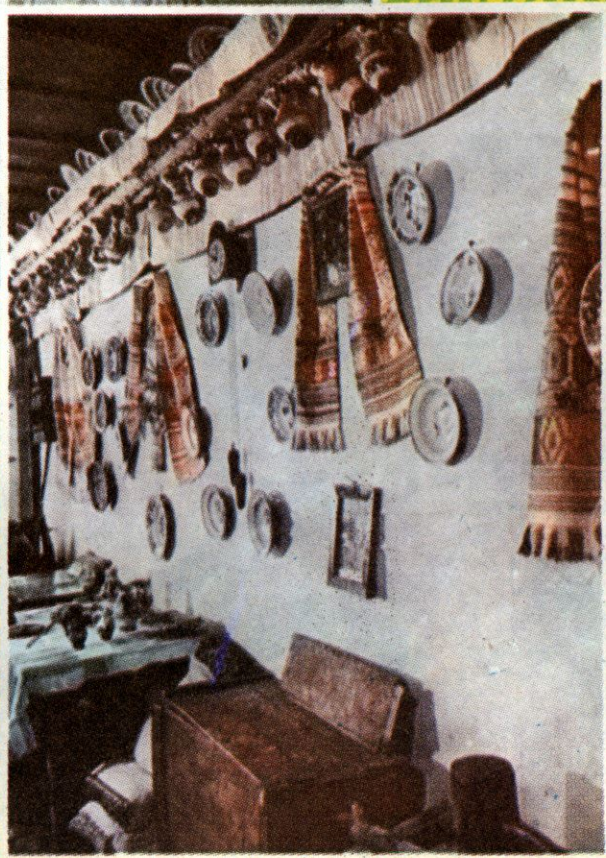
Arheologii francezi au prezentat un program de măsuri menite — în cazul în care ei vor obține aprobarea autorităților — să salveze comorile arheologice de la poalele Muntelui Bego prin crearea unei rezervații științifice. Miturile Muntelui Bego au supraviețuit mii de ani. Oamenii de știință speră că desenele sale să dureze și ele.

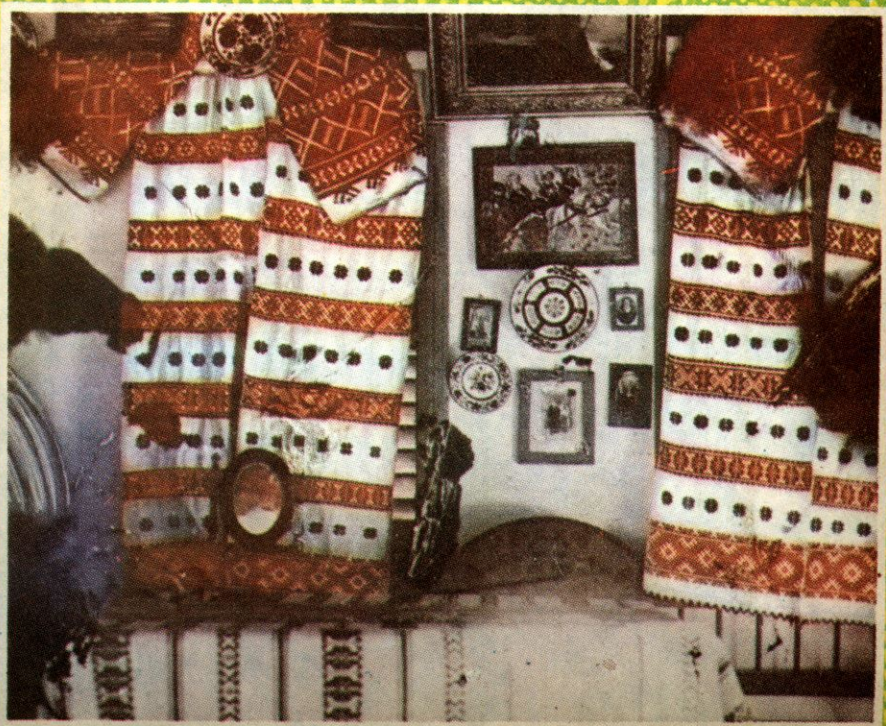
PLANSELE NOASTRE

①②③④ Străvechea vatră românească a Țării Moșilor constituie — prin pitorescul locurilor sale de legendă și prin bogăția datinilor folclorice — una din cele mai apreciate zone istorice ale țării, trezind deopotrivă interesul cercetătorilor istoriei și etnografiei. În imagini: fotografii din colecția etnografică realizată, în urmă cu șase decenii, de Tache Papahagi și din alte fonduri din colecțiile Academiei R.S. România înfățișînd scene de muncă și de sărbătoare, datini și mealeguri din Munții Apuseni. În planșa 2, casa lui Avram Iancu din Vidra de Sus (Țara Moșilor — itinerar istoric, p. 60)

În ziua de 5 ianuarie 1918, la Foreign Office se primea o comunicare neobișnuită, scrisă pe o simplă bucată de hirtie, fără antet și fără sigiliu oficial. Era înștiințarea că Maksim Maksimovici Litvinov, cu domiciliul în Hampstead, Londra, fusese însărcinat, prin hotărârea Consiliului comisarilor poporului al Rusiei sovietice, să reprezinte guvernul sovietic pe lângă guvernul

Maiestății Sale britanice (la acea dată guvernul britanic nu recunoscuse guvernul sovietic, act care avea să aibă loc abia șase ani mai târziu, la 2 februarie 1924, sub guvernarea laburistă a lui James Ramsay MacDonald). Era o comunicare cu totul inedită pentru diplomația engleză, cu binecunoscutul ei respect pentru regulile și procedurile diplomatice. Ea se încadra însă între primele acte ale diplomației leniniste, inaugurate de revoluția de acum șapte decenii.

Cine era acest diplomat sui-generis, devenit peste noapte reprezentant al popoarelor Rusiei pe lângă guvernul Marii Britanii, fără în care diplomația burgheză atinsese culmi de rafinament și eficiență? Un vechi și încercat bolșevic, unul dintre cei care, din acel moment, avea să-și lege pînă la sfîrșit viața de tinăra diplomație sovietică, pe care a slujit-o cu o deosebită capacitate de muncă, cu tot talentul și devotamentul său. Alături de Cicerin¹ și Kollontai², Maksim Litvinov face parte dintre întemeietorii școlii diplomatice sovietice; el a participat la numeroase negocieri internaționale ale statului sovietic și la elaborarea multora dintre acțiunile sale de politică externă; a cunoscut numeroși diplomați ai statelor capitaliste europene, precum și din S.U.A., atât în cadrul Societății Națiunilor (unde a colaborat strîns cu Nicolae Titulescu), cît și în misiunile diplomatice pe care le-a îndeplinit din însărcinarea guvernului său.

Cariera diplomatică a lui Litvinov a înregistrat mai multe etape. Revoluția din Octombrie l-a găsit la Londra, unde conducea gruparea de emigranți bolșevici, coordonînd totodată comunitățile de emigranți ruși din alte țări. După numirea sa ca reprezentant diplomatic, a fost arestat, în toamna aceluiași an, 1918,

sub motivul unei activități de propagandă, și eliberat în ianuarie 1919, în schimbul ziaristului britanic Robert Bruce Lockhart, arestat cu cîteva luni în urmă, sub acuzația unei misiuni speciale de spionaj în Rusia sovietică. Întors în patrie, Litvinov a fost numit la Comisariatul poporului pentru afaceri externe, devenind membru al Colegiului de conducere, iar în

1920 a fost acreditat ca reprezentant plenipotențiar sovietic în Estonia. În anul următor, a fost numit locțiitor al comisarului poporului pentru afaceri externe, funcție pe care, pînă în 1930, o va deține Nikolai Cicerin.

În calitate de comisar al poporului pentru afaceri externe — de la 21 iulie 1930 pînă în 1939 —, Litvinov a fost principalul delegat sovietic la Conferința dezarmării de la Geneva, din 1932, și a condus delegația sovietică la Conferința economică mondială de la Londra (iunie-iulie 1933), purtînd, de asemenea, tratative pentru stabilirea de relații diplomatice sovieto-americane, precum și pentru restabilirea raporturilor diplomatice dintre U.R.S.S. și România, pentru primirea Uniunii Sovietice în Liga Națiunilor, reprezentîndu-și apoi țara, între 1934 și 1938, în forul de la Geneva. În mai 1939, I.V. Stalin l-a înlocuit cu V.M. Molotov, Litvinov rămînînd mai departe în conducerea Ministe-

rului de externe de la Moscova.

Iată cum descria în memoriile sale I.M. Maiski, ambasador al Uniunii Sovietice la Londra, între anii 1939 și 1943, stilul de muncă al lui Litvinov: „În țările de democrație burgheză, cum sînt Anglia, S.U.A., țările scandinave și altele, un ambasador trebuie să știe să vorbească. Să vorbească nu numai între patru ochi, în cabinetul ministrului de externe, nu numai cu un grup de vizitatori care vin în cabinetul ambasadorului pentru lămurirea vreunei probleme complicate de politică curentă, dar și în public, la un dejun cu mulți invitați, în cadrul unei mari organizații obștești, la ședința vreunei importante corporații științifice, care dorește să aflu veridicele ambasadorului într-un anumit domeniu... Ambasadorul care s-ar aschiva de la asemenea manifestări și-ar pierde îndată prestigiul și ar fi privit ca un simplu curier pentru transmiterea documentelor de la un guvern la altul. Iar reputația de curier restrînge foarte mult

MAKSIM LITVINOV

LA LONDRA

Z. S. ȘEINIS

^{1,2} Magazin istoric, nr. 4/1969; 9-11/1986.

posibilitățile ambasadorului de a înfri în sensul dorit opinia publică a țării pe lângă care este acreditat și, în ultimă instanță, aduce prejudicii intereselor statului care l-a trimis.

Curînd după sosirea mea la Londra am înțeles acest mecanism și m-am străduit să folosesc la maximum posibilitățile luărilor de cuvînt publice pentru răspîndirea adevărului despre Uniunea Sovietică. Pe atunci, la Moscova, nu toți tovarășii din conducere își dădeau seama de avantajele unor asemenea cuvîntări și priveau oarecum chiorș activitatea mea în acest domeniu. Dar atîta vreme cît M.M. Litvinov a fost comisar al poporului pentru afacerile externe, nu mi s-au pus nici un fel de piedici: Maxim Maximovici cunoștea personal, la perfecție, uzanțele democrației burghize și încuraja prin toate mijloacele eforturile mele de a străpunge și pe această cale zidul ostilității de care fuseserăm înconjurați în Anglia la începutul celui de-al patrulea deceniu. Odată cu plecarea lui, în mai 1939, situația s-a schimbat intrucitva... (I. M. Maiski, Amintirile unui ambasador sovietic, Editura politică, București, 1967).

Reintrat în prim planul scenei politice după agresiunea germană împotriva U.R.S.S., din iunie 1941, Litvinov a fost numit locțiitor al comisariatului poporului pentru afaceri externe (funcție deținută pînă în 1946) și, simultan, ambasador al U.R.S.S. la Washington (noiembrie 1941-august 1943) și la Havana (din octombrie 1942), contribuind, prin demersurile sale diplomatice, la acordarea de ajutor militar american către U.R.S.S. și, în general, la dezvoltarea puternică a relațiilor sovieto-americane în cadrul coaliției antihitleriste.

Maksim Litvinov s-a retras din activitatea diplomatică în august 1946, iar cinci ani mai tîrziu, la 31 decembrie 1951, a murit.

O zi rece de ianuarie a anului 1908. La porțile închisorii „Santé” din Paris se oprește un autovehicul. Din el coboară un funcționar al Prefecturii din Paris. Ține în mînă o mapă. Autovehiculul este așteptat. Porțile închisorii se deschid și, din spatele lor, apar un bărbat și o femeie. Bărbatul, de talie mijlocie, corpulent, are cam 30 ani și este îmbrăcat într-un pardesiu. Poartă o pălărie care lasă să se vadă un păr deschis, roșcovan. Tînăra are o peledă după moda timpului și o fustă lungă, pînă la tocuri.

Făcînd o ușoară reverență, funcționarul întreabă:

— Monsieur Litvinoff?

Apoi, fără să aștepte răspunsul, se adresează femeii:

— Madame Fanny Iampolskaia?

Cei doi îi confirmă identitatea, apoi funcționarul scoate din mapă o hîrtie și, cu o voce răgușită, dă citire ordinului ministrului afacerilor interne al Republicii Franceze.

— Madame, Monsieur, vă aduc la cunoștință decizia guvernului francez. Din acest moment, sînteți liberi. Trebuie să părăsiți Franța.

— Vă mulțumesc, Monsieur. Adresăm gratitudinea noastră nu autorităților oficiale, ci domnului Jean Jaurès. Deci, sîntem liberi?

Să aruncăm o privire în fișa biografică a lui Litvinov pînă la intrarea sa în primul contingent de diplomați leniniști. Marea Enciclopedie Sovietică (vol. 14, p. 506) scrie că Maksim Litvinov „pe numele său adevărat Max Wallach, s-a născut la 17 iulie 1876, în familia unui funcționar, în localitatea Belostok (actualmente Białystok în R.P. Polonă)”. Devenise bolșevic la 22 ani. Prigonit de ohrană (poliția secretă în Rusia țaristă), fusese cîrînd arestat (în 1900), evadase ulterior dintr-o închisoare din Kiev, iar în 1902, emigrase, la început în Elveția, apoi în Franța. Luase parte activă la difuzarea ziarului Iskra, iar în 1905 participase la editarea primului ziar bolșevic legal, Novaia Jizn. Doi ani mai tîrziu, fusese delegat și secretar al delegației ruse la Congresul Internațional socialiste. A trăit la Londra în emigrație din anul 1908, desfășurînd în tot acest timp o activitate politică revoluționară. În februarie 1915, din însărcinarea lui Lenin a luat parte la Conferința socialștilor din țările Antantei, care a avut loc în orașul de pe Tamisa, apoi a reprezentat C.C. al P.M.S.D.R. în Biroul Internațional socialiste, fiind totodată și secretarul grupului de emigranți ruși bolșevici din capitala engleză. Este perioada descrisă și în textul care urmează, reprodus, cu titlul și subtitlurile redacției noastre, din revista istorică sovietică Novaia i noveișia istoriia, nr. 4/1986. Autorul lui este unul dintre cei mai competenți cercetători ai istoriei diplomației sovietice. El a semnat numeroase lucrări și studii consacrate unor portrete de diplomați sovietici. Viața personală și de om politic a lui Maksim Litvinov în anii emigrației petrecuți la Londra, pînă la Revoluția din Octombrie, reprezintă un aspect mai puțin cunoscut al biografiei sale. Z.S. Șeinis își propune să arunce o lumină tocmai asupra acestei perioade.

Florentina DOLGHIN

— Da. Doamna Fanny Iampolskaia și-a exprimat dorința să plece în Belgia. Dumnea-voastră, domnule Litvinoff, ar fi de dorit să părăsiți granițele Franței chiar astăzi. Un agent de poliție vă va însoți pînă la frontiera belgiană. În ce țară doriți să mergeți?

— În Anglia, dar nu astăzi.

— De ce?

— N-am nici o centimă. Trebuie să lucrez să fac rost de bani și să-mi pot plăti călătoria peste Canalul Mîneei.

— Asta hotărăște numai ministrul afacerilor interne, îi răspunde reprezentantul prefecturii.

Permisiunea de a mai rămâne la Paris a fost obținută.

Omul căruia funcționarul prefecturii i-a spus „Monsieur Litvinoff” era Maksim Maksimovici Litvinov, urmărit de mulți ani de ohrană pentru răzvrătire împotriva regimului țarist. Poliștii parizieni primiseră o recompensă grasă pentru arestarea lui. Mai mult, se hotărâse chiar ca emigrantul politic rus să fie predat guvernului țarist. Dar Partidul Socialist din Franța și liderul său, Jean Jaurès, au organizat o puternică campanie de protest împotriva acestei situații. Iată de ce Litvinov și Iampolskaia au fost eliberați. După un timp, el a ajuns în marele oraș de pe Tamisa, unde avea să rămână până la Revoluția din Octombrie.

Chiriașul poliștilor

Litvinov s-a instalat — cum îl sfătuiseră prietenii — în suburbia Camden Town. Era un cartier mai izolat, mai liniștit, unde poliția nu avea patrule, aspect foarte important pentru Litvinov, abia expulzat din Franța. El știa că ohrana nu-i va da pace. Camden Town i-a priit: o aglomerație de mici vile, despărțite între ele de pașiști. Proprietăreasa îi ceruse o chirie mică, îi spusese că îi va pregăti și micul dejun și că viața lui personală nu o interesează. Litvinov a răspuns că este de acord; a plecat să-și aducă bagajele, dar seara, când s-a întors, pe scara casei îl aștepta un poliștit. Luat prin surprindere, chiriașul a rămas o clipă nemișcat, încercând să-și ordoneze gândurile, timp în care poliștitul l-a privit atent, i-a zîmbit, apoi s-a îndepărtat. Era soțul proprietăresei. Litvinov și-a zis că a avea un poliștit „propriu” nu este chiar cea mai rea variantă. Ajuns la Londra, după anii furtunoși ai primei revoluții ruse¹, Litvinov nu vro-

ia să ducă o viață liniștită, mic-burgheză, pentru care optaseră mulți alți emigranți. Speriați de măsurile luate de Stolpin², aceștia nu mai credeau în succesul cauzei revoluționare. Lipsa de mijloace materiale, viața grea de emigranți le accentuasera pesimismul. Colonia emigranților ruși din Londra era în parte demoralizată. În acei ani, centrul vieții emigranților se afla pe Charlotte Street, într-o clădire numită Clubul Herzen, o sală modestă, pe ai cărei pereți și podea se aflau aparate de gimnastică.

După un timp, Litvinov a reușit să se angajeze profesor de limba engleză într-o familie originară din Rusia. N-a locuit mult timp în casa poliștitului. Paza „proprie” nu avea numai avantaje: chiriașul nu putea fi vizitat de prietenii din partid. Ei l-au sfătuit să-și schimbe domiciliul.

Mulți emigranți ruși locuiau pe atunci în apropiere de Hampstead. Situată pe o mică colină, această aglomerație era considerată Parnasul Londrei: vile confortabile cu două etaje, înconjurare de grădini. Litvinov ar fi vrut să se mute acolo, dar n-a reușit. Împreună cu prietenii bolșevici, s-a hotărât să se instaleze într-o comună apropiată, Ealing, unde viața era mai ieftină.

A continuat să dea lecții, fără să o scoată însă la capăt cu banii. L-au ajutat atunci prietenii englezi. A devenit colaborator al editurii „William and Norget”, care avea legături largi cu piața europeană de cărți și se ocupa de traduceri. Litvinov a primit sarcina să urmărească noutățile din literatura rusă, franceză și germană, să facă adnotări și recenzii și să poarte corespondență cu editurile din Rusia, Franța și Germania. Expulzarea sa zgomotoasă din Paris atrăsese după sine interdicția de a călători în Franța și Germania, dar ca funcționar al unei edituri en-

gleze el putea spera să înfrângă această restricție.

S-a mutat în Mornington Crescent, într-un apartament sărăcăcios. Nimeni nu-i mai călca pragul. Primea cărți din Franța și Germania, trebuia să le citească, să scrie recenzii, să răspundă la zeci de scrisori, operații care îi umpleau tot timpul. Deseori venea acasă de la birou încercat cu pachete cu cărți, asupra cărora stătea aplecat până noaptea târziu. Singura lui distracție în acești ani a constituit-o cinematograful: a vizionat atunci numeroase filme cu actorul lui preferat, Charlie Chaplin.

În zilele libere, își vizita un prieten în Hampstead, pe Nikolai Klișko, bolșevic, revoluționar de naționalitate poloneză, care emigrase din Rusia și locuia de mult la Londra. Lucra la firma „Vickers” și câștiga bine. Se căsătorise cu o engleză, Philis, înaltă, cu părul roșcat, o femeie foarte frumoasă. Pentru a nu o introduce în treburile de partid, Litvinov și Klișko vorbeau rusește. Uneori până la miezul nopții. Ca secretar al grupului bolșevicilor din Londra, Litvinov răspundea de toate legăturile organizațiilor de emigranți ruși din Anglia nu numai cu Rusia, ci și cu toate coloniile de bolșevici din Europa și America.

Întîlnire cu Lenin

Într-o seară de iunie a anului 1913, Litvinov s-a dus la Klișko și i-a spus că, în curînd, va pleca la Geneva, unde se va întîlni cu V.I. Lenin. Întîlnirea a avut loc pe o stradă liniștită din Geneva, în biblioteca lui Kuklin, un emigrant rus. Pentru a evita complicațiile cu poliția franceză, Litvinov plecase în Elveția nu pe calea cea mai scurtă, ci prin Belgia și Germania. Sosise la Geneva în iulie. Acolo se adunaseră mulți alți reprezentanți ai coloniilor rusești. La orizont se conturau tot mai clar semnele războiului mondial. Ceea ce îl determinase pe Vladimir

¹ Este vorba despre prima revoluție burgheză-democratică din 1905-1907, care zguduise vechiul mecanism guvernamental din Rusia și avusese un rol clarificator în ceea ce privește atitudinea claselor sociale, atît în raporturile reciproce, cît și față de monarhie.

² În 1906, Nicolae II numise la conducerea guvernului pe P.A. Stolpin, ale cărui măsuri represive sînt cunoscute sub denumirea de „reaacțiunea stolpinistă”.

Ilici Lenin să pornească din Poronin (în Polonia) spre Geneva. Vroia să discute cu reprezentanții colonilor bolșevici, să se informeze de la ei despre situația din diferite țări.

În timpul consfătuirii, Lenin a ascultat cu atenție comunicările lor, a analizat informațiile date de fiecare, le-a pus întrebări, a încercat „să scoată” totul de la ei. Apoi, la sfârșitul consfătuirii, s-a retras cu Litvinov într-un colț. A fost una dintre numeroasele lor discuții, pe care le-au avut la München, Londra, Geneva, Cracovia etc., dar, ca și în alte cazuri, nu au fost luate note asupra celor discutate. La despărțire, Lenin l-a rugat să-i trimită din Londra ziare și reviste, să-l informeze cu regularitate despre situația în colonia bolșevică din Londra și despre cea din Anglia.

Odată întors de la Geneva, pe Litvinov l-au vizitat, în Mornington Crescent, soții Klisko. Philis, șocată de aspectul camerei în care locuia Maksim, i-a propus să se mute urgent la ei, în Hampstead. Litvinov a cedat. După un timp, s-a stabilit în High Street, comunicându-i imediat noua sa adresă lui Lenin. Începuse o etapă nouă, importantă în viața sa, Litvinov fiind numit curînd reprezentant oficial al C.C. al P.M.S.D.R. în Biroul Internațional al socialiste. Apăruse pe scenă ca un militant politic de talie internațională. Îl aștepta prima încercare dificilă. Se pregătea reuniunea Biroului Internațional al socialiste (B.S.I.) la Londra, la care urmau să participe toți liderii Internaționalului și ai partidelor socialiste din Europa: Jean Jaurès, Karl Kautski, Camille Huysmans, Otto Bauer, Viktor Adler, Emille Vandervelde, Edouard Vaillant, Rosa Luxemburg, cu care Maksim trebuia să se întâlnească. La Londra urmau să vină și căpeteniile lichidatorilor-menșevici, Ciheidze, Cihenkeli, Rubanovici, Dne-

prov, Semkovski¹, care se pregătiseră să-l atace la această reuniune pe V.I. Lenin. Vladimir Ilici l-a însărcinat pe Litvinov să dea lupta cu lichidatoriștii.

...Ultima toamnă de pace dinaintea primului război mondial. O toamnă cețoasă și ploioasă la Londra. Umezeala îți pătrundea pînă la oase. La familia Klisko, în High Street, Litvinov s-a simțit mai bine, aproape că i-a dispărut bronșita care îl chinuia de mult. Dar viața sub ocrotirea lui Philis avea și inconveniente. Conspirator experimentat, Litvinov vroia să-i ascundă acestora legăturile sale de partid, corespondența cu Biroul din străinătate al bolșevicilor. Dar scrisorile pe numele său seoseau în High Street și Philis, ca orice femeie, curioasă, se uita prea atent la plicuri. Totodată, își dădăcea tot timpul „chiriașul”. Uneori îi propunea un dejun nu după buzunarul lui, alteleori îi controla garderoba și îi puneă să-și cumpere un palton nou, cînd el n-avea decît cîteva penny în buzunar.

Reuniunea B.S.I. a început la Londra la 13 decembrie. În fiecare zi, Litvinov transmitea note la Poronin. În cursul serilor, în clădirea semiîntunecoasă a Parlamentului, la lumina felinarelor cu gaz, își scria scrisorile, informa în amănunțime despre toate aspectele consfătuirii. Philis nu îl slăbea cu grija ei.

— Max, o să mori de foame. O să te îmbolnăvești de tuberculoză, o să mori. De trei zile n-ai mîncat nimic dimineața. La prînz nu știu dacă înghiți ceva și vîi acasă după miezul nopții.

Într-o seară nu s-a întors nici după miezul nopții. A întârziat la poștă. Din cauza cetii omnibuzele n-au circulat, așa că a fost nevoit să înnopteze în gară.

Documentele consfătuirii de la Poronin, trimise de Le-

¹ Lichidatoriștii fuseseră excluși din Partidul social-democrat la Conferința P.M.S.D.R. de la Praga, din 1912.

nin din Polonia și difuzate la reuniune de Litvinov, convorbirile lui cu diferiți delegați au contribuit la informarea multor partide social-democrate europene despre adevărata situație din P.M.S.D.R., despre poziția lui Lenin și a bolșevicilor, care n-au slăbit lupta împotriva absolutismului țarist.

Trei viitori miniștri de externe la un ceai

În primăvara anului 1914, editura „William and Norget” a încetat să mai publice traduceri. Litvinov a fost înștiințat că va fi concediat. Era un moment foarte greu. Reușind să se angajeze la un birou de turism din Londra, a plecat la Bruxelles, unde urma să seosească un grup de profesori ruși ca turiști. După Anglia, aceștia vizitau Belgia, ceea ce îi convenea de minune lui Litvinov. Spera să meargă astfel, pentru cîteva zile, în Elveția, pentru a se întâlni cu prietenii de acolo. După Sarajevo și declanșarea războiului, Litvinov a reușit cu multă greutate să-și trimită acasă grupul de turiști prin Suedia, iar el s-a întors la Londra. Războiul a complicat viața comunităților rusești din Europa. A întrerupt legăturile dintre ele. Mulți emigranți s-au refugiat peste ocean, alții au trecut în Scandinavia. Alții au venit în Anglia insulară și Elveția centrală. Au sosit acolo emigranți politici ruși din Franța, Belgia și alte țări ale continentului. La Londra a venit din Belgia Gheorghi Vasilievici Cicerin și alți revoluționari ruși.

Cicerin era foarte cunoscut în mișcarea muncitorească europeană. Litvinov îl întâlnise prima oară în 1904. La Londra, ei s-au văzut de multe ori în casa emigrantului comerciant rus Feitelson, care fon-

dase un club. Acolo, într-o după-amiază, s-au adunat fel de fel de invitați. Când s-a servit ceaiul, în biroul gazdei au rămas numai trei bărbați, care discutau pe un ton aprins probleme de politică internațională. Erău Cicerin, Litvinov și un englez, pe nume Simon¹. Jignită în amorul ei propriu de amfitrionă, stăpîna casei s-a adresat oaspeților:

— Dacă ar fi să-i iei în serios pe tinerii aceștia, ai zice că sînt cel puțin miniștri de externe.

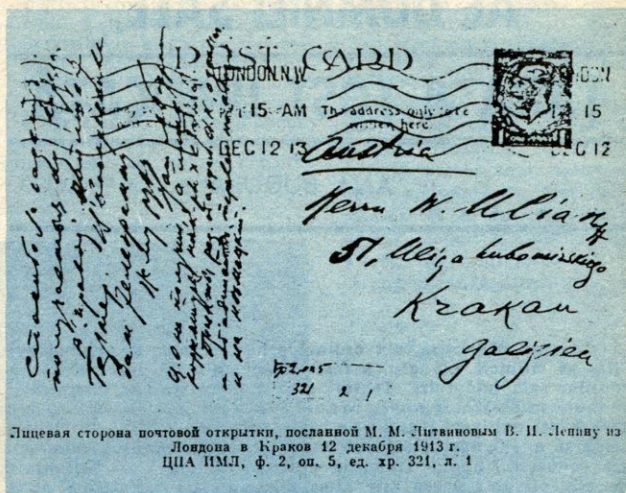
Cuvintele ei aveau să fie profetice.

Imediat după începerea războiului, firma de turism s-a închis. Litvinov a trebuit să-și caute un alt loc de muncă. Dar pretutindeni, emigranții erau priviți cu suspiciune. Guvernul britanic hotărîse să ofere de lucru în primul rînd refugiaților belgieni, considerați jertfe ale invaziei germane. Cu mult efort, Litvinov s-a angajat comis-voiajor la o firmă de vânzare a mașinilor agricole.

La Londra se refugiase și cunoscuta cîntăreață rusă Lidia Iavorskaia, prințesă Bariatinskaja, renumită pentru frumusețea ei. Ea dădea concerte, pentru care primea onorarii fabuloase. De ce n-ar fi fost puse simpatiile pro-bolșevice și mijloacele prințesei Bariatinskaja în slujba revoluției sau măcar a organizației din Londra a bolșevicilor? Și Litvinov s-a gîndit să dea trup și suflet acestei idei. Cu atît mai mult cu cît Iavorskaia manifesta o reală simpatie față de revoluționarii ruși, știa că mulți bogătași ai Rusiei ca Savva Morozov², de exem-

plu, nu se uitau la bani cînd intra în discuție cauza revoluției. De ce n-ar sta de vorbă cu faimoasa actriță în acest sens? Împrejurările reclamau

ruului rus Stepniak-Kravcinski a contribuit cu 3 lire, 15 șilingi; Nikolai Klișko: 1 liră, 10 șilingi. Madame Rothstein, soția lui Feodor Aro-

Линевая сторона почтовой открытки, посланной М. М. Литвиновым В. И. Ленину из Лондона в Краков 12 декабря 1913 г.
ЦПА ИМЛ, ф. 2, оп. 5, ед. хр. 321, л. 1

Facsimil al unei cărți poștale expediate de Litvinov din Londra, la 12 decembrie 1913, către V.I. Lenin, aflat pe atunci la Cracovia

acest act. Situația materială a coloniei ruse bolșevice devenise foarte precară. Drept care, la Iavorskaia a fost trimis un mesager pentru a purta tratative. Darn-a fost nevoie de diplomație. Actrița a răspuns pe loc: „Da, sînt de acord, cu plăcere vă ajut”.

La 4 februarie 1915, ziarul *The Times* a publicat un anunț din partea Cercului Herzen privind contribuțiile bănești la fondul de ajutorare a revoluționarilor ruși. Erau enumerate toate persoanele care își aduseseră contribuția. Între ele: actrița Lidia Iavorskaia: 4.300 lire, 11 șilingi și 4 penny — întreaga sumă pe care o promise pentru spectacolele cu *Anna Karenina* în timpul turneului în Anglia; Fondul militar pentru ajutoarea rușilor: 170 lire; Fondul de ajutor din New York: 20 lire, 10 șilingi și 8 penny. Urmau contribuțiile persoanelor particulare: Fanny Stepniak, soția revoluționa-

novici Rothstein, unul dintre fondatorii Partidului Comunist din Marea Britanie și viitorul reprezentant politic sovietic în Iran, iar apoi membru al Colegiului Comisariatului poporului pentru afacerile externe și academician sovietic: 10 șilingi. Ultimul pe listă figura Litvinov cu 2 șilingi.

În calitatea sa de secretar onorific al Cercului Herzen, Litvinov făcea publice, prin ziarul *The Times*, contribuțiile depuse de diverse persoane particulare în ajutorul emigranților ruși. Seara, la clubul din Charlotte Street, ei primeau din aceste fonduri cafea și sandvișuri.

Dar, în ciuda acestor înlesniri, viața coloniei ruse din Londra devenea tot mai grea. Poliția îi urmărea pas cu pas pe emigranți. ■

(Va urma)

În românește de
Nicu BUJOR

ÎN ANUL 26

AL DOMNIEI SALE,

ȚARA A FOST UNIFICATĂ

Dr. ANA BUDURA

În anul 219 î.e.n., din ordinul primului împărat al dinastiei Qin, pe Muntele Liangfu, a fost ridicată o stelă întru cinstirea marilor sale înfăptuiri. Textul, gravat pe suprafața lustruită a monumentului, consemna: „În anul 26 al domniei sale [221 î.e.n.], țara a fost unificată și toți s-au supus autorității sale... Înțeleptul împărat a pacificat totul sub soare și, în exercitarea domniei, nu cunoaște tihna... Treburile publice au fost clar delimitate de cele private; pacea este atotstăpînitoare și va dăinui peste veacurile viitoare”.

Aceste cuvinte — păstrate posterității de marele istoric Sima Qian¹ — exprimă frământările și strădaniile adesea dramatice, sacrificiile umane și materiale de peste opt secole ale strămoșilor poporului chinez și certifică un moment de importanță crucială în devenirea națiunii chineze: crearea primului stat absolutist centralizat în istoria Chinei.

În cele ce urmează, vom încerca să schițăm procesul istoric care a premers înfăptuirea acestui act, așa cum reiese din monumentală operă a lui Sima Qian, Însemnările istoricului, și din alte lucrări istorice ale cercetătorilor chinezi, bogate în fapte și sugestive în redarea atmosferei de epocă, în portretizarea protagoniștilor acestor evenimente istorice din antichitatea chineză.

Respect pentru strămoși

În anul 237 î.e.n., în al nouălea an al domniei sale, tânărul rege Zheng al statului Qin, în vîrstă de 22 ani, primise însemnele puterii. Venise vremea să se afirme în mod independent, fără constrîngerea impusă de sfetnicii săi mai vîrstnici. Seda pe tron, cu pumnii strîși, străfulgerîndu-i cu priviri amenințătoare pe curtenii adunați în sală. Toți îl priveau cu spaimă. „Are nasul subțire, ochii mișiți, torace îngust, de găină, dar voce

de șacal. În piept îi bate o inimă nemiloasă, de tigris sau de lup. Știe să se arate umil cînd este încolțit, dar este gata să distrugă pe oricine fără scrupule, atunci cînd se simte stăpîn pe situație”, cugeta Wei Liao, unul dintre învățații convocați pentru elaborarea strategiei viitoarelor cuceriri.

Tînărul rege era sigur pe el. Moștenise un stat situat pe un loc de frunte în confruntările pe care le intuia ca inevitabile. Știa că reprezintă o forță de temut. Învoca cu respect pe strămoșii clanului Qin, faimoșii crescători de cai, care primiseră cu șase secole în urmă un fief de la regele

dinastiei Zhou în partea de vest a regatului (provinciile Gansu și Shaanxi de azi), amenințată de seminciunile *rong*, și își cuceriseră cu îndrăzneală rangul de principii. Își amintea de meritele prințului Mu (659-621 î.e.n.), pe care Maestrul Kong (Confucius)² îl considerase demn de a fi rege, pentru modul lui corect de a acționa. Așa cum dovedește mormîntul recent descoperit al strănepotului său, prințul Jing (577-537 î.e.n.), acesta fusese înmormîntat cu toate onorurile unui rege. El știuse să se folosească de serviciile

învățaților veniți din principele răsăritene, impunînd însușirea culturii înaintate a acestora, și adoptase măsuri curajoase pentru dezvoltarea țării.

„Da — cugeta tînărul domnitor —, nu s-au scurs nici două secole și țara mea, în trecut neînsemnată și rămasă în urmă, s-a impus ca unul dintre cele cinci state puternice ale vremii. Ea se întinde mult spre vest, peste teritoriile cucerite de la triburile *rong*, și spre răsărit, pînă la malurile abrupte ale Rinlui Galben”.

În timp ce-și plimba privirea prin magnifica sală a tronului,

¹ Magazin istoric, nr. 10/1978; 6/1985.

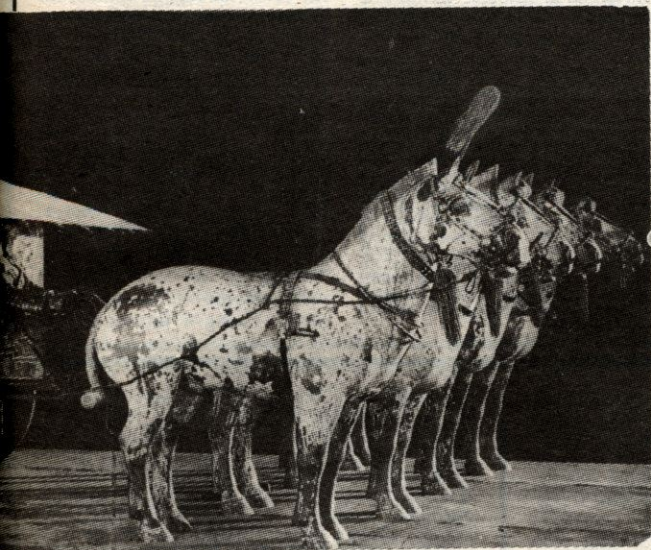
gîndul i s-a îndreptat, cu un profund respect, și spre prințul Xiao (361-338 î.e.n.), marele reformator. Cel care, înțelegînd imperativele vremii sale, știuse să-și apropie mințile luminate și să-și aleagă demnitarii după calitățile lor. „Cît de bine a procedat veneratul Xiao, cînd a acceptat propunerile lui Shang Yang, după ce cîntărise cu înțelepciune avantajele acestora” — aprecia în sinea lui tînărul rege. „Într-adevăr, un bun cîrmuitor trebuie să se afirme în timpul vieții — constata el —

mod colectiv, pentru actele fiecărui membru, Shang Yang a instituit un sistem strict de supraveghere a tuturor indivizilor. Administrarea statului devenise mai eficientă după ce țara fusese împărțită în districte conduse de magistrați. Noul sistem de percepere a impozitelor asigurase venituri stabile, iar standardizarea unităților de măsură instaurase ordinea. „Au fost măsuri bune”, a apreciat el. „Dar cîte capete nu au căzut și cîți nu au fost pedepsiți cu mare cruzime pentru că s-au opus aplicării

de al 20-lea an al domniei sale, cu armatele aliate ale statelor Han, Zhao, Wei, Yan și Qi, sprijinite și de semințiile *xiongnu*, au căzut 82 000 capete din rîndul trupelor Han și Zhao. Iar în anul următor, statul Qin și-a extins victorios stăpînirea asupra Ba și Shu (provincia Sichuan de azi), îmbogățindu-se fără seamăn. Strategia înțeleptului rege Zhao (306-250 î.e.n.), înaintașul meu mult venerat, de a duce tratative cu statele îndepărtate și de a ataca pe cele apropiate a fost bine gîndită și a dat rezultatele dorite”, aprecia tînărul rege Zheng, în timp ce asista la ceremonia investiturii sale.

Imperiul este pacificat

Încă din al doilea an al domniei sale, regele Zhao a și început să pună în aplicare această politică. Armatele Qin au atacat statul vecin Han și au

Cel mai mare dintre cele două care imperiale — în miniatură — descoperite în mormîntul împăratului Qin Shi Huang. În imaginea din dreapta jos: o reprezentare contemporană a primului unificator al Chinei

și să nu aștepte împlinirea unui secol pentru a i se recunoaște de posteritate perfecțiunea regilor și împăraților antici”. Reformele introduse de Shang Yang — socotea tînărul suveran — au încurajat în producerea cerealelor și mătăsii pe cei harnici și destoinici, au redus la robie pe cei leneși, au despuiat de titluri pe nobilii care nu se distinseseră pe cîmpul de luptă, înălțîndu-i în ranguri pe cei viteji. Împărțind poporul în grupuri de cîte 5-10 familii, pe care le-a făcut răspunzătoare, în

lor? Fără ele însă ar fi putut statul Qin să devină, în numai cinci ani, atît de bogat și de puternic?

Și apoi s-a deschis calea spre cucerirea statelor răsăritene și spre împlinirea unui vis mare, și-a zis regele Zheng și ochii i-au scăpărat de mulțumire. „Regele Huaiwen (337-310 î.e.n.) a izbutit să dejoace alianțele statelor răsăritene îndreptate împotriva țării sale și să slăbească forța militară a acestora, în bătălii singeroase. Numai în marea confruntare, din cel-

țaiat 60 000 capete, apoi, peste 11 ani, în 293 î.e.n., după multe hărțuiri, a avut loc marea bătălie de la Yique, cu armatele aliate ale statelor Han și Wei. Acolo s-au țăiat 240 000 capete¹. Această victorie a slăbit definitiv cele două state și le-a determinat să ceară pace. În anii 26 și 28 ai domniei sale (280 și 278 î.e.n.), regele Zhao a făcut alți pași care au dus la eliminarea întinsului stat Chu de la sud-estul granițelor sale, pentru ca opt ani mai târziu, să înceapă campania hotărâtoare împotriva statului Zhao, în cursul căreia au pierit 450 000 soldați Zhao și peste 200 000 soldați Qin². „Crunte sacrificii”, își spunea regele Zheng îngurdat.

Anii de domnie ai bunicului și tatălui regelui Zheng nu se remarcaseră prin fapte demne de laudă, ca, de altfel, nici primii nouă ani ai domniei sale. Dar cei trei nu au renunțat la strategia adoptată de regele Zhao: forțele statelor vecine

au fost măcinate într-un război de uzură. Acum, când se știa stăpîn pe situație, tînărul rege, clocotind de energie, era gata să înscrie o nouă filă în istoria statului său și, de ce nu, să realizeze planuri mari, îndrăznețe, care să-l facă atotputernic domnitor al unei mari țări unite.

De la înălțimea tronului, regele Zheng a aruncat o privire asupra primului său ministru, Lu Buwei³, căruia i se adresa, plin de respect, cu apelativul „al doilea meu părinte”. De ce oare? Numai pentru puterea pe care acesta o deținea în stat sau, mai mult, pentru meritele sale din trecut față de propriul său tată,

¹ Lu Buwei era un comerciant bogat din statul Zhao, unde se afla ca ostatec viitorului rege Chuangxiang, unul dintre cei 20 filii ai regelui Xiaowen. El a hotărît să investească o sumă însemnată pentru a-l aduce pe tron pe prințul în restrîns, spre a-și asigura astfel ascensiunea în viața politică. În *Insemnările istoricului*, Sima Qian afirmă că Lu Buwei ar fi fost tatăl natural al regelui Zheng, deoarece favorita oferită de el prințului moștenitor ostatec era deja însărcinată. Lu Buwei a continuat să aibă relații intime cu fosta lui favorită și după ce aceasta devenise soția regelui Chuangxiang.

regele Chuangxiang, ori poate datorită trecerii de care se bucura pe lângă regina-mamă? „El va trebui să fie îndepărtat de la putere — a hotărît tînărul rege — și, odată cu el, toți cei care mi-ar amenința puterea și realizarea planurilor mele îndrăznețe”. Regele Zheng s-a ridicat de pe tron și a privirea-i ascunsă printre pleoapele strînse a răcit peste zărea îndepărtată. Se simțea pregătit să înfrunte pe oricine și să săvîrșească fapte mari.

La scurt timp după investitură, el a zdrobit complotul marchizului de Changxin, Lao Ai, favoritul reginei-mame, iar în anul următor l-a demis pe Lu Buwei, eliberîndu-se în acest fel de sub tutela lor. Acum avea calea deschisă. Putea acționa după un plan strategic propriu.

Prima lui preocupare a fost desăvîrșirea operei înaintașilor săi: înfrîngerea militară a celorlalte state și unificarea țării sub un singur sceptru. Consultînd pe noii săi sfetnici, Li Si și Wei Liao, asupra modalității de a supune cît mai grabnic celelalte state, regele Zheng a înțeles să im-

¹ Consemnare făcută de Sima Qian, în *Insemnările istoricului*.

² Cele mai mari pierderi de vieți omenești din perioada statelor combatante (403-221 î.e.n.).

*Actul unificării a ceea ce avea să devină China, realizat de primul împărat al dinastiei Qin, a fost rezultatul unui proces îndelung, proces în care au luat naștere și s-au dezvoltat premisele social-politice și culturale definitorii ale civilizației chineze, o organizare statală stabilă, cu caracteristici distincte.

Săpăturile arheologice confirmă formarea elementelor fundamentale ale civilizației hua-xia (chineză), cu cinci-șase mii de ani înaintea erei noastre. Reprezentative pentru aceasta sînt culturile neolitice Yangshao și Longshan, create într-o regiune întinsă, între bazinele Rîului Galben și Fluviului Yangzi, de către o populație în mare parte sedentară. Aceste culturi vor constitui baza primei formațiuni statale, care luase naștere — conform tradiției istoriografice — în timpul primei dinastii întemălată de Marele Yu — dinastia Xia (sec. XXI-XVII î.e.n.).

Începînd din veacul XVII î.e.n. și pînă în sec. XI î.e.n., în timpul domniei celor 30 regi ai dinastiei Shang-Yin, civilizația chineză a cunoscut o dezvoltare remarcabilă: cucerirea ei fundamentală a constatat în folosirea, pe scară largă, a bronzului. Obiectele de cult, armele și uneltele de lucru turnate din acest aliaj — mărturie ale măiestriei și rafinamentului artistic ale meșteșugarilor — poartă în ele elemente specifice inconfundabile. Urmele orașelor întărite, palatelor și incintelor funerare, durate în acele secole, dovedesc existența unei vieți economice, politice și culturale dezvoltate. Din această epocă au rămas primele dovezi ale formării scrisului pictografic și

criptografic chinezesc și datează primele documente istorice ale Chinei, incizate pe oase, carapace de broască testoașă și obiecte de cult, turnate din bronz. Statul Shang-Yin constituie prima organizare statală cu o fizionomie politică și culturală definită, în care regele deținea funcțiile militare, politice, administrative, economice și religioase supreme și își exercita puterea prin intermediul nobilimii de clan, ale cărei servicii le răspătea prin acordarea de domenii și fiefuri. În timpul dinastiei Shang-Yin, aria civilizației chineze s-a extins asupra întregii cîmpii centrale (cunoscută în secolele următoare ca Zhongguo — Țara din Mijloc, denumire extinsă astăzi asupra întregii Chine) pînă aproape de Fluviul Yangzi, atrăgînd în sfera sa de influență noi și noi neamuri și seminții.

Cele opt veacuri de domnie ale dinastiei Zhou (sec. XI-249 î.e.n.) s-au înscris în istoria poporului chinez ca o etapă de mare însemnătate, atît pentru dezvoltarea economică și socială a țării, cît și pentru împlinirea și înflorirea culturii sale, pentru perfecționarea instituțiilor sale politice, constituindu-se în epoca clasică a civilizației chineze.

Primele trei secole ale acesteia s-au consumat într-o evoluție calmă, cumulativă. Perioada a fost cunoscută ca epoca dinastiei Zhou de Vest, datorită faptului că, pînă în anul 770 î.e.n., statul își avea capitala în vecinătatea orașului Xi'an de azi. După aceea Capitala a fost mutată spre răsărit, la Luoyang, ceea ce a făcut ca pînă la dispariția statului Zhou, survenită în anul 249 î.e.n., epoca să se nu-

bine forța militară cu puterea de corupere a aurului. În timp ce emisarii săi cutreierau statele, căutând să submineze rezistența acestora prin cumpărarea înalților demnitari, forțele sale militare, comandate de strategii vestiți, au atacat statele vecine, smulgându-le noi și noi teritorii și transformându-le în districte ale statului Qin. Toate acestea au pregătit cucerirea statelor Han (230 î.e.n.), Zhao (228 î.e.n.), Wei (225 î.e.n.), Chu (223 î.e.n.), Yan (221 î.e.n.), Qi (221 î.e.n.).

Au ajutat însemnărilor lui Sima Qian, în care au fost consemnate cu grijă, an de an, aceste bătălii, putem reconstitui acum atmosfera acelor 17 ani, când s-au confruntat armate de sute de mii de ostași, au căzut sute de mii de capete, s-au năruit cetăți, fortificații și orașe. Putem înțelege totodată prețul imens plătit de strămoșii poporului chinez, pentru ca în anul 26 al domniei sale regele Zheng să poată declara: „Neînsemnat ce sîntem, am ordonat trupe pentru a pedepsi pe prinții răzvrățiți și, mulțumită puterii sacre a strămo-

șilor noștri, toți cei șase regi au fost pedepsiți precum merita. În sfîrșit, imperiul este pacificat”.

Cuvinte istorice, care au sancționat punerea temeliei statului absolutist centralizat și au marcat începutul unui drum greu și lung*.

Instrumente muzicale din arme

După victoriile reputeate pe cimpurile de bătălie, prima preocupare a regelui Zheng a fost să delimiteze locul și pozițiile suveranului într-un sistem politic centralizat. Consultându-și sfetnicii, a adoptat titlul imperial de Shi Huangdi. Primul suveran august, urmînd ca „succesorii lui să fie Cel de al doilea suveran august. Cel de al treilea suveran august și așa meren, generație după generație, fără de sfîrșit”. El a pus bazele unui sistem de guvernare autocratică, în care întreaga putere politică era concentrată în minile sale, aparatul administrativ, format din funcțio-

nari revocabili, urmînd să pună în aplicare și să supravegheze îndeplinirea decretelor imperiale.

Primul suveran august înțelegea starea precară a unificării și știa că desăvîrșirea ei cerea legi severe, chiar nemiloase, și acțiuni ferme. Se impunea înfrîngerea opoziției latente a nobilimii și a caselor domnitoare din fostele state, se cereau măsuri care să stimuleze dezvoltarea economiei, a schimbului de produse și a culturii. Primul suveran august nu cunoștea tihna¹. Decretele emise apăreau într-o succesiune rapidă.

Din ordinul lui, imperiul, care se întindea „la est pînă la țara Chaoxian (Coreea) și pînă la ocean, în nord de-a lungul Rîului Galben și al Munților Yin, pînă în peninsula Liaodong, în vest pînă la așezările Lintao și Qiangzhong, iar în sud pînă la Beixianghu”, scrie Sima Qian în *Insemnările istoricului*, a fost împărțită în 36 distric-

¹ Se spune că nu-și permitea nici un răgaz pînă cînd nu citea în fiecare zi 100 jin. (cca. 50 kg) de documente, scrise pe șipulite de bambus.

mească a dinastiei Zhou de Est. În cursul acestei perioade s-au perfecționat uneltele de bronz, s-au realizat mari lucrări de îndiguri și asanări și, ca urmare, producția agricolă a înregistrat o creștere simțitoare, iar meșteșugurile o puternică înflorire. Structura socială a căpătat o stratificare rigidă. Statul era condus de Tianzi (Fiul cerului), în virtutea mandatului primit de la Shangdi (Stăpînul de sus). El își exercita puterea prin intermediul unui clan nobiliar, căruia i se încredinșaseră teritoriile spre administrare. Treptat aceste teritorii, devenite principate, s-au întărit economic și dependența lor față de Tianzi a devenit doar nominală, ceea ce a dus la decăderea puterii centrale. Acest proces centrifugal, accentuat și de intensificarea incursiunilor neamurilor nomade nechineze din nordul și nord-estul teritoriului locuit de creatorii civilizației hua-xia, a ajuns la apogeu între anii 770 și 403 î.e.n., cînd numărul principatelor s-a ridicat la 71.

Odată cu inaugurarea epocii statelor combatante (403-221 î.e.n.), procesul centrifugal s-a inversat. Treptat, ca o expresie a capacității de organizare a vieții sociale, pe scena istorică a Chinei s-au afirmat șapte principate puternice: Qi, Chu, Yan, Han, Zhao, Wei și Qin. Acestea, pe măsura maturizării premiselor economice, politice și ideologice, în crîncene confruntări militare, dar și într-o competiție economică strînsă, își disputau locul și rolul în realizarea unificării Chinei. Introducerea și răspîndirea uneltelor de fier au determinat o creștere însemnată a producției agricole și a meșteșugurilor, în special a celor

legate de prelucrarea metalelor și confecționarea bunurilor de larg consum, ca, de pildă, țesături, unelte de lucru și altele. Ca urmare, în principate s-au intensificat schimburile comerciale și s-au dezvoltat orașele, care au început să joace un rol economic din ce în ce mai mare. În viața politică a statelor au început să se afirme comerțanții și moșierii bogați, nobilii cu blazon — dar lipsiți de mijloace materiale — fiind cu vremea eliminați.

Secolele de după anul 770 î.e.n. s-au însumat într-o perioadă de mare avînt spiritual, în care „au înflorit sute de flori și s-au confruntat sute de școli”. Atunci au trăit și au creat mari gânditori, deveniți clasici, asemenea lui Confucius (552-479 î.e.n.), Laozi (cca. 572-? î.e.n.), Zhuangzi (369-270 î.e.n.), Xunzi (cca. 298-238 î.e.n.), Mozi (cca. 479-cca. 381 î.e.n.) și alții, marele poet Qu Yuan (cca. 340-cca. 278 î.e.n.), mari politologi, astrologi, specialiști în lucrări de hidroameliorări. În acea epocă au fost elaborate lucrări clasice ale culturii chineze: antologii ale moștenirii literare, importante lucrări de istorie, tratate militare și altele.

Înflorirea economică a statelor impunea cu stringență eliminarea factorilor care împiedicau schimbul nestingherit de bunuri și valori culturale, afirmarea poporului chinez în plenitudinea creației sale, în cadrul unui singur stat centralizat, capabil să apere propria sa civilizație, într-un spațiu geografic larg. Misiunea de a realiza actul istoric de unificare a tuturor teritoriilor locuite de creatorii civilizației hua-xia i-a revenit statului Qin.

te, administrate de un guvernator, un comandant militar și un revizor răspunzător direct față de el, funcționari revocabili în orice moment.

Pentru a ține sub control elementele nemulțumite din statele supuse, regele Zheng a dispus ca 120 000 familii bogate să fie transmutate cu forța în jurul Capitalei, unde se construiseră replicile palatelor regale ale fostelor principate, sau în regiuni marginase ale imperiului, urmărindu-se cu perseverență subminarea puterii lor economice. Tot în scopul lichidării fărâmișării teritoriale, suveranul a ordonat distrugerea zidurilor de apărare și a șanțurilor de demarcare, de-a lungul granițelor fostelor state.

Pentru a stărpi orice posibilitate de împotrivire, Zheng a ordonat confiscarea tuturor armelor din întregul imperiu. Ele au fost topite, și, din aliajul obținut, s-au turnat clopote de bronz, instrumente muzicale, etaloane de unități de măsură standardizate și 12 statui gigantice, care cântăreau circa 120 tone fiecare. Statuile au fost înălțate în piețe publice și curțile palatelor, pentru a aminti de marea înfrângere a Primului suveran august.

Au urmat apoi decrete de importanță majoră pentru consolidarea statului centralizat, care prevedeau standardizarea unităților de măsură (pentru greutate, volum și suprafață) și a ecartamentului vehiculelor; emiterea de bani noi — monede rotunde, cu un orificiu pătrat la mijloc —, care să înlocuiască pe cei folosiți până atunci în diferitele state; concentrarea tuturor obiectelor de valoare istorică în edificiile ridicate în Xianyang, capitala imperiului. Zheng a decretat unificarea caligrafiei, semnului criptografic și adoptarea unui mod de scriere, mai simplu și mai practic — măsură de însemnătate istorică pentru consolidarea unificării și pentru extinderea unei culturi unitare pe întregul teritoriu al țării, atât de întinse și cu un număr atât de mare de dialecte.

Primul suveran august a ordonat deschiderea drumurilor de comunicații pe ape și pe

uscate, pentru a asigura o comunicare rapidă cu toate districtele nou înființate și pentru facilitarea schimbului de mărfuri dintre ele. Astfel, pornindu-se din capitala imperiului, au fost construite drumuri largi și drepte (ale căror urme uimesc și azi prin rezistență) și au fost înființate stații de poștașoane, precum și un sistem de curieri rapizi. O rețea complexă de canale, dintre care unul cu ecluze (primul de acest fel din lume) lega cursurile marilor fluvii ale imperiului.

Pedepse aspre și inutile

Împăratul unificator a poruncit, de asemenea, executarea unor lucrări de apărare a regiunilor de frontieră. Dintre acestea, monumentul cel mai spectaculos a fost cel ridicat pentru stăvilirea incursiunilor triburilor *xiongnu*, care periclitau munca pașnică în nordul și nord-estul teritoriului țării — Marele zid. Această încorporare parțial zidurile de apărare ale fostelor state Qin, Zhao și Yan din această regiune și se întindea pe o lungime de 10 000 li (5 000 km), de la coasta Mării Galbene spre vest până în sudul provinciei Gansu de azi. Mărețea construcție, rod al muncii pline de sacrificiu a cca. 500 000 oameni, restaurat, lărgit și adaptat la nevoile fiecărei epoci istorice, a rămas un simbol al unității și forței națiunii chineze, al luptei sale pentru supraviețuire și dorinței sale de a desfășura o muncă pașnică și creatoare¹.

Suveranul august nu a prețuit să recurgă la cele mai dramatice măsuri, chiar condamnabile prin efectul lor distrugător, pentru a menține unitatea imperiului. În anul 34 al domniei sale (212 î.e.n.), sesizând opoziția mascată în vorbe măgulitoare a învâțaților versați în cărțile clasice și a depozitarilor măturilor istorice ale secolelor anterioare, care „incitau norodul prin cleветiri fățișe”, Zheng a acceptat propunerile lui Li Si, acum primul său ministru, „de a arde toate însemnările

istorice, cu excepția acelor care se referă la statul Qin, toate cîntecele din anticîntate și scrierile [învățaților aparținînd] celor o sută de școli” și de a interzice, sub amenințarea celor mai grave pedepse, mergînd pînă la pierderea vieții, orice referire la acestea. Singurele cărți admise au fost cele de medicină, agricultură și divinație.

În anul următor, Primul suveran august a recurs la un alt act, care — judecînd după însemnările lui Sima Qian — servea doar parțial unirii și constituia mai mult o expresie a excesului de putere concentrată în mîinile sale. Simțîndu-se lezat de refuzul unor învățați de a-i găsi elixirul vieții, mult dorit de el, deoarece aceștia îl considerau un tiran „îndărătnic, infatuat și refractar la ideile altora”, Zheng a dispus anchetarea tuturor învățaților și îngroșarea de vii a celor găsiți vinovați de incitarea poporului. Astfel 460 adepți ai lui Confucius și-au pierdut viața „spre a servi drept avertisment pentru întregul imperiu”, iar mulți alții au fost exilați în regiunile de graniță. Inutilitatea actului a fost sesizată și de fiul mai mare al monarhului, moștenitorul tronului, care a considerat de datoria lui, în interesul consolidării statului unificat, să-i spună regelui: „Imperiul este de curînd constituit și capetele negre² din regiunile îndepărtate nu au reușit încă să se așeze la casele lor. Toți acești învățați sînt adepții lui Confucius și tare mi-e teamă că pedepsirea lor cu atîta severitate să nu dea naștere la panică în toată țara. Nu ați binevoi să reconsiderați problema?”³. Dar Suveranul august, plin de minie, i-a ordonat să plece în regiunea frontierelor, unde se așteaua lupte grele cu *xiongnu*.

(Continuare în p. 59)

¹ Din ordinul împăratului, poporul de rînd era obligat să-și acopere capul cu o pînă neagră.

² După moartea tatălui său, fiul cel mai mare, moștenitor al tronului, a căzut victimă unor intrigi de palat, testate cu scopul de a-l îndepărta de la succesiune. Unii istorici consideră că ar fi putut deveni un demn continuator al operei începute de părintele lui.

³ Magazin istoric, nr.10/1968, 2/1968.

UN AMBASADOR

ÎȘI AMINTEȘTE (II)

ARMAND BÉRARD

În numărul trecut al revistei noastre, prezentam fragmente din lucrarea diplomatului francez Armand Bérard. Un ambasador își amintește, apărută la Paris în 1976, fragmente ilustrative pentru mecanismul care a dus la acaparea puterii de către Hitler, în ianuarie 1933. Acestor nefaste zile de ianuarie le sînt consacrate și extrasele de mai jos din volumul menționat.

Titlul episodului, subtilurile și parantezele drepte aparțin redacției noastre.

Cu cîteva zile înainte de alegeri, climatul era deosebit de agitat. Pretutindeni atrăneau afișe cu Hindenburg în mare ținută de feldmareșal și cu Hitler, în cămașă brună, cu fruntea acoperită de faimoasa lui meșă de păr, cu mustăcioara „à la Chaplin”. Consulatele Franței din diverse puncte ale Germaniei ne semnalau că trupele naziste erau în stare de alertă. Se descoperise o nouă fabrică clandestină de bombe a hitleriștilor. Devenise publică trădarea unui locotenent de poliție, care dăduse nazistilor informații despre depozitele de arme și muniții ale armatei. În ajunul consultării electorale, în cadrul unui miting organizat la Palatul sporturilor din Berlin, Brüning a denunțat vehement pericolul hitlerist.

La sfîrșitul primului tur, am analizat rezultatele: participaseră la vot 85 la sută din cei înscrși. Hindenburg obținuse 18 830 000 de voturi, adică 49,6 la sută din sufragii. Nu-i lipsiseră decît 168 453, pentru a fi fost ales din primul tur. Al doilea tur avea să aibă loc la 10 aprilie. Pentru cancelarul Brüning era un succes, iar pentru Hitler care nu obținuse decît 11 340 000 voturi (39,4 la sută, adică mult prea puțin față de cît scontase el) — o lovitură.

În ciuda descurajării unora dintre locotenenții săi, Hitler

și-a reluat intens campania electorală, în vederea celui de-al doilea tur de scrutin. A introdus chiar o inovație importantă în „tehnica” solicitării corpului electoral, închiriind un avion Junkers și zburînd peste tot prin Germania. Totuși, noi eram tentați să scontăm și pentru al doilea tur un succes al lui Hindenburg, care se bucura de un prestigiu considerabil. Și, într-adevăr, la 10 aprilie, feldmareșalul a cîștigat cu 53 la sută din voturi, față de Hitler, care nu a obținut decît 36 la sută. Agitația internă a continuat însă. La 13 aprilie, feldmareșalul a semnat, la cererea insistentă a lui Groener, un decret privind dizolvarea formațiunilor hitleriste S.A. și S.S. În cercurile oficiale s-a pretins că măsura fusese luată cu aprobarea unanimă a miniștrilor, dar curînd s-a aflat că Schleicher o întîmpinase cu reticență și chiar îi prevenise pe liderii nazisti. Aceștia avuseseră, prin urmare, timp să-și pună la adăpost arhivele armatei lor particulare de 400 000 oameni și se supuseră apoi deciziei: ea le convenea pentru moment, pe de o parte, pentru că la apropiatele alegeri pe landuri, programate pentru 24 aprilie, puteau face figură de martiri și de persecutați, iar pe de alta, se mai descărcau de povara finan-

ciară pe care le-o impunea întreținerea acestor formațiuni.

Luptele dintre partide au continuat. În Reichstag se luau măsuri de pază excepționale. Hitleriștii se băteau cu comuniștii, care-i demascau arătînd că în rîndurile lor mișunau asasini. Se spunea că Hindenburg ezitase îndelung să semneze decretul de dizolvare a organizațiilor paramilitare hitleriste, el voind, de fapt, să lovească în organizațiile de stînga și să stabilească o înțelegere amicală cu Hitler.

Campania electorală pentru alegerile din 24 aprilie era în toi. Brüning a desfășurat și el o activitate energică, subliniind voința Germaniei de a se elibera de povara reparațiilor de război impuse prin tratatele de pace și de a-și vedea recunoscută egalitatea în drepturi cu toate celelalte țări. La rîndul său, Hitler își concentra activitatea în provinciile din răsărit, profitînd de agitația stîrnită în rîndul populației de apariția unei cărți semnată de un ofițer în Reichswehr și intitulată: *Atenție! Aici Radio Prusia Orientală! Trupele poloneze au trecut astă-noapte frontiera*¹.

¹ Hitleriștii au reținut „sugestia” dată de autorul acestei cărți de ficțiune și, cîteva ani mai tîrziu, au pus-o în aplicare. Ei au îmbrăcat

Ca și la sesiunea parlamentară din februarie, șeful meu, ambasadorul André François-Poncet, m-a însărcinat să urmăresc dezbaterile din Reichstag. La 10 mai, spre prînz, din partea naziștilor a urcat la tribună Strasser¹. Mă uit la el. Are o mutră de brută, cu nasul turtit. Vocea îi e răgușită, trupul solid, de hamal. La orele trei după-masă, urcă la tribună și Goering². Un atlet, împovărat de o viață prea sedentară. E înalt, cu umeri largi, cu spinarea întinsă și netedă ca o masă de biliard. Trupul îi este învelit în grăsime ca într-o saltea. Tot discursul lui reprezintă o critică generală a politicii guvernului. În Reichstag, naziștii provoacă scandaluri. Un fost ofițer de marină, dat afară din partidul național-socialist al lui Hitler, e recunoscut, la restaurantul din incinta Parlamentului, și atacat. Bătăia continuă pe săli, în galerii. Invitați să părăsească palatul, naziștii refuză, pînă în clipa cînd poliția intervine și îi scoate cu forța. Fostul ofițer atacat e cel care dezvăluise „practicile” de pederastaie ale liderului hitlerist Ernst Röhm [conducătorul „cămășilor brune”].

Cînd se reiau lucrările, naziștii intră în sală alinați în rînduri strînse, ca la una din reuniunile lor de la Palatul sporturilor. Nu le lipsește decît fanfara și drapelul. Deputații comuniști îi întîmpină cu strigăte de „jos fascismul!”.

La 25 mai, un comunist le strigă în fața hitleriștilor: „Aveți o droaie de criminali printre voi!”. Naziștii smulg pupitrele și îi atacă pe comuniști. Totul devine proiectil

în minile lor. Patru sînt grav răniți. Numeroși alții sînt răniți mai ușor. Sala de ședințe e transformată în ruine.

La 30 mai 1932, Brüning cade de la putere.

Cabinetul baronilor

Noul cancelar este Franz von Papen³; alegerea lui pare surprinzătoare. E un om cu o inteligență destul de restrînsă. În 1917, pe cînd era atașat militar la Washington, acțiunea lui — destinată să saboteze uzinele americane care lucrau pentru Aliați — a determinat autoritățile Statelor Unite să ceară expulzarea lui, deoarece „a stabilit relații contrare legilor cu indivizi indolični și a participat la acțiuni vinovate pe teritoriul american”⁴. Doar faptul că e căsătorit cu Martha von Boch, fiica unui mare industriaș din Sarre, poate explica, în parte, desemnarea lui pentru postul de cancelar. Papen constituie un așa-zis „cabinet de concentrare națională”. Dar componența lui îi atrage imediat porecla de „cabinet al baronilor”: baronul von Neurath la externe; baronul von Gayl la interne; baronul von Braun la agricultură etc. etc.

Terorismul nazist este în creștere. El se manifestă în Prusia orientală și în Silezia, unde sinagogile și magazinele evreiești sînt jefuite, precum și în multe alte locuri, unde comuniștii și socialiștii sînt atacați brutal. Din aproape toate colțurile Germaniei ni se semnalează existența unor depozite de arme ale naziștilor și apariția la Kassel a unui automobil blindat, dotat cu mitraliere. Guvernul e obligat să instituie tribunale speciale. El e neliniștit de informațiile printriv cărora poliția din Olden-

burg recrutează în rîndurile sale elemente din batalioanele S.A.. Exemplul amenință să fie urmat și în alte părți. Edificiile ministerelor din Berlin sînt puse sub pază, împotriva unei eventuale lovitură de stat. Se vorbește tot mai insistent de un nou cabinet condus de Hitler, avîndu-l pe von Papen ca vicecancelar. Aflăm că feldmaresalul i-a propus la 13 august lui Hitler să intre, împreună cu alți colaboratori ai lui, într-un cabinet remaniat. Dar acesta pretinde să i se acorde lui conducerea guvernului și să dispună de totalitatea portofoliilor. „Trebuie extirpat marxismul, trecîndu-l prin foc și sînge”, spune el. Von Papen oferă feldmaresalului demisia colectivă a guvernului. Demisia e primită. La 2 decembrie 1932, generalul von Schleicher devine cancelar. El vrea să semene discordie printre naziști, determinîndu-l pe Gregor Strasser și pe amicii săi să coopereze cu el.

În acea perioadă, partidul național-socialist traversa mari dificultăți, care n-au fost puse suficient în lumină. Alegerile de la 6 noiembrie 1932 au reprezentat un eșec în toate circumscripțiile. În mod deosebit a înregistrat un regres în Germania de nord și o lovitură sensibilă în Germania de sud. În nord, pierderea a fost de două milioane de voturi. În rîndurile batalioanelor naziste și-a făcut loc descurajarea, iar în sinul statului major hitlerist s-a instaurat dezbinarea. Excesele și pretențiile nemăsurate ale hitleriștilor le-au înstrăinat o parte dintre militari. În plus, partidul, care trebuia să întîrînească o adevărată armată, suporta tot mai greu dificultățile financiare. Disensiunile în conducerea național-socialistă erau serioase. Hitler alerga prin întreaga țară, căutînd să calmeze spiritele în rîndul partizanilor săi, care se încăleau tot mai des între ei. Pe plan financiar, era dator vîndut. La Kassel, pentru cumpărarea de uniforme destinate batalioanelor S.A., naziștii trebuiau să vîndă un stoc de cartofi din rezervele partidului. Röhm, comandantul formațiunilor S.A., se declara pretutindeni nemulțumit de Führer.

un număr de indivizi, de la periferia societății, în uniforme militare poloneze și i-au pus să atace la frontieră, ceea ce le-a slujit drept pretext pentru invadarea Poloniei.

¹ Gregor Strasser, membru al partidului nazist din 1920, a devenit mină dreaptă a lui Hitler pînă în decembrie 1932, cînd și-a dat o demisie zgometoasă. La 30 iunie 1933, el a fost arestat la Berlin și ucis în închisoarea Gestapoului, din ordinul personal al lui Goering.

² Deputat în Reichstag din 1928, Hermann Goering avea să devină în august 1932 președinte al acestui organism, uzînd, în această calitate, de toată influența sa asupra feldmaresalului Hindenburg, pentru a-l determina să-l numească pe Hitler cancelar. Ulterior, Goering, aviator de profesie, va comanda aviația militară germană (Luftwaffe).

³ Atașat militar în Mexic (1913-1915), apoi la Washington, cancelar sub președinția lui Hindenburg (noiembrie 1932), vicecancelar în cabinetul lui Hitler (ianuarie 1933-iulie 1934), ministru al Germaniei naziste în Austria (1934), ambasador în Austria (1936-1938) și Turcia (1939-1944); judecat și achitat de Tribunalul de la Nürnberg (1946). *Magazin istoric*, nr. 7, 10/1977.

⁴ De fapt, Papen a fost expulzat pentru amestecul într-un proiect de sabotare a poștilor și căilor ferate din Statele Unite, pe atunci încă neutre, precum și în încercarea de a anihila Mexicul într-un atac împotriva S.U.A.

Demonstrație muncitorească la Berlin, în anul 1932

O sinistă faimă

Schleicher spera că Gregor Strasser va prelua conducerea efectivă a partidului național-socialist. În planurile lui, noul cancelar îl vedea pe Strasser intrând în guvern și pe Hitler renunțând la intransigența sa, sub amenințarea unor noi alegeri. Dar pentru aceasta, trebuia să-l convingă pe Hindenburg să semneze un decret de dizolvare a Reichstagului. Atunci a izbucnit vîlva stîrnită de știrea că Hitler și von Papen se întîlniseră la Köln, în casa bancherului Kurt von Schroeder. Așadar, Papen își relua intrigile. Ele deveniseră posibile datorită faptului că industriași ca și marii latifundiași se alarmaseră de programul pe care Schleicher îl anunțase la radio: reluarea alocațiilor de șomaj, suprimarea planului de reducere a salariilor și atribuirea parcelelor nelucrate de pe

marile domenii agrare micilor cultivatori de pămînt. Papen a știut să profite de situație. El l-a convins pe bătrînul feldmareșal că Schleicher a fost cîștigat, ca și Brüning, de „bolșevizarea agrară”. Iată de ce Hindenburg i-a refuzat lui Schleicher dizolvarea Reichstagului, obligîndu-l, prin aceasta, să demisioneze din funcția de cancelar. Din acel moment, n-a mai fost nevoie decît de 24 ore pentru a se ajunge la un guvern cu Hitler în frunte. Papen devenea vice-cancelar, iar Goering obținea departamentul aviației și, totodată, comisariatul internelor pentru Prusia.

În seara aceea, am părăsit foarte tîrziu sediul ambasadei noastre. După ce m-am abătut pe acasă, pentru a cîna și a îmbrăca un palton mai călduros, am ieșit din nou, ca să văd retragerea cu torțe și parada, anunțată a avea loc în fața feldmareșalului și a lui Hitler. Noaptea era frig-

roasă, cu cer senin. Unități de S.A. înaintau spre aleile parcului Tiergarten. Numirea Führerului în postul de cancelar fusese prevăzută cel puțin din ajun, deoarece aceste unități, reprezentînd o ade-vărată armată, sosiseră rînd pe rînd din toate cartierele, chiar cele mai depărtate, și din localitățile învecinate. Acum se orînduiau pe aleile parcului, pînă cînd le venea rîndul să defileze, apoi, aprinzîndu-și torțele, se încadrau în trupele în marș. Cu răbdare, strecurîndu-mă prin mulțime, am reușit să pătrund pe Wilhelmstrasse și să înaintez pînă în fața palatului prezidențial. La una dintre ferestre, am distins silueta înaltă a lui Hindenburg, clătîindu-se din cauza vîrstei și privind valul acelei armate, care se scurgea salutîndu-l cu brațul întins. Mai departe, la o ferastră a cancelariei, Hitler,

(Continuare în p. 59)

OCTOMBRIE
1937

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

...și acum
aproape 100

Continuăm să publicăm alte fragmente din însemnările inedite datorate lui Iancu Cerkez.

1895. 14 septembrie, joi. Azi, pe un timp frumos de toamnă, se inaugurează podul peste Dunăre între Fetești și Cernavodă, una din marile lucrări europene. Vor asista toți înalții demnitari ai statului și mai mulți ingineri străini și reprezentanți ai citorva gazete, precum Figaro, Debats, Times, Neue Freie Presse, Pesther Lloyd etc.

20 septembrie. Ecouri la inaugurarea podului: a fost lume, unli zic, peste 15 000 oameni, alții pînă la 40 000. Un moment emoționant a fost cînd au trecut pe pod cele 15 locomotive, toate suferind, în zgometul tunurilor și a zgometului tuturor sirenelor de la mașinile (vapoarele) adunate acolo.

3 octombrie. Marți, ministerul conservator-junimist, compus din Lascăr Atargiu, Alex. Lahovari, Carp, Gherman, Marghiloman, C. Olănescu și general Poenaru, a demisionat. Criza a fost provocată de miniștrii junimiști Carp, Gherman și Marghiloman, care au declarat că găsesc momentul venit de a se retrage de la putere deși au majoritatea în Cameră și nimic nu lăsa să se prevadă criza... S-a chemat la Palat Mitfiță (D.A.). Sturdza, șeful liberalilor. Azi, pe stradă, au reapărut, radioase, unele tipuri — colectiviști [denumire dată în epocă liberalilor]. Un Stan Popescu, dincă Schleru etc.

Octombrie 5. Noul minister liberal s-a compus: Mitfiță Sturdza — Președintele Consiliului.

15 octombrie, duminică. Ieri am văzut în Monitor dizolvarea Consiliului comunal (al orașului București). Motivele din raport — puțin serioase. Păcat că politica se interpretează la noi că fiecare nou guvern trebuie să schimbe toate și să înlocuiască pe toți prin oameni ai partidului. Fostul primar, tînarul Nicu Pillipescu, a fost unul dintre cei mai buni primari ce am avut. A deschis un

C ititorii care răsfoiesc paginile presei de acum cinci decenii nu pot să nu remarce preocuparea pe care ziarele bucureștene, apărute în această lună octombrie 1937, o acordă evenimentelor cu rezonanță istorică.

La Alba Iulia, în cetatea care evocă atîtea momente ale istoriei românești, are loc în ziua de 14 octombrie inaugurarea unui monument al conducătorilor răscoalei țărănești din Transilvania, de la 1784, Horea, Cloșca și Crișan, construit cu sprijinul bănesc al elevilor din toată țara, sub patronajul Societății „Astra”. Participă „înalții demnitari și poporul adunat din toate unghiurile țării”¹, cum menționează ziarul *Timpu* din 15 octombrie.

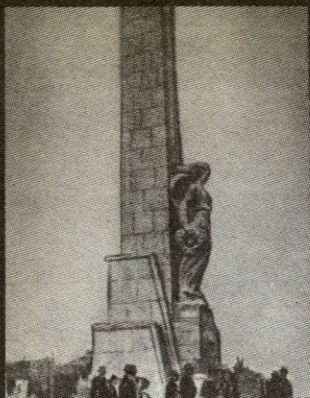
La festivitate ia cuvîntul, în numele Academiei Române, președintele acestui înalt for, Alexandru Lapedatu care — cum citim în *Adevărul* din 16 octombrie — subliniază între altele, amplul răsunet al revoluției țărănilor transilvăneni pe continentul european: „Nu este eveniment din trecutul românesc, afară doar de bătăliile lui Mihai-vodă Viteazul, care să fi provocat un așa de viu și intens ecou, pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale Europei Apusene și care să fi lăsat atît de numeroase și de prețioase urme și reminiscențe ca această mare revoluție a românimei sau, mai bine zis, a țărănimii române ardelenе, de acum un veac și jumătate”.

Presa bucureșteană folosește prilejul pentru a omagia figurile marilor căpitani ai răscoalei. „Amintirea lor — scrie același ziar *Timpu* — a rămas mai durabilă decît urgia vremilor, mai presus de voința asupritorilor, ca o lumină vie în sufletul ardelenesc — iar astăzi ca o strălucitoare faclă, simbol al permanenței românismului și dincolo și dincoace de munți”.

Relevînd dimensiunile istorice ale marii ridicări la luptă a țărănilor transilvăneni, ziarul amintit notează: „Revoluția lor a avut în acea vreme un răsunet mult mai mare decît se crede. Revoluția aceasta a țărănilor români din Ardeal este în continuarea unui sir întreg de mișcări revoluționare pricinuite de asuprirea magnatilor latifundiați unguri, începînd cu revoluția de la Boblna [1437], unde și țărani unguri au fost de partea tovarășilor lor de suferință români. Era aceasta o alianță firească, care, credem, că poate fi socotită ca urmată tacit în decursul timpurilor”. Apoi avea „să vie revoluția lui Avram Iancu, desfășurată pe aceleași meleaguri pe care le stropise cu singele său Horea, iar după alte decenii, avea să vină Unirea tuturor românilor [1918] într-o singură țară”.

P rintre evenimentele pe care presa bucureșteană din această lună octombrie 1937 le consemnează se înscrie și cel de-al V-lea Congres național de numismatică și arheologie. Congresul are loc la Iași, „în capitala Moldovei, oraș cu tradiție culturală — relatează

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

La Alba Iulia
are loc
solemnitatea
inaugurării
unul monument
dedicat evenimentelor
revoluționare din 1784
În imagine:
monumentul (stînga)
și prima pagină
a ziarului *Dimineața*
apărut
cu această ocazie
(dreapta)

Dimineața din 16 ale lunii. Aici sînt primele începuturi: e vorba de Miron Costin și de Dimitrie Cantemir, care pot fi considerați ca primii numismați români¹.

În dezbaterile congresului este subliniat rolul pe care-l are numismatica în cunoașterea trecutului istoric. Președintele societății numismatice române, profesorul Moisi, în raportul prezentat la congres, referindu-se — cum scrie ziarul amintit — la circulația monetară din țara noastră în veacul XIV, a demonstrat că „monetele descoperite ne înfățișează pe domnitori ca independenți”. Monetele rămase din timpul lor dovedesc „că au avut o activitate intensă. Făcîndu-se săpături s-au găsit în Muntenia opt tezaure, dintre care unele sînt anterioare lui Mircea, iar celelalte datează din primii ani de domnie. În Moldova, s-a găsit un tezaur datînd dinainte de 1318, iar în Dobrogea trei tezaure. De asemenea, și în Serbia s-au găsit tezaure cu monede românești. Aceasta — conchide profesorul Moisi — ne dovedește că în sec. XIV era o circulație monetară foarte vie, iar relațiile comerciale căpătaseră avînt”. Tot prof. Moisi a mai făcut o interesantă comunicare — după cum relatează același ziar, din 17 octombrie — privind stema domnitorilor moldoveni, ocupîndu-se în special de stema familiei Mușatinilor — pe care a observat-o pe un evangheliar datînd din 1502. „Stema este în formă de frunză, pe o parte prezintă soarele, pe cealaltă luna, iar jos un scut împărțit în patru părți și un cap de bou cu gît așezat în profil. Această stemă a fost continuată și sub urmașii lui Ștefan cel Mare. Astfel, o stemă identică găsim pe vremea lui Lăpușeanu, precum și sub Petru Șchiopul”.

Presa bucareșteană marchează împlinirea a 20 ani de la Marea revoluție socialistă din octombrie. Sub titlul *U.R.S.S. — fortăreața invincibilă a socialismului*, *Facla* din 29 octombrie, de exemplu, scrie despre progresele înregistrate de industria sovietică în cei 20 ani care au trecut de la revoluție. „Dezvoltarea forțelor productive și creșterea industriei sovietice s-au făcut într-un ritm fără precedent în istoria mondială. Producția energiei electrice, combustibilului și a metalelor s-a mărit enorm. Aproape întregul aparat industrial al economiei sovietice a fost creat sau radical transformat”.

La rîndul său, *Adevărul literar și artistic* din 3 octombrie se referă la dezvoltarea teatrului rus după Marea revoluție socialistă din octombrie, reproducînd cîteva fragmente din memoriile lui V. Nemirovici-Dancenco¹. „În același teatru, între aceleași ziduri, aceeași piesă

bulevard nou, numit Municipal: merge de la Hale plină la capătul Căii Rahovei. Altul, mult mai important, Bulevardul Colței. A găsit, după multe cercetări, un mijloc de a alimenta orașul cu apă din straturile subterane care înconjură Capitala. Tot Filipeșcu a făcut să se voteze o lege pentru mărginirea razel Bucureștilor, care se întindeau fără nîlc o ordine. A pus să se facă planul orașului, a organizat ser-viciile...”, a înființat un nou pava-giu de lemn dinalinea Palatului regal și alte îmbunătățiri...

10 noiembrie. [A murit] Alexan-dru Odobescu. Era în vîrstă ca de 60 ani; un bărbat de o înfățișare prea frumoasă și sim-patic. Dotat de soartă cu toată darurile, spirit elegant și distins, instrucțiune solidă, cunoștințe in-tinse istorice și arheologice, in-teligență vie și fină, scriitor de mare talent. Avusese avere, poziție socială, era fiul faimosului gene-ral Odobescu de la '48, care făcuse campania Franței în anul 1814 cu rușii. Însuși el a fost ministru sub vodă Cusa. Am primit odată cu dînsul, acum 4-5 ani, la d. Malorescu; nu se putea conversație mai plăcută...

1896. 20 ianuarie. În luna decembrie anul trecut, 1896, profe-sorul Roentgen de la Würzburg a făcut descoperirea importantă a unor raze luminoase electrice care străbat unele corpuri opace, precum lemnul, și pot impresiona o placă fotografică. De exemplu: se pot fotografia oasele minții.

14 mai, marți. Ieri am asistat, în sala ședințelor Senatului, la o conferință ținută de d. Dim. Ghika de la Comănești asupra călătoriei sale în țara somalilor [Somalia]. Serată foarte intere-santă. Lume aleasă. M.S. regele asistă.

Alertări pe jos de la București la Pitești; cîteșe în gasetă: cursa organizată de cluburile: Regal, Jockey și Militar. Pieleara s-a efectuat la orele 9 și 10 minute (12 mal) de la Rondoul al doilea de pe Șoseaua Kiseleff. Au plecat 324 concurenți din 914 înscriși. Cel dintîi care s-a însoțit și a cîștigat primul a fost unul lile Gheorghe, sergent major trompet în Regimentul 3 vînători; purta nr. 85. La Pitești s-a odihnit

¹ Vladimir Ivanovici Nemirovici-Dancenco (1858-1943) regizor, om de teatru, pedagog, scriitor, dramaturg, artist al poporului al U.R.S.S. (1936), fonda-tor (împreună cu K.S. Stanislavski) al Teatrului de Artă din Moscova. A adaptat pentru scenă operele clasice ale literaturii ruse (Cehov, Gorki, Ostrovski, Saltikov-Schtrîn, Dostoievski, Leonov, Tolstol etc.) și universale (Shakespeare, Ibsen etc.). În 1919 a organizat un studio muzical, pe lângă Teatrul de Artă, devenit, din 1926, Teatrul Muzical „Nemirovici-Dancenco”.

**OCTOMBRIE
1937**

Oaspete al
țării noastre,
în octombrie 1937,
este și generalul
Maurice Gustave Gamelin (c.)
șeful Marelui
Stat Major francez

10 minute și a ajuns înapoi în București la Rondoul al doilea luni, la ora 1:40 minute noaptea; a făcut deci cel 238 kilometri în 40 ore. Părea înțil că va lua premiul unul Radu Marin; plecase din București în fugă și ajunsese în Pitești cel dintîi. La întoarcere însă, puterile l-au părăsit pe lângă Mătăsaru. Printre clișagiătorii de premii se află și un bătrîn croitor de vreo 70 ani, numit Mihai Bădescu.

1897. 19 ianuarie. A murit bătrînul colonel Pavel Zăgănescu, în vîrstă de 90 ani, care luase parte la lupta pompiștilor de la '48 cu tureli. Avea o aparență foarte solidă. Nalt, spătos, foarte sprincenat, cu barbison negru abia încărunit de vîrstă, care părea tăiat într-o bucată de lemn. Umbra drept, parcă era totdeauna în front, conservator convins. În timpul lui Cuza, mi-l aduce aminte, trecea uneori pe Podul Mogoșoaiei într-o trăsură plină de copii, și cu alți trei-patru copii călări pe de lături. La vreme de bătrînețe se înșurase a doua oară cu o fată a generalului Tell, alt erou de la '48.

23 aprilie. Gazetele apărute ieri seară anunță moartea octogenarului Ion Ghica. S-a stins ieri dimineață, 22 aprilie, la moșia sa Gheranli, pe drumul Piteștiului. A fost, poate, cel dintîi elev român din Școala Centrală de la Paris. A conlucrat cu toată plelada bărbăților de la '48 pentru regenerarea patriei și pentru idelle noi. Înainte chiar de izbucnirea mișcării de atunci a fost trimis la Constantinopol ca să prepare terenul pentru noua stare de lucruri. A stat acolo pînă pe la 1867, a cunoscut bărbaii politicii cel mai însemnați. A fost numit prinț [bey] al insulei Samos, pe care a guvernat-o cîtiva ani. A fost, după Unire, prim-ministru în mai multe rînduri, dar niciodată n-a stat mult la minister. Se afla iarăși prim-ministru în martie 1871, cînd domnitorul Carol hotărîse să abdice în urma scandalului din Podul Mogoșoaiei de la Sala Slătineanu, unde

este jucată — scrie între altele, autorul amintirilor, referindu-se la piesa *Azîlul de noapte* reprezentată pe scena Teatrului de artă — și foarte mulți dintre actori sînt aceiași, numai că au devenit niște meșteri desăvîrșiți. Singurul lucru schimbat sînt spectatorii care au devenit aproape de nerecunoscut. Spectatorii de astăzi n-aveau cum să vină la teatru [în trecut] și nici să audă măcar de succesele dramatice ale aceluia timp. Astăzi, ei ocupă în fiecare seară locurile și ascultă cu sentimentul că asistă la un lucru ce le aparține".

Adevărul din 26 octombrie publică un articol despre prietenia dintre Eminescu și Creangă, care s-au cunoscut — cum scrie ziarul — în vara anului 1875: „Eminescu se înapoiasă de la Viena și Berlin unde se dusesse pentru studii academice. În acest timp, Titu Maiorescu era ministru". Fiind numit revizor școlar în județele Iași și Vaslui, Eminescu „a descoperit în timpul cît a deținut această funcție, pe învățătorul Creangă, cu prilejul unor inspecții școlare. Prietenia dintre ei s-a legat imediat. Eminescu a trimis ministrului un elogios raport, prin care-i aducea la cunoștință opera acestui modest dascăl".

Despre lucrarea lui Creangă „revizorul Eminescu — cum scrie ziarul — nota în raportul său: *«Învățătorul copiilor se poate recomanda nu numai copiilor mici, ci și multora dintre cei mari»*. Eminescu este acela care l-a invitat pe Creangă la „Junimea”. Mai cu vorba, mai cu forța l-a dus pînă la cercul literar unde trona Maiorescu. Aici a citit *Soacra cu trei nurori*".

Despre admirația pe care Creangă o avea față de marele poet, ziarul relatează: „Încă din 1878, cînd Creangă primește în dar un manual de geografie, pe care l-a păstrat cu multă grijă, a scris pe el: *«Dăruit mie de d. Mihail Eminescu, eminentul scriitor și cel mai mare poet al românilor»*".

În 1876, cînd Eminescu a fost destituit din postul de revizor, „prietenul său Creangă l-a luat la el, în căscioara din Țicău. În această bojdeucă, amîndoi au petrecut toată vara și toamna. Poetul își cizela versurile redeșteptînd trecutul și trezind la viață nouă *«limba veche și înțeleaptă a cronicarilor»*, iar Creangă a scris poezia *Moș Nichifor Coșcarul*, în graiul atît de dulce al țărânului moldovean".

Toamna, Eminescu este numit prim redactor al ziarului *Timpul* la București, despărțindu-se de prietenul său. Despărțirea a fost dureroasă, căci iată ce-i scrie Creangă: „Bădie Mihai, această epistolă ți-o scriu în cerdacul unde de atîtea ori am stat împreună, unde mata, uitîndu-te pe cerul plin de minunății, îmi povesteai atîtea lucruri frumoase. Bădie Mihai, nu pot uita acele nopți albe, cînd hoinăream prin Cîrcă și Aroneanu..."

La inaugurarea
Școlii de limbă
și literatură
engleză.
De la dreapta
la stînga:
V.V. Tîlea,
I. Nistor,
Sir Reginald Hoare,
Victor Rădulescu
și Răduceanu,
rectorul Academiei
comerciale

Și acum citeva știri care ne rețin atenția din această lună.

● Muncitorii brașoveni adresează ziarului *Előre* (Înainte), oficios al social-democraților, o scrisoare prin care aduc la cunoștință că donează leafa pe o jumătate de zi pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor spanioli. ● V.V. Pella, ministru plenipotențiar și reprezentant al României la Societatea Națiunilor, în calitate sa de vice-președinte și raportor al comisiei juridice și constituționale a Societății Națiunilor, și-a susținut, la Geneva, raportul asupra „Unificării internaționale a dreptului”, scrie *Dimineața* din 6 octombrie. Adunarea Societății Națiunilor a adoptat raportul român. ● La Tirgu Jiu, s-a pus piatra fundamentală a primului topitor de cîneșă. S-a început astfel, anunță ziarul *Timpu* din 19 octombrie, campania pentru înlocuirea „bumbacului importat cu inul și cîneșă românească sădite pe brazde românești”. „Iată lupta — a declarat cu ocazia acestui eveniment primul ministru Gh. Tătărescu, — pe care o pornim din aceste văi”. Același ziar, din 20 octombrie, scrie: „Avem o industrie casnică a inului și a cîneșei care a fost pînă acum considerată ca un... obicei plin de pitoresc și de specific național, demnă de a fi privită ca o curiozitate din alte vremi, sau ca o foarte distractivă ocupație a unor săteni. Încurajarea și reglementarea acestei industrii prezintă, din toate punctele de vedere, nebănuite avantaje”. ● Stagiunea Operei Române se deschide în seara de vineri 15 octombrie cu *Nunda lui Figaro*, reprezentată pentru prima oară la noi. Distribuția: George Folescu, Șerban Tasian, N. Secăreanu, Maria Cocăreanu, Emilia Guțianu ș.a. ● București-Belgrad-Zagreb-Veneția-Milano, cu avionul în 7 ore. Presa bucureșteană anunță astfel inaugurarea unei noi rute aviatice românești ce comprimă cele 29 ore ale Orientului Express, în 7 ore de zbor agreabil. Este fără îndoială — remarcă ziarul — un succes al aviației comerciale românești. ● Joi, 7 octombrie, are loc inaugurarea liniei ferate Crasna-Huși. Pentru normalizarea acestei linii de interes deosebit pentru numeroasele regiuni viticole și agricole din județul Huși și vecinătate, lucrările au fost împărțite în două etape: Crasna-Crețești (care a fost terminată la începutul anului trecut) și porțiunea de linie Crețești-Huși, începută tot anul trecut și continuată, într-un tempo rapid, anul acesta. ● Printre oaspeșii țării noastre în această lună, este și generalul Maurice Gustave Gamelin (1872-1958), șeful Marelui Stat Major francez. În timpul celor două săptămîni cît se află în țara noastră, generalul francez vizitează industria de armament românească de la Reșița și asistă la manevrele armatei române, avînd cuvinte de laudă pentru soldatul român „cunoscut din timpul războiului [mondial]”. ■

nenții dăduseră un banchet prezdat de consul, ca să serbeze nașterea împăratului [vezi amănunte în Magazin istoric, nr. 10/1972]. A mai fost, în urmă, mulți ani ministru plenipotențiar la Londra. De vreo șase-sapte ani s'a retras la moșie, în frumoasa reședință care se vede pe stînga mergînd spre Titu. Între altele limbi, cunoștea bine pe cea engleză și era adept al moravurilor și educației englezești. Și-a crescut băileți în Engiltera. Fusese strîns legat de poetul Vasile Alecsandri și, sub formă de corespondență adresată lui, a scris o serie de articole minunate asupra obiecturilor și stărilor noastre sociale din înflata jumătate a veacului, într-un stil inimitabil, plin de natural, de humor, de spirit și de veselie. Tot în formă familiară scrisese mai înainte Convorbiri economice, remarcabile prin aceleași calități. Era adept convins al liberului schimb. A mai publicat și corespondența lui Nicolae Bălcescu după '48.

Ca exterior, era brun, uscățiv la față, cu ochi mici, destepți, barbă rară, părul pe spate, spînzura cam rotundă. E de mirare ca un om cu atita cultură, atitea aptitudini, atita inteligență și atita corectitudine să nu fi ocupat el întotdeauna rolul întâi în statul nostru modern și să fi lăsat acest loc lui I. Brătianu, printre liberali și lui Lascăr Catargiu, printre conservatori. Ce e cert, este că a fost un bun și un mare patriot, că a încercat să dea exemplu de aplicare strictă a instituțiilor noastre liberale și că, fără nici o pretenție, a ilustrat lîterele noastre cu lucrări care se vor citi încă mult timp cu cel mai viu interes. Icoane vii ale timpului trecut, precum descrierea Bucureștilor de la începuturile veacului, cluma lui Caragea, scrisoarea cu Băltăreșu, scrisorile asupra lui Iancu Jianu, lui Nic. Filimon, lui Grig. Alexandrescu etc. Ar trebui citată aproape toată colecția.

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

Selecția textelor:
Marian ȘTEFAN

CAPCANELE TEZAUURULUI SLOVAC

MILAN VAROȘ

Anul 1944, anul victoriilor decisive ale coaliției antihitleriste, cind fronturile se apropiiau vertiginos de granițele Germaniei naziste, s-a caracterizat printr-o intensificare a luptei de eliberare în țările aflate sub dominația fascistă. În Slovacia, proclamată, din 14 martie 1939, stat „independent” sub tutela Germaniei naziste (a doua zi trupele hitleriste au ocupat Cehia și Moravia, pe care le-au decretat „Protectoratul Cehiei și Moraviei”), lupta partizanilor a luat un deosebit avînt. În vara anului 1944, Consiliul Național Slovac și Comitetul Militar, cu aprobarea conducerii P.C.C., aflată la Moscova, au definitivat planul unei insurecții naționale ce urma să cuprindă întreaga țară, antrenînd toate detașamentele de partizani și unități ale armatei slovace, trecute de partea răsculaților. La sfîrșitul lunii august, după ciocniri cu unitățile germane, partizanii au început să ocupe instituțiile și întreprinderile, instaurînd o nouă administrație. La 29 august, cînd armata germană a pornit să ocupe Slovacia, a fost declanșată insurecția națională antifascistă slovacă¹, al cărui centru a devenit orașul Banská-Bystrica. Insurecția națională a constituit începutul revoluției naționale și democratice din Cehoslovacia.

Cele opt divizii germane de intervenție, cheamate în ajutor de guvernul de la Bratislava, au primit misiunea să reprime urgent insurecția. Operația a reușit însă abia la sfîrșitul lunii octombrie 1944, cînd trupele hitleriste au reocupat ținuturile eliberate de răsculați. În mîinile naziștilor a căzut și Banská-Bystrica, ceea ce marca sfîrșitul insurecției. Insurecții s-au retras în munți, de unde au continuat lupta. Cele două luni ale insurecției antifasciste au insuflat curaj poporului slovac, în lupta sa de eliberare. În mai 1945, după șase ani de oprimare și suferință, el va înlătura definitiv dominația hitleristă.

Perioada ocupației a marcat esențial economia Slovaciei. Guvernanții ei au pus la dispoziția Germaniei naziste toate bunurile țării. O soartă dramatică a avut tezaurul statului, depozitat în mai multe zone ale țării, pe care for-

țele patriotice au reușit să-l salveze de jaful hitlerist. Despre enigma care a învăluit multă vreme destinul acestor comori, în perioada ocupației și după eliberarea țării, ne relatează publicistul istoric slovac Milan Varoš, autorul lucrării *Osudy zlatých pokladov* (Soarta comorilor de aur), apărută la Bratislava, în editura Smena. Cartea este o suită de reportaje documentare, avînd la bază surse inedite din arhivele de stat ale Cehiei, Slovaciei și altor țări, precum și o suită de interviuri luate unor participanți direcți la evenimente.

Reproducem un fragment din această lucrare, în versiune condensată și cu titlul și subtitlurile redacției noastre.

Un avion sovietic a aterizat pe aerodromul „Treie stejari”

De acord cu consulul general al Elveției

În vara anului 1944, dr. ing. Peter Zatko, membru al Consiliului Național Slovac din ilegalitate, a cerut guvernatorului Băncii naționale slovace, prof. univ. dr. Imrich Karvaš, să subvenționeze insurecția care se pregătea. Karvaš a dispus imediat să fie trimise filialelor aflate pe teritoriul insurecțional două miliarde de coroane. Apoi a mers și mai departe în acțiunea sa. A convocat de urgență Consiliul Băncii și, cu aprobarea acestuia, a ordonat transportarea rezervei de aur în Elveția, prin filiala Băncii imperiale din Viena, al cărui director și membru în Consiliul Băncii naționale slovace era Richard Buzzi. Motivul invocat în fața reuniunii oamenilor de afaceri a fost foarte plauzibil: Slovacia putea deveni oricînd teatrul unor operații militare, ceea ce ar fi pus în pericol soarta tezaurului. Pentru efectuarea plăților externe, țara trebuia să-și asigure rezervele de aur.

La scurt timp, lăzile cu aur — transportate în cel mai desăvîrșit secret, cu sprijinul șefului

¹ Magazin istoric, nr. 9/1974.

securității statului — au ajuns în seifurile Băncii imperiale din Viena, apoi în contul Schweizerische Nationalbank din Berna. 3.000 kg aur extras din minele Slovaciei și turnat în lingouri, la Monetăria de stat din Kremnica, se aflau astfel în deplină siguranță, valoarea aurului Republicii Slovacă depozitat în Elveția atingând, după război, multe sute de milioane coroane. Era valoarea tezaurului constituit din aurul adunat în urma colectei publice, din cel obținut în minele de la Banská Štavnica și Kremnica, precum și aurul și devizele dobândite în comerțul exterior.

Lupta pentru tezaur începuse după bătălia de la Stalingrad, atunci când încercase să pună mina pe el Stefan Polyak, adjunct al ministrului de externe al statului slovac. Cum nu reușise să-l corupă pe Julius Pazman, directorul sectorului devize al Băncii, Polyak renunțase. În vara și toamna lui 1944 însă, condițiile istorice se schimbaseră: politicienii se pregăteau să emigreze, se părea că prietenia cu Germania hitleristă nu le adusese roadele așteptate. Aveau nevoie de bani. La sfârșitul lui iulie 1944, Polyak s-a prezentat în fața guvernatorului Băncii naționale slovacă și i-a cerut să creeze în Elveția un fond special, de 30-50 milioane coroane, pentru finanțarea mișcării naționale slovacă după război. Karvaš l-a refuzat, amintindu-i că valorile depozitate la Berna au fost create de economia națională și ele aparțin exclusiv poporului slovac, iar poporul nu va emigra. La 28 august, în ziua izbucnirii insurecției antifasciste slovacă, Polyak a făcut noi pre-

și un convins antifascist, a cerut băncilor din Berna și Zürich să blocheze rezervele slovacă, în avantajul viitoarei Republici Cehoslovace, deoarece, dată fiind situația creată la Banská-Bystrica, guvernul slovac nu mai avea dreptul să dispună de averea poporului slovac. Înrolat în armata insurecțională, Karvaš a fost apoi arestat de Gestapo și ulterior transportat la Berlin.

Polyak și-a continuat insistențele de deblocare a fondurilor din Elveția pe lângă Pazman. Dar tot fără succes. A urmat o convocare a directorului sectorului devize la primul ministru, contele Tiso, în prezența lui Stefan Polyak. Primul ministru l-a învinuit pe Pazman că „vrea să ofere milioanele bolșevicilor”, dar s-a izbit de același răspuns: „Sînt milioanele, aurul și devizele poporului. Ale poporului trebuie să rămînă”.

Aurul și devizele blocate în valută elvețiană nu reprezentau totalitatea tezaurului statului slovac. O altă parte se afla în Slovacia, în momentul izbucnirii insurecției antifasciste. Joi, 31 august, în a patra zi a insurecției slovacă, Karol Markovič, șeful filialei din Banská-Bystrica a Băncii naționale slovacă, i-a comunicat telefonic locotenent-colonelului Ján Golian, șeful statului major al armatei, că în Monetăria statului din Kremnica se afla ascunsă o altă parte din tezaurul statului slovac (lăzi cu aur sigilate și bijuterii ale evreilor slovaci). Golian a dispus de urgență transportarea lui la Banská-Bystrica, centrul insurecției, care reprezenta acum un loc sigur.

Pe aeroportul „Trej stejari”

În seara zilei de 5 octombrie, Comitetul revoluționar regional din Kremnica și conducerea detașamentului local de partizani au hotărît, în cadrul unei consfătuiri, să transporte în seifurile filialei din Banská-Bystrica aurul și pietrele prețioase care mai rămăseseră în monetăria orașului. Se apropiau trupele fasciste. La nici o oră de la consfătuire, au fost puse la dispoziție două mașini, care, încărcate cu aur și pietre prețioase, au pornit spre Banská-Bystrica. Dar fasciștii ajunseseră la Hronská Dubrava, tăiaseră

Ostași slovaci, trecuți de partea partizanilor

Muniții și medicamente parașutele pentru partizani

siuni: i-a cerut guvernatorului să trimită cinci milioane coroane însărcinatului cu afaceri slovac la Berna, pentru „nevoile financiare oficiale ale reprezentanțelor slovacă în străinătate”.

În fața noii situații, guvernatorul Băncii naționale, Imrich Karvaš, de comun acord cu consulul general al Elveției la Bratislava, Max Grässli, un devotat prieten al slovacilor

Repere cronologice

1938

21 aprilie. Hitler și Kettel pun la punct Planul Grün (Planul Verde), în care sînt stabilite modalitățile de a ataca, dezmembra și supune Cehoslovacia.

24 aprilie. Într-un discurs rostit la Karlovy Vary, Konrad Henlein, lider al Partidului german din Sudeți, revendică „autonomia” pentru partidul germanilor sudeți 29-30 septembrie. La München se desfășoară conferința șefilor guvernelor Angliei, Franței, Italiei și Germaniei. Datorită politicii conciliatariste promovate față de Germania, Marea Britanie și Franța acceptă dictatul lui Hitler, prin care se impune cedarea de către Cehoslovacia, către cei doi al treilea Reich, a regiunii sudete.

1-10 octombrie. Trupele germane trec la ocuparea efectivă a regiunii sudete.

5 octombrie. Președintele Republicii Cehoslovace, dr. Eduard Benes, demisionează și, împreună cu alți lideri politici, emigrează la Paris, apoi în Anglia.

6 octombrie. La Conferința de la Zilina a partidelor naționaliste slovace, se constituie guvernul autonom slovac, în frunte cu Josef Tiso, politician clerical-fascist.

20 octombrie. Activitatea Partidului Comunist din Cehoslovacia este interzisă.

2 noiembrie. Are loc primul dictat de la Viena, prin care contele Ciano, ministru de externe al Italiei, și von Ribbentrop, ministru de externe al Germaniei, acordă Ungariei regiunile de sud ale Ucrainei subcarpatice și ale Slovaciei (12 000 km² din teritoriul cehoslovac).

19 noiembrie. Slovacia și Ucraina subcarpatică devin autonome, în cadrul statului cehoslovac.

1939

12 februarie. Hitler îl primește la Berlin pe Voltech Tuka, președintele Asociației germano-slovace de la Bratislava, în prezența lui Franz Karmasin, președintele Partidului germanilor carpațini și șeful colonelilor V-a naziste a minorității germane. Tuka îi declară Führerului că „încăleștează soarta poporului slovac în minile lui” Martie. Se creează Partidul Comunist Slovac.

12 martie. În urma discuțiilor dintre Hitler și președintele Cehoslovaciei, Hacha, desfurate într-o atmosferă de presiuni și intimidare, Hacha este nevoit să accepte un „acord” în virtutea căruia remite „destinul poporului și al țării cehice, cu deplină încredere, în minile Führerului Reichului german”, statul cehoslovac fiind, odată cu aceasta, desființat.

14 martie. Conform orientărilor primite de la guvernul din Berlin, grupările naziste din Slovacia proclamă statul slovac „Independent”, sub președinția colaboraționiștilor Josef Tiso, șeful Partidului popular slovac. (În cursul lunilor următoare, statul slovac este recunoscut de Ungaria, Polonia, Franța, Marea Britanie.)

15 martie. Încălcându-și propriul angajament luat odată cu semnarea Acordului de la München, Germania hitleristă dezmembrează Cehoslovacia.

16 martie. Germania hitleristă proclamă formarea Protectoratului Cehiei și Moraviei.

Mai. Partidul Comunist Slovac este scos în afara legii și obligat să acționeze în ilegalitate. Activitatea comunistilor din Cehia și Slovacia continuă să fie condusă de Biroul politic al Partidului Comunist din Cehoslovacia, aflat la Moscova, în frunte cu Klement Gottwald.

1940

Emigranții politici cehoslovaci, în frunte cu dr. Eduard Benes, creează la Paris Comitetul Național Cehoslovac. După înfrîngerea Franței, Comitetul Național Cehoslovac s-a mutat la Londra, unde s-a transformat în guvern provizoriu.

1941

24 iunie. Slovacia declară război U.R.S.S.

drumul spre centrul insurecției. De aceea, cele două mașini au luat drumul munților. Din cauza ploilor care căzuseră în ultimele zile și a șoselei prost întreținută, alunecoase, mașinile cu prețioasă încărcătură au derapat și s-au blocat în noroi. Șoferii lor, membri ai unui detașament de partizani, au întilnit un localnic, care a încercat în căruța lui, trasă de un cal, lăzile cu aur. Astfel, ele și-au continuat drumul spre munți. Cînd calul, epuizat, după doi km străbătuți, s-a prăbușit sub greaua povară, șoferilor le-a venit în ajutor un grup de mineri din Kremnica, care degajau un tunel. Intact, tezaurul a ajuns departe de ocupant. Naziștii au intrat în piața din Kremnica a doua zi, la ora 6 dimineața.

Desele atacuri hitleriste au dovedit că nici Banská-Bystrica și nici munții nu erau locuri sigure. Pe drumuri patrolau mașinile hitleriştilor, care ocupaseră Slovacia. Consiliul Național Slovac a hotărît atunci să salveze tezaurul țării pe calea aerului. La 14 octombrie 1944, guvernul sovietic a pus la dispoziția Consiliului Național Slovac două avioane. Și astfel, 21 lăzi, în greutate totală de 1 062,255 kg brutto, au fost încărcate în mare grabă într-un bimotor „Douglas” pe aeroportul Banská-Bystrica, cu destinația Moscova.

La sfîrșitul lunii octombrie, în Slovacia sosise șeful Gestapoului, Heinrich Himmler, spre a lichida „răscoala rebelilor”, căreia S.S.-ul nu-i venise de hac. Patru săptămîni mai tîrziu, Himmler își făcea din nou apariția în Bratislava. După cum declara ulterior, în fața tribunalului, trimisul Germaniei în Slovacia, Hans Elard Ludin, dintre demnitarilor slovaci numai Polyak s-a întilnit cu căpetenia nazistă. El i-a solicitat ajutor în deblocarea fondurilor aflate în băncile elvețiene. Era însă prea tîrziu. Pe de o parte, consulul Elveției, dr. Grässli, expediasc între timp o telegramă la Berna, în care insistă să nu se accepte cu nici un preț vreo imixtiune guvernamentală slovacă în soarta tezaurului, pe de alta, Eduard Benes ceruse de la Londra guvernului elvețian să blocheze tezaurul; diverse personalități antifasciste slovace făcuseră apel, în același sens, la guvernul de la Berna.

Să revenim la noaptea de 14 octombrie 1944, pe aeroportul din Banská-Bystrica, denumit, în limbaj familiar, „Trei stejari”. Unul dintre cele două aparate „Douglas” transporta 29 persoane civile, femei și copii care părăseau țara amenințată, celălalt — tezaurul. Cele două echipe primiseră ordinul de a zbura cu cea mai mare prudență deasupra liniei frontului, cuprins de flăcări, printre proiectilele antiaeriene care brăzda cerul de noapte. Spre dimineață, aparatele au aterizat la Lvov. Tezaurul a fost transportat, sub paza unui ofițer sovietic, în clădirea comandamentului militar, în condiții de siguranță deplină. S-a luat apoi legătura cu Moscova, pentru a se pregăti aterizarea avioanelor. Acolo, pe aeroportul Tușino, le-au așteptat ambasado-

rul Cehoslovaciei la Moscova și alți funcționari ai ambasadei. Tezaurul cu însoțitorii lui a mers direct la Bancă, unde a fost cântărit, fiecare lingou fiind marcat cu sigiliul colorat al ambasadei cehoslovace de la Moscova. În total, lăzile conțineau 279,695 kg aur, 569,914 kg argint și 113,829 kg alte metale prețioase. Patru zile a durat operația de cântărire, efectuată cu maximă precizie. La 19 octombrie a fost semnat protocolul între cele două părți. În aceeași seară, ambasadorul cehoslovac la Moscova trimitea la Londra următoarea telegramă cifrată: „În ziua de 16 octombrie, a sosit primul lot de femei și copii evacuați... Împreună cu ei au venit și doi revizori ai Băncii naționale slovace, care au depus la Comisariatul U.R.S.S. pentru finanțe rezervele de metal ale Băncii: 279 kg aur, 569 kg argint...”.

Din dispoziția guvernatorului Băncii

În ziua de 25 octombrie 1944, când armatele germane se aflau în imediata apropiere a centrului insurecției slovace — orașul Banská-Bystrica — Karol Markovič, șeful filialei din oraș a Băncii naționale slovace, i-a comunicat comandantului armatei cehoslovace din Slovacia că în seifulile filiale se mai află bani și alte obiecte valoroase, care trebuie cu orice preț salvate din mîna hitleriștilor. Evenimentele s-au desfășurat apoi extrem de rapid: în dimineața de 27 octombrie, hitleriștii au intrat în Zvolen, iar a doua zi în Banská-Bystrica. Insurecția era înfrîntă. Cucerind orașul, S.S.-iștii, informați de existența tezaurului, au pornit în căutarea lui. Au aflat curînd că fusese trimis parțial la Moscova, dar și că, o zi înaintea căderii orașului, cîțiva militari au scos din filiala Băncii 18 lăzi grele, din ordinul Consiliului Național Slovac. Cu ajutorul a trei trădători, S.S.-iștii au ajuns într-o pivniță din Stare Hory, unde au găsit aceste lăzi. Conțineau bancnote, peste 268 milioane de coroane slovace.

Se apropia sfîrșitul războiului. Propaganda fascistă răspîndea în toată lumea vestea despre o nouă armă germană, în timp ce, sub presiunea Aliților, armatele hitleriste băteau în retragere pe toate fronturile. Funcționarii Băncii naționale slovace din Bratislava, ale cărei fonduri sporiseră în urma depunerilor unor particulari, speriați de evenimentele, au hotărît să salveze cu orice preț valorile și valuta care se mai aflau în depozite.

În acest timp, Stefan Polyak nu renunțase să obțină devizele slovace. La cererea sa, cum rezultă din numeroase procese-verbale ale Consiliului Băncii naționale, au fost alocate sume importante pentru ambasadele slovace de la Berna, Madrid, Vatican, Berlin, Zagreb etc. Totodată, Polyak, înainte de a

Repere cronologice

1942

27 mai. Atentat împotriva „protectorului” hitlerist al Protectoratului Cehiei și Moraviei, Reinhardt Heydrich. 10 iunie. Satul Lidice, în apropiere de Kladno, este ras de pe suprafața pămîntului, iar locuitorii săi exterminați, ca represalii pentru atentatul împotriva lui Heydrich.

1943

25 decembrie. Se încheie o înțelegere, așa-numitul „Acord din ziua de Crăciun”, principal document programatic al Consiliului Național Slovac (C.N.S.), format din reprezentanții Partidului Comunist din Cehoslovacia, Partidului Comunist Slovac și al rezistenței grupărilor burgheze. Acordul se pronunță pentru crearea, în cadrul Republicii Cehoslovace, a unui stat comun al cehilor și slovacilor, constituit pe principiul egalității în drepturi, un stat în care urma să fie instituit un regim democratic.

1944

Primăvara. Cu sprijinul C.N.S., mișcarea de partizani din Slovacia cunoaște o puternică dezvoltare.

Aprilie. Se creează un Comitet militar, condus de lt. col. Ján Gollan, șeful statului major al comandamentului armatei terestre din Banská-Bystrica, de orientare antifascistă, care avea legături cu Londra. Benes îl numește pe Gollan comandant militar al rezistenței din Slovacia.

28 august. Încușnește insurecția națională antifascistă din Slovacia.

29 august. În Slovacia pătrund unități germane, cu scopul

clar de ocupare a țării, pentru că guvernul Tiso nu se mai poate menține decît cu sprijinul direct al trupelor hitleriste.

30 august. Forțele insurecționale eliberează peste jumătate din teritoriul Slovaciei, în centrul căruia se afla orașul Banská-Bystrica, unde se instalează organele civile și militare insurecționale: Consiliul Național Slovac și Comitetul Militar Revoluționar.

17 septembrie. Se unifică Partidul Comunist și cel Social Democrat din Slovacia sub denumirea de Partidul Comunist din Slovacia.

19 octombrie. Trupele germane declanșează ofensiva generală împotriva insurecțiilor.

28 octombrie. Trupele germane intră în Banská-Bystrica. Unitățile armate ale insurecțiilor sunt retras în muni, împreună cu unitățile de partizani, de unde continuă lupta împotriva trupelor hitleriste.

18 decembrie. Unitățile române trec, odată cu unitățile

sovietice, frontiera ungaro-cehoslovacă, luînd pînă

la 12 mai 1945, cînd a ajuns în apropiere de Praga. Efec-

tivele trupelor române care au acționat pe teritoriul Ceho-

slovaciei se ridică la 248.490 militari. Sînt forțate patru

cursuri mari de apă, sînt străbătute prin luptă 10 masive

montuase, sînt eliberate 1722 localități, întrec 81 orașe.

Sînt provocate înamicului următoarele pierderi: 22.803

prizonieri și 3.325 militari omorîți, găsiți pe cîmpul de

luptă, la care se adaugă cel pe care dușmanul și-l ridicat.

Jertfele de sînge ale trupelor române pe teritoriul Ceho-

slovaciei însumează 66.495 militari.

1945

4 aprilie. În urma convorbirilor de la Moscova dintre Benes și reprezentanții Partidului Comunist din Cehoslovacia și al Consiliului Național Slovac, se creează la Košice primul guvern al Frontului național al cehilor și slovacilor, prezidat de Zdenek Fierlinger. Se aprobă programul guvernului, cunoscut sub numele de „Programul de la Košice”, care prevede: mobilizarea tuturor forțelor pentru distrugerea ocupantului fascist, alianță cu U.R.S.S., judecarea criminalilor de război și confiscarea averii acestora, naționalizarea ramurilor principale ale industriei.

30 aprilie. Comitetul și sindicatele constituie Consiliul Național Ceh.

5-9 mai. Are loc insurecția forțelor patriotice din Praga. La 9 mai în Praga intră primele unități de tancuri sovietice, care, împreună cu insurecții, distrug punctele germane de rezistență și eliberează întregul oraș.

emigra în Elveția, i-a comunicat ambasadorului german la Bratislava, Hans Elard Ludin, că în seifurile Băncii din Bratislava se află încă mult aur și multe devize, imperios necesare emigranților. Ludin i-a promis întregul său ajutor în obținerea lor. Imediat ce Polyak a părăsit ambasada, Ludin a transmis cererea generalului S.S. Hermann Höfle. Cei doi erau conștienți că situația din Slovacia devenea pe zi ce trecea mai critică și că trebuiau să fugă cât mai repede din fața armatei roșii, dar nu înainte de a jefui aurul și valuta din seifurile Băncii naționale slovace. Peste câteva zile, în haosul general care pusese stăpânire pe Capitală, S.S.-iști înarmați au înconjurat clădirea Băncii. Dar n-a fost nevoie de forța armată, pentru că funcționarii Băncii le-au făcut cea mai senină primire, „în virtutea prieteniei care ne leagă”. Camioane încărcate cu lăzi au ieșit apoi pe porțile Băncii. Ele conțineau dolari, franci elvețieni, alte bancnote și lingouri de aur... Numai că toate erau false. Lingourile erau din plumb, cantitatea de aur pentru poleirea lor fiind cu totul neglijabilă. Fuseseră turnate, atunci când se fabricaseră și banii falși, în primăvara anului 1944, din dispoziția guvernatorului general al Băncii, Imrich Karvaš, dată directorului monetăriei din Kremnica. Două asemenea lingouri sînt expuse și astăzi în vitrina muzeului acestui oraș. Aurul, platina și valuta veritabile au rămas în continuare în seifurile Băncii din Bratislava.

Cu ocazia Anului nou 1945, președintele Elveției l-a primit pe trimisul statului slovac la Berna, care a solicitat avizul deblocării tezaurului. În pauză însă. Dealtfel, la 28 februarie, guvernul elvețian a anunțat întreruperea relațiilor sale diplomatice cu statul slovac și stabilirea relațiilor cu guvernul cehoslovac de la Londra. Consulul Ambasadei elvețiene la Londra devenise ministru pe lângă guvernul cehoslovac, condus de dr. Eduard Benes. La 8 martie 1945, cotidianul *Slovak*, organul guvernamental din Bratislava, scria: „În aceste condiții... acțiunea Elveției poate fi socotită o vinzare a neutralității sale contra unui mare câștig”. Cititorii avizați ai ziarului înțelegeau astfel că tezaurul slovac se găsea în deplină siguranță în Elveția.

Cîteva zile după ce Bratislava afla despre capitularea necondiționată a Germaniei fasciste, Banca națională slovacă înștiința Berna, printr-o telegramă, că „statul slovac a dispărut și a renăscut Republica Cehoslovacă. În telegramă se solicita, de asemenea, transferarea de urgență a întregii cantități de aur și devize din contul Băncii slovace în cel al Băncii de stat cehoslovace de la Praga. La scurt timp, elvețienii au îndeplinit cererea Slovaciei. S-au întors apoi la Bratislava, în ianuarie 1947, și metalele prețioase transportate la Moscova, în timpul insurecției. ■

**Introducere și cronologie de
Florentina DOLGHIN
În românește de
Heliana IANCULESCU**

La sfîrșitul unui discurs electoral ținut de Calvin Coolidge, pe cînd era guvernator al statului Massachussets (1919-1920), o bătrînică s-a apropiat de el și i-a declarat emoționată:

— Vai, domnule guvernator, tot discursul dumneavoastră m-a ținut în picioare!

— Și pe mine la fel, i-a răspuns zîbind Coolidge.

În 1928, suveranul englez George V (1910-1936) a vizitat Franța. La Paris, a fost invitat la reprezentația unei piese de Sacha Guitry. În pauză, George V s-a dus să-l felicite pe cunoscutul actor și dramaturg. Conversația se prelungea însă mult peste durata antractului, soneria de reluare a spectacolului sunase de cîteva ori, iar publicul începuse să dea semne de nerăbdare. Sacha Guitry s-a adresat atunci înaltului său oaspete:

— Maiestate, cred că va trebui să reintru în scenă. Am fost anunțat că și Maiestatea Voastră se va afla în sală...

În timpul unei campanii împotriva unor populații răsculate, regelui Alexandru Macedon i-a fost prezentată o căpetenie inamică capturată de macedoneni. Toți cei prezenți erau siguri că regele îl va condamna la moarte pe prizonier. Apreciind curajul și demnitatea acestuia, Alexandru l-a eliberat.

— Eu, dacă aș fi fost în locul tău, a intervenit unul dintre generalii macedoneni, l-aș fi omorît...

— Eu l-am iertat, pentru că... *nu sînt* în locul tău.

Într-o dimineață, Nancy Astor, prima femeie aleasă deputat în Parlamentul britanic, se îndrepta spre sala de ședințe. Întîlnindu-se cu Winston Churchill, au avut un schimb nu prea amabil de cuvinte, pe care Nancy a dorit să-l încheie astfel:

— Dacă aș fi soția dumneavoastră, v-aș pune cianură în cafea!

— Iar eu, i-a răspuns Churchill, dacă aș fi soțul dumneavoastră, aș bea-o liniștit!

1939-1945.

CORRESPONDENȚĂ SECRETĂ

CASA ALBĂ —

DOWNING STREET 10

CORNELIU BOGDAN

Spre sfârșitul anului 1942, Churchill¹ a fost informat că ambasadorul spaniol la Londra ar fi raportat, în felul următor, o conversație pe care ar fi avut-o cu primul ministru:

„Vreau să vă spun că există o ruptură între Londra și Washington în privința strategiei; am în vedere faptul că Statele Unite pun încă accentul pe Pacific, în vreme ce Anglia vrea să fină în mîini mai înții situația din Europa. Cînd am vorbit cu Churchill zilele trecute, el mi-a spus: «Statele Unite sînt, desigur, pornite să bată Japonia. Ele vor lupta pînă la capăt. Ele doresc să-și instaleze baze bune, succesiv, în Australia, Guadalcanal și Noua Zeelandă, iar apoi să lovească insulele Japoniei. Dar știți că în cercurile guvernamentale de aici, de la Londra, sînt mulți oameni care își amintesc de alianța Tokio-Londra și care spun că a fost o greșală să se renunțe la ea de dragul Americii. Acești japonezi au multă vitalitate. Eu am luptat în războiul burilor și în alte războaie și îi cunosc

bine pe luptătorii din diferite zone; judecînd după cei cîțiva prizonieri japonezi pe care i-am văzut, nu pot decît să-mi exprim admirația față de excelentul spirit militar al nației japoneze».

Churchill s-a grăbit să-l informeze pe Roosevelt, la 31 decembrie 1942, și să dezmintă categoric exactitatea informației.

Cu farurile aprinse și sirenele urlînd

Problemele politice puse de operațiile și prezența militară americano-engleză în Africa de Nord franceză și mai ales revendicările și atitudinea generalului de Gaulle² au continuat să-i agaseze pe cei doi conducători, și mai ales pe Roosevelt. Într-un mesaj din 31 decembrie 1942, Churchill i-a propus lui Roosevelt ca autoritățile franceze să fie lăsate să preia mai mult din povara politică a administrației teritoriilor în cauză, permițîndu-i lui Eisenhower să se concentreze asupra „si-

tuației militare periculoase din Tunisia». Roosevelt nu a fost de acord și și-a exprimat, fără reținere, opiniile și sentimentele sale față de generalul de Gaulle.

„Sînt foarte ferm de părere — a scris președintele american — că avem de a face cu o ocupație militară în Africa de Nord și, ca atare, generalul comandant are răspunderea completă în toate problemele, atît civile cît și militare. Nu trebuie să-i lăsăm pe prietenii noștri francezi să uite nici un moment acest lucru. În același sens, n-aș dori ca vreunul dintre ei să creadă că noi vom recunoaște vreo persoană sau vreun comitet sau grup drept reprezentant al guvernului francez sau al Imperiului francez. Poporul Franței își va soluționa propriile treburi, după ce cîștigăm acest război. Pînă atunci, putem trata cu francezii de la fașa locului, pe bază locală, oriunde armatele noastre ocupă un fost teritoriu francez. Iar dacă aceste oficialități locale nu merg în mîină cu noi, atunci va trebui să le înlocuim.

Sînt de acord că Eisenhower a trebuit să consacre prea mult timp problemelor politice, dar Marshall i-a trimis instrucțiuni foarte explicate în această

¹ Publicăm alte mesaje despre primul ministru britanic și președintele Roosevelt (Magazin istoric, nr. 4-9/1987), extrase din corespondența integrală dintre cei doi lideri politici, apărută la New York, în 1984.

² Într-o emisiune radiodifuzată în această perioadă, de Gaulle a declarat că este conducătorul necontestat al mișcării franceze de rezistență.

privință. Nu știu dacă Eisenhower îl poate ține în friu pe Giraud¹ în timp ce un alt francez ar prelua răspunderea administrației civile, dar am să aflu. De ce nu pornește de Gaulle la război? De ce nu o ia spre nord de la vest, în diago-

¹ Henri Giraud, făcut prizonier de armata germană și internat în fortăreața de la Königstein (Saxonia — Magazin istoric, nr. 4-6/1986), a evadat în aprilie 1942, refugindu-se în sudul Franței, care nu se afla încă sub ocupație germană. Din mai 1942, generalul de Gaulle, care se afla la Londra, a făcut mai multe apeluri ca Giraud să i se alătore. După cum scria de Gaulle, în *Memoriile sale*, aceste „avansuri n-au cules decât tăcere”. Giraud a fost adus în Africa de Nord crezându-se de către S.U.A. că va putea colabora la îndeplinirea obiectivelor ce le urmăreau.

nală de la Brazzaville²? Îi va trebui mult timp să ajungă la oaza zisă Undeva.

Un An nou fericit pentru dumneata și ai dumitale“.

Pregătirile pentru întâlnirea de la Casablanca au intrat în faza finală. Roosevelt a cerut un secret total în legătură cu organizarea conferinței, iar Churchill, fiind de acord, a comunicat, totodată, numele sub care va călători la Casablanca și sub care va apărea în comunicările confidențiale privind conferința. El a întrebat dacă este bine ca de Gaulle să vină la Washington

² Un joc de cuvinte semnificativ. Forțele Franței libere (generalul de Gaulle) controlau Congoul francez (capitala Brazzaville) încă dinaintea debarcării aliate în Africa. „Brazen” înseamnă în engleză nerusinat, obraznic.

într-o vizită proiectată mai de mult — înainte de întâlnirea de la Casablanca.

Roosevelt i-a răspuns la 2 ianuarie 1943:

„...În ce ne privește numele de cod vor fi (a) Don Quixote și (b) Sancho Panza.

Fără corespondenți de presă. Voi aduce un fotograf al marinei militare și putem conveni să dam publicității texte comune.

Cred cu toată sinceritatea că de Gaulle va fi mai fericit dacă își va amina vizita pînă după Symbol [conferința de la Casablanca]. De asemenea, mi-ar veni foarte greu să-i acord ceva timp, chiar dacă pornește imediat încoace“.

Churchill a avut unele observații la această telegramă, pe care și le-a exprimat a doua zi:

„...Cum de v-ați gîndit la o deghizare atît de impenetrabilă? Pentru a-i îngreua și mai rău situația inamicului și pentru a descuraja speculațiile neavenite, propun folosirea numelor Amiralul Q și dl. P.N.B. Trebuie să avem grijă de cozile de la p-uri și q-uri. Dacă îl aduceți și pe Wilkie³, sugerez numele codificat WINDMILL («moară stricăta»).

De Gaulle. Cred că este mult mai bine să amînăm vizita pînă ce Symbol-izăm treburile cu Torch“.

Roosevelt i-a propus lui Churchill să accepte ca și Averell Harriman, care se găsea la Londra, să călătorească împreună cu primul ministru spre Casablanca. Churchill a fost încîntat nu numai să-l aducă pe Harriman, dar să-l folosească drept acoperire propriei sale călătorii. Transportul lui Churchill a fost programat pe numele lui Harriman, sub pretextul că acest consilier prezidențial american în probleme de apărare urma să plece într-o călătorie de inspecție în Algeria. Cu toate acestea, Churchill a sacrificat rațiunile de securitate și promisiunea făcută lui Roosevelt de a păstra secret absolut asupra deplasării, de dragul celor de protocol și a sosit la aeroportul din apropiere de Oxford cu farurile

³ Wendell Wilkie, candidatul republican la alegerile prezidențiale din 1940.

Tancuri Sherman efectuînd un exercițiu de debarcare

Gambia, sau vreo altă bete-gală în tirgul acela infect căruia îi spuneai Bathurst¹. M-a dărimat pur și simplu — am stat la pat patru zile —, apoi am luat o grămadă de sulfamide, care mi-au lecut febra, dar m-au lăsat moale ca o cârpă. După ora două după-amiază nu mai eram bin de nimic, așa că, după ce am rezistat vreo săptămână, m-am dus la Hyde Park, pentru cinci zile. Mi-am umplut rezervoarele de sândițe la temperaturi sub zero grade, am revenit aici săptămîna trecută și de atunci mă simt ca un cocoș gata de luptă.

Anthony² a petrecut trei seri cu mine. Este un om minunat: discutăm despre toate, de la Rutenia pînă la producția de arahide! Interesant că părem a fi de acord asupra a 95 la sută dintre teme, ceea ce nu e deloc un procent rău. Este înclinat să creadă că te vei descurca destul de bine cu conducerea Camerei Comunelor, însă amîndoi sîntem îngrijorați de ce vei face cu Foreign Officeul! Ne temem că nu-l va recunoaște cînd va reveni în țară³.

Harry [Hopkins] este în mare formă și totul merge bine aici. Spuneși-i doamnei Churchill că, atunci cînd am căzut la pat, am fost un pacient model și sper că și Dv. vă veți putea depăși reputația, atribuită de presa de la noi, că sînteți „cel mai rău pacient din lume”⁴.

La bordul hidroavionului care îi transporta spre Casablanca, de la stînga spre dreapta: amiralul Leahy, președintele Roosevelt, Harry Hopkins

Una dintre sursele constante de griji pentru cei doi lideri era asigurarea securității convoaielor maritime către Uniunea Sovietică. În repetate rînduri, autoritățile militare britanice și americane, invocînd pierderile grele suferite ca și operațiile ofensive, în curs, în Mediterana, care reclamau un număr sporit de nave, au decis să întrerupă transpor-

turile către Uniunea Sovietică pe ruta nordică (Oceanul Înghețat de Nord — Murmansk). O asemenea situație s-a creat și în primăvara lui 1943. Roosevelt a fost de acord cu măsura, dar, într-un mod caracteristic stilului lui de muncă, a propus ca Uniunea Sovietică să nu fie încă informată despre această hotărîre. La 20 martie 1943, el i-a scris primului ministru britanic:

Mai 1943, Casablanca: în jurul lui W. Churchill s-au strîns (de la stînga la dreapta): Anthony Eden, generalul Alanbrooke, mareșalul aerului Tedder, amiralul Cunningham și generalii Alexander, Marshall, Eisenhower și Montgomery

¹ Bathurst, denumirea pînă în 1973 a orașului Banjul, capitala Gambiei (atunci colonie a coroanei britanice), unde Roosevelt s-a oprit în drumurile sale spre și de la Casablanca.

² Ministrul de externe britanic Anthony Eden se găsea la Washington pentru convorbiri cu oficialitățile americane, cu privire atît la unele probleme legate de purtarea războiului (mai ales transporturile maritime), cît și de organizarea politică postbelică.

³ Ca și Roosevelt, Churchill avea o atitudine de neîncredere față de serviciile diplomatice. Eden, care se bucura de o relativ largă autonomie în conducerea Foreign-Officeului, înțuia totuși că primul ministru va profita de absența sa, pentru a opera o serie de modificări în departamentul condus de el.

⁴ Este vorba despre o știre de agenție, ajunsă la Casa Albă la 23 februarie 1943, în care Churchill era calificat astfel.

„Peste vreo trei sau patru săptămîni, s-ar putea să fie necesar să-l anunțăm pe Stalin că unele convoaie către Rusia vor trebui să fie întrerupte, pînă în august sau septembrie pentru a acoperi efortul necesar operației Husky [debarcarea anglo-americană în Sicilia]¹, dar mi se pare că mai înțelept ar fi să așteptăm momentul în care îi vom da vestea cea rea. De fapt, nici unul dintre noi nu poate fi sigur cum va arăta situația peste patru sau cinci luni. Mi-ați putea expedia mesajul pe care vă propuneți să-l transmiteți lui Stalin? Roosevelt“.

Churchill însă, spirit mai precipitat, s-a pronunțat pentru informarea imediată a lui I.V. Stalin.

„V-am trimis prin Eden un proiect al telegramii către Joe și sper că veți discuta cu Eden dacă nu ar fi mai bine să-i aducem la cunoștință știrea cea rea. Instinctul îmi spune să-i comunicăm întregul adevăr, de îndată ce operația Pugilist² va lua o întorsătură pozitivă. Am încă încredere că vom avea succes. Corpul de armată al lui Patton a înaintat foarte frumos“. Și, ulterior, avea să-l instruiască pe Eden să-i explice președintelui: „Una peste alta, cred că e tot una dacă ne spînzurăm pentru o oală sau pentru un miel. Rog să prezentați acest punct de vedere președintelui“.

Pînă la urmă, Roosevelt a acceptat „punctul de vedere“ britanic. ■

(Va urma)

**Traducerea documentelor
Sergiu CELAC**

¹ Operația Husky (Magazin istoric, nr. 3/1974) a fost executată între 10 iulie și 17 august 1943. Jumătate dintre efective (în total 160 000 oameni) a fost formată din americani comandanți de generalul Patton, iar cealaltă jumătate, forțele britanice, s-a aflat sub conducerea feldmarșalului Montgomery.

² Atacul împotriva liniei (germane) Mareth, din Tunisia. Churchill spera că vestea apropiatei izgoniri a germanilor din Tunisia va atenua reacția negativă sovietică la știrea întreprinderii convoaielor nordice.

ÎN ANUL 26 AL DOMNIEI SALE, ȚARA A FOST UNIFICATĂ

(Urmare din p. 42)

În anul 37 al domniei sale, împăratul unificator al Chinei a încetat din viață, în timp ce se afla într-o călătorie de inspecție în imperiu. Urmasul lui, Al doilea suveran august, (un alt fiu al împăratului) nu a avut puterea să-i continue opera. Întreaga țară a fost cuprinsă de revoltă. Vor trece ani pînă cînd se vor ridica noi conducători care vor desăvîrși marea operă, de importanță istorică, a regelui Zheng. Primul suveran august a rămas însă în istorie pentru meritele sale de a fi făurit primul stat absolutist centralizat al Chinei, unul dintre cele mai mari și civilizate state ale antichității.

Microfișier bibliografic (lucrări în limba chineză)

- Cele patru istorii, vol. I, Sima Qian, Însămănările istoricului. Ediție fotolotografiată și adnotată, Shanghai, 1936
- Zheng Zhicheng, Istoria de două mii de ani a Chinei, vol. I, Beijing, 1954
- Fan Wenlan, Istoria generală a Chinei, vol. I-II, Beijing, 1978
- Guo Baonan și Liu Fuyuan, Noi prelegeri asupra istoriei Chinei, vol. I-II, Shanghai, 1984
- Culegere de documente privind istoria generală a Chinei, vol. II, Istoria antică. Societatea feudală, Beijing, 1979
- Culegere de documente cu privire la istoria generală a Chinei, vol. I-II, 1953
- Lin Handa, Fapte din statele din epoca dinastiei Zhou de răsărit repovestite, 1979, Beijing
- He Zichuan, Scurtă istorie a dinastiilor Qin și Han, Shanghai, 1955
- Hong Shidi, Qin Shi Huang, Shanghai, 1974
- Li Zi Culegere de documente cu privire la Qin Shi Huang, Beijing, 1976

UN AMBASADOR ÎȘI AMINTEȘTE (II)

(Urmare din p. 45)

În impermeabilul său cenușiu, răspundea cu brațul întins aproape orizontal la delirul de aclamații și de „Heil!“ al celor ce mășăluiau.

După multe ocoluri, am ajuns, spre miezul nopții, la marea intrare din Tiergarten, situată în spatele porții Brandenburg. Aici se aflau masate detașamentele S.S., aliniate în rânduri de cite șase. Uniformele lor negre erau mult mai bine croite decît cele ale membrilor detașamentelor S.A. Reprezentau „elita“ trupelor hitleriste și se vedea că sînt conștiente de rangul lor. În fruntea trupelor, am recunoscut, după fotografiile des publicate în ziarele naziste, pe Himmler [organizatorul S.S.-ului], în mantaua lui din piele neagră, pe mărunțelul prinț de Waldeck Pyrmont, cu aspectul său de jockey, pe lunganul de Kurt Dalwege, descendent dintr-o familie de origine franceză, și pe alții, ale căror nume aveau să dobindească o sinistră faimă. La un semnal, S.S.-iștii s-au pus și ei în mișcare, pornind, disciplinați, în marș, pentru a încheia defilarea. Ei încunau manifestatia: aproximativ o mie de flăcăi, gata oricînd să se bată, să poarte o uniformă, să execute ordinele unui șef. După ei, torțele se stinseră. Strada rămase doar mulțimii.

Am plecat tîrziu acasă. Frigul, oboseala, enervarea mă învinseseră. Plîngeam în pumni. Îmi era clar că ceea ce văzusem avea să conducă la război. Din acel moment n-am mai avut nici o îndoială. ■

(Va urma)

**În românește de
Leon SĂRĂTEANU**

ȚARA MOȘILOR — ITINERAR ISTORIC

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

„Sîntem pe Muntele Găina, la acel atît de vestit Țîrg al Fetelor. S-au strîns aici oamenii Bihorului, ai Țării Moșilor și ai altor ținuturi ale Transilvaniei. Felurile sînt costumele lor, felurită le e statura și chipul, dar în înfățișarea tuturor stăruie același aer de familie, de vechi popor, prin vinele cărui mai curge singele dacilor. Multe secole de robie a îndurat acest popor, dar și răscoalele în care a luptat să-și capete libertatea au fost cîmplite. Iată-i pe urmașii lui Horia și Cloșca, pe urmașii celor care au fost trași pe roată în piața din Alba Iulia! Pe întinsul podiș se strîng pe sate și pornesc străvechile jocuri ale poporului român”.

Cu aceste cuvinte descria Geo Bogza, în al său Tablou geografic, o tradițională sărbătoare dintr-o zonă încărcată de istorie și legende, vechi vatră de viațuire românească. Așezată în inima Munților Apuseni, în depresiunea Ariesului, opărată ca o cetate naturală de culmile Munților Bihorului, ai Trascăului și ai Muntelui Mare, Țara Moșilor a fost comparată deseori cu o cetate, spre a cărei „încintă” duc două porți: a văii Ariesului, dinspre Turda și a văii Ampoiului, dinspre Alba Iulia.

I s-a mai spus și i se mai spune Țara de piatră. I s-ar putea spune, deopotrivă, și Țara Aurului, deoarece acest prețios metal a alcătuit din cele mai vechi timpuri, una din cele mai importante și mai cunoscute bogății ale zonei. Despre exploatarea de aur de la Zlatna, Roșia Montană, Abrud vorbesc scrierile și inscripțiile latine, amintind că aici se afla collegium auriarium al provinciei Dacia, de unde nenumărate bogății au luat drumul capitalei Imperiului roman. Dar aurul se exploata aici cu mult înainte de cucerirea romană. Herodot, părintele istoriei, vorbind de neamul agatirșilor — populație pe care cercetările arheologice au identificat-o în podișul Transilva-

niei — ne spune că agatirșii erau iscusiți în prelucrarea aurului. Folosind însemnările de călătorie ale lui Crito, medicul împăratului Traian, Ioannes Lydos, un autor bizantin din sec. VI, menționează marile comori ale lui Decebal pe care împăratul le-ar fi capturat în urma războaielor daco-romane. „După ce... l-a învins pe Decebal, conducătorul geților, puternicul Traian a adus romanilor cinci milioane de livre de aur, o cantitate dublă de argint, în afară de cupe și lucruri scumpe depășind orice închipuire”. Ecoul acestor bogății răzbate, de altfel, în opera unui cărturar habsburgic din sec. XVIII membru al Academiei imperiale de științele naturii, Samuel Köleseri: „la privește la capătul muntelui Bihor, decît care nu mai e altul mai vestit prin strălucirea aurului virgin ce se spală acolo... și atunci vei fi ispitit să crezi că pentru aflarea acestor comori ale Daciei a adus Traian mulțumire zeilor”.

Locuind dintotdeauna aceste bogate ținuturi, moșii nu au avut acces la aceste avuții, fiind nevoiți să-și cîștige anevoie existența din prelucrarea lemnului, în delectnicire pe care au adus-o însă la un înalt nivel de iscusință. Obiectele de uz casnic dătuite cu migală în lemn alcătuiesc o comoară etnografică de mare valoare, vîndînd talentul artistic și priceperea meșteșugărească a moșilor. Și nu e lipsit de semnificație că Horea, căpetenia țărănilor români în marea răscoală populară din 1784, a fost, el însuși, un asemenea iscusit dătuitor în lemn, prețuit și solicitat să lucreze la mari distanțe de melea-gurile sale.

Înfrățit cu munții și cu codrii multiseculari care îi acoperă, moșii („numirea de moș — scria Ion Rusu Abrudeanu — vine de la chita antică, moșul de pîr pe care-l purtau bărbatii și care era un obicei dac, uzitat pînă în a doua jumătate a secolului trecut”) au iubit li-

bertatea și au luptat cu ardoare pentru păstrarea statutului aparte pe care îl dobîndiseră din vechime. Însăși denumirea de „țară” a moșilor, arată că ne aflăm în fața uneia din acele vechi formațiuni politico-administrative românești — voievodate și cnezate — din a căror reunire, în procesul istoric, s-au născut țările române feudale.

O precizează și istoricul și omul politic transilvănean Nicolae Bethlen, cancelar al principatului, care scria în sec. XVIII că „românii din timpuri imemorabile locuiesc în Transilvania, formînd mici republici, care, fiecare din ele, se află pe o vale”.

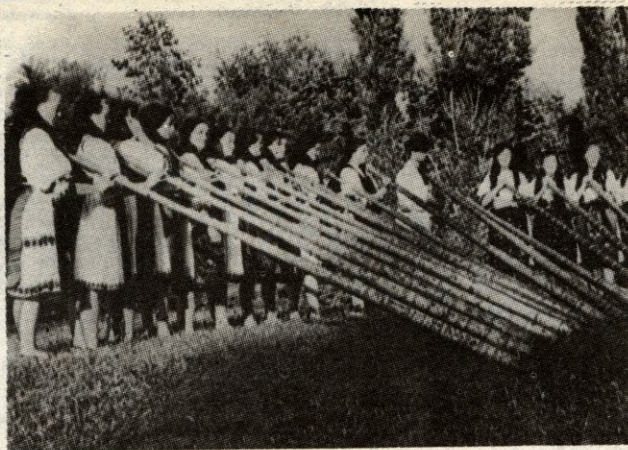
Țara Moșilor propriu-zisă se află pe valea cursului superior al râului Arieș, curs de apă nu foarte important sub raport hidrografic, dar cu o bogată istorie (ca și alt rîu de legendă, Moldova, cu care împarte locurile 16-17 între rîurile țării, avînd, amîndouă, același debit de apă). „În șerpuirile sale — se arată în micromonografia consacrată acestui ținut din Enciclopedia României, vol. II, 1938 —, bătrînul și limpedele Arieș nu se prea supără cînd își simte cîntul undelor coplesit în defileurile stîlcoase, de forțărilor fumegînde ale Mocăniței [pitoresc tren ce face legătura pe linia ferată îngustă între Turda și Cluj-Meni], care ține morțiș, ca, pînă la Abrud, să nu înserze pe drum. Pitorescul văiei... te face să nu te prea gîndești la cutare bucată de stîncă ce, din pîretele slab încheag al muntelui, stă gata să se prăvale, în timp ce Mocănița, bucurîndu-se că a biruit se oprește istovită în Slăciuc [unde era locul de întîlnire al celor două Mocănițe venite din ambele sensuri]. Ai pri-lej să te simți înviorat, într-un cadru luminos și cu un farmec specific, să te vezi înviorat de caracteristicul port femeiesc și de aspectul caselor... cu acoperișul foarte înalt, ca să se scurgă repede ploaia ca și neaua.

Apoi, trecînd prin Lupşa... vei coborî pentru Cîmpeni, pentru ca de aici să păşeşti însăşi Tara Moşilor, tot pe Arieş în sus... De aci, în susul rîului, pe orice vale vei apuca, te vei vedea într-una din cele mai tipice regiuni româneşti".

Frumuseţea deosebită a acestui peisaj — reflectată şi în bogatul folclor al locului — a impresionat în mod deosebit pe toţi cei au străbătut valea Arieşului. Izvoarele istorice ne păstrează ecurile celei mai vechi căldătorii — i-am spune „excursie de plăcere” — făcute de-a lungul rîului, în sec. al XVI-lea. Venit în vara anului 1592 la minele de aur din Apuseni, principele Transilvaniei Sigismund Bathory a străbătut drumul pînă la Lupşa în trăsura. Mai departe însă, fermecat de frumuseţea peisajului, s-a decis să continue căldătoria cu... plutele.

În consecinţă, scria către comitele de Turda, dregătorul care îl însoţise în căldătorie: „Am coborît pe Arieş, pînă la Buru cu carele şi cu trăsurile pe plute frumoase şi umbrite; am avut şi bucdărie pe acele plute, aşa că în drumul nostru am fript şi au fierit cu îmbelşugare; am avut şi vin cu îndestulare în ciuberile cu ghiaţă; stîncile din amîndouă părţile drumului au răsunat de cîntecele lătelor şi ale flautelor, de pocniturile puştilor [căci era obiceiul ca fiecare «să-nădate», adică toast, să fie însoţită de o salvă de puşcă]”.

Valea Arieşului evocă o întreagă istorie a luptei pentru libertate socială şi naţională. Simpla enumerare a localităţilor: Abrud, Lupşa, Bucium, Bistra, Cîmpeni, Cărpinişul natal al lui Ioan Oargă, numit Cloşca şi satul Arada (azi Horea) din comuna Albac, locul naşterii marelui conducător al tăranilor transilvăneni din anul 1784, ne transpune în atmosfera fierbinte a marelui răscoală populară pentru drepturi egale şi libertatea iobagilor români, purtată acum două veacuri. Amintirea acelor evenimente e păstrată pretutindeni. La Curechiu îşi înalţă turla spre înălţimi lăcaşul în care s-a dat semnalul revoltei, la Cărpiniş şi Crişan se află casele memoriale închinat lui Ion Oargă şi Marcu Giurgiu — Cloşca şi Crişan — căpitani ai apropiaţi lui Horea. La muzeul etnografic din Cluj-Napoca se păstrează monumentul din Cizer, clădit de Horea. Numele său este dăltuit în lemn, pe una din grinzile monumentului.

Pe Muntele Găina şi la Albac, în Vidra de Sus şi la Scărişoara — pretutindeni în Tara Moşilor, datinile folclorice se bucură de preţuire. În imagine, tulinădărese la unul din numeroasele festivaluri folclorice organizate pe aceste plaiuri de legendă

Mulţimea de monumente şi busturi, de troiţe şi plăci comemorative aflate în mai toate aşezările Ţării Moşilor evocă, la rîndul lor, preţuirea şi dragostea de care se bucură, în ochii urmaşilor, căpeteniile răscoalei transilvănene. Alte localităţi readuc în memorie alţi eroi ai acestor meleaguri: Vidra de Jos şi Vidra de Sus, azi Avram Iancu, amintesc că pe aceleaşi meleaguri pe care a răsunat chemarea la luptă a lui Horea şi-a avut obîrşia şi centrul de rezistenţă Avram Iancu „craiul munţilor”, conducătorul luptei revoluţionare a românilor în timpul revoluţiei de la 1848-1849. La Cîmpeni, unde statua eroului paşoptist străjuie piaţa centrală a oraşului, s-a aflat oastea sa de tărani porîniţi să cucerească cu puterea armelor dreptul românilor la libertate socială şi unitate naţională.

O căldătorie în Ţara Moşilor înseamnă reîntorcerea la aceste momente de legendă ale istoriei româneşti, şi la multe altele, căci fiecare sat, fiecare cătun, fiecare „crîng” (cum sînt denumite în grai local aceste mici aşezări) evocă eroice momente.

Dincolo de Albacul şi Arada lui Horea, la Gîrda de Sus şi Arieşeni, se deschid porţile naturii, cu peisaje la fel de atractive: Peştera cu gheţar de la Scărişoara şi aceea

numită Focul viu, deoarece la anumite ceasuri ale zilei adîncimile ei se umplu de sclipirile diamantine ale soarelui reflectat de cristalele de gheaţă, apoi interesante fenomene carstice labucul Ponoarelor sau impresionantul virf de la Curcubeta.

Locurile încărcate de legendă şi istorie ale Ţării Moşilor cunosc ample şi neconţinute prefaceri, pe măsura evului socialist pe care îl parcurge ţara. Acolo unde erau doar căsuţe mici cu acoperişuri de paie, au apărut locuinţe confortabile care au schimbat înfăţişarea aşezărilor moţeşti, sporindu-le însă farmecul şi pitorescul. Cîmpeni, altă dată modest oraşel, de fapt, un sat mare nedesebîndu-se cu nimic de satele din jur, este astăzi un centru industrial şi urban în neconţinută dezvoltare. La poalele Muntelui Găina au apărut blocuri impunătoare, un hotel de categoria I, „Tulnicul”, iar zestrea turistică a zonei este îmbogăţită de campingurile şi posesurile turistice, precum cel de la Arieşeni, de cabane, ca aceea de la Scărişoara, din apropierea Peşterii cu gheţar, şi cu multe alte amenajări destinate uşurării contactului turiştilor cu această zonă de negrăită frumuseţe şi interes istoric. ■

IMPORTANT

Nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. la Magazin istoric! După cum știți, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poștale și la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate.

Precizăm că prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

DIN MAREA EPOPEE

Suita de articole consacrate înălțătoarelor fapte de arme săvârșite de ostașii români în urmă cu șapte decenii pe câmpurile de luptă de la Mărășești, Mărășești și Oituz a fost primită cu deosebit interes de cititorii noștri. Ne-o confirmă scrisorile sosite pe adresa redacției, multe din ele conținând informații, relatări sau materiale documentare în completarea celor publicate de noi.

Astfel, prof. PĂTRU CRĂCIUN, din Caracal, ne trimite un scurt fragment din însemnările, inedite, ale plutonierului maior Dumitru Mirică, din Regimentul 19 Infanterie Caracal, participând la luptele de pe frontul din Moldova. Însemnările sale — un registru de 275 pagini — se află în biblioteca „N.B. Locusteanu” a Liceului Industrial nr. 2 din Caracal.

MIHAI E. NASTA, din București, ne scrie despre tatăl său Egon Nasta, fost pilot de vânătoare în primul război mondial, decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” cls. III, din anul 1918 comandant al escadrilei de vânătoare N. 11 (Nieuport II).

Cititorul nostru ne trimite și două fotografii document. Prima — pe care o reproducem — este luată cu prilejul

unei inspecții, în 1917, a generalului Eremia Grigorescu la Grupul 2 aeronautic, lină Teceu, unde își aveau baza escadrilele N. 11 (aviatori români) și N. 3 (aviatori români și francezi, vezi și Magazin istoric, nr. 9/1951).

Cealaltă este o fotocopy după brevetul de pilot al sublocotenentului aviator Egon Nasta.

Evoacă vitejia de care au dat dovadă aviatorii români, generalul Eremia Grigorescu menționa într-un Ordin de zi, la 12 august 1917: „Dar faptele care au stîrnit admirația tuturor și unde ați arătat cel mai frumos spirit de sacrificiu sînt cele în cursul zborurilor pentru legătura cu infanteria, cînd, fără a ține seama de pericol, v-am văzut zburînd la înălțimi foarte mici deasupra liniilor vrămașe, pentru a putea aduce știri prețioase în mijlocul întinerului cauzat de bombardamentul de artilerie, atunci cînd în vulețul asurzitor nu vă vedeam decît pe voi, nu primeam decît de la voi știri că năvălitorii sînt stăviliți, că valorile dușmane s-au sfărîmat și dau înapoi și, totodată, trei avioane inamice doborîte sînt proba bărbăției aviatorilor în luptă...”

Prin mine, țara întreagă vă este recunosătoare”.

DIN QUEBEC DESPRE PLEȘOIENI

Am citit recent, cu mare plăcere, și interes, articolul Pleșoeni — cărturari și oșteni de dr. Gabriel Iliescu, apărut în Magazin istoric, nr. 12/1984 — ne scrie cititorul DAN PLEȘOIANU, din Quebec, Canada — articolul căruia aș dori să-i aduc cîteva completări și precizări legate de activitatea culturală și publică a fraților Grigore și Dumitru Pleșoianu, din ramura gorjeană a acestor vechi și merituose familii.

Grigore Pleșoianu s-a născut în 1808, cum afirmă Nicolae Bănescu, și, înainte de a fi elev al Academiei Sf. Sava, a frecventat cursurile unei școli nu mai puțin vestite, aceea de la Golești, întemeiată de Dinicu Golescu. În afara de lucrările menționate în articol, a mai publicat, în 1831, prima hartă tematică românească Poștile și carantinile Țării Românești.

Fratele mai mic al lui Grigore Pleșoianu, Dumitru, a avut și el o viață interesantă. Primit în Mișcarea națională, odată cu înființarea acesteia, a ajuns praporie în 1834 și poroie în 1838. Stabilît la Tirgu Jiu, a deținut numeroase funcții publice, ocupîndu-se și cu ingineria. Patriot înfăcărat, a participat activ la evenimentele de la 1848, numele său apărînd în lista „fețelor din acest district [Gorj] ce s-au cunoscut cu merite de a fi aleși deputați” pentru Adunarea constituantă ca adevărați români — cum se consemnează în documentele de epocă.

Ca inginer hotarnic — unul din primii specialiști români în acest domeniu — a refăcut planurile grădini publice din Tirgu Jiu, în anul 1853. În 1862, a fost numit președinte al Tribunalului din Tirgu Jiu. În timpul Războiului pentru independență, în calitate de președinte al Comitetului permanent local a adunat importante fonduri pentru întreținerea armatei.

Dumitru Pleșoianu a publicat, de asemenea, lucrarea Privire asupra instrucțiunilor publice române.

Alii Pleșoeni care au luat parte la evenimentele de la 1848 au fost Luca, căprar în Garda națională și Vasile, fiul polcovnicului Nicolae, numit sub-administrador al plășii Olteu de sus.

Tot din familia Pieșoienilor era și colonelul Ioan Solomon. Bunicul său, Pătrașcu, a adoptat cel dintâi acest nume. Solomon, ca și unchiul său, Enache Pieșoiu, căpitan din Cărbunestii, a participat cu mare elan la revoluția lui Tudor Vladimirescu; ulterior Ioan Solomon a avut atitudine cunoscută în timpul revoluției pașoptiste, arestînd pe membrii Guvernului Provizoriu.

În sfîrșit, în lupta pentru Unirea principatelor s'a vrea să aducă că Nicolae Pieșoiu, participantul la evenimentele de la Islaz, după revenirea din exil, a fost ales deputat al Orașului Craiova în Adunare ad-hoc, numărîndu-se printre participanții la vestita ședință din 8/20 octombrie 1857, în cadrul căreia s-a adoptat rezoluția privind necesitatea Unirii, își încheie relatarea cititorul revistei noastre din Quebec.

DONAȚIE

FLORICA IONESCU, din București: Sînt cititorul și admiratorul revistei *Magazin Istoric* încă din aprilie 1967, de la primul ei număr. Colecția completă a revistei am donat-o Școlii generale din satul Urși, com. Leleasca, jud. Olt, sat în care m-am născut în urmă cu opt decenii.

Odată cu colecția revistei, am mai donat și circa 350 cărți.

Felicitări pentru frumosul gest!

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

EMIL STĂNÎLOIU, str. Apusului, nr. 93, bl. 42, sc. 2, ap. 66, București, solicită: nr. 7-8/1968; 4-5/1969; 10/1970; 1/1971; 7/1972; 7/1974; oferă: nr. 4/1976; 5/1978; 1,2/1981; 10/1982; 2/1984.

TRAIAN DRĂGHICI, Alea Suraia, nr. 1, bl. 30, et. I, ap. 10, București, solicită: nr. 1,2,3/1967.

NICOLAE DEACONU VÎLCEA, str. Aurel Vlaicu, nr. 4, bl. A2, sc. A, ap. 6, Lipova, oferă colecția 1967-1982 și nr. 1,7-9,12/1969; 5, 6,9/1980; 5, 11/1981; 1-6/1984.

GHEORGHE CĂLIN, str. Republicii, nr. 19, Breaza, jud. Prahova, solicită: nr. 1,4/1967.

DUMITRU CIOBANU, Alea Cîmpului, nr. 1, bl. C21, ap. 70, Hunedoara, solicită: nr. 1,3,4,8/1967; 1, 2,5,7,9,11,12/1968; 1,4-6/1969; 7, 10-12/1970; 1,4/1974; oferă: nr. 10/1968; 10/1981; 11/1982; 1,3,5-7,9, 10,12/1983; 1-3,7/1984; 7,9/1985; 4/1986.

ALEX. TCACENCO BURGHELEA, str. Karl Marx, nr. 8, bl. 3, sc. B, et. IV, ap. 71, Sîlnău, oferă numere disparate din 1967-1986.

COSTICĂ DĂRMĂNESCU, com. Răcoasa, jud. Vrancea, oferă: nr. 12/1973; 2/1977; 9/1979; 3,8/1980; 1/1982; 8/1983; 6/1985; 3/1986.

Curier școlar

REVISTA NOASTRĂ

Primum, din Focșani, Revista noastră—publicație seacă de elevii Liceului „Unirea” din orașul de pe Milcov. Numerele pe care le avem în față 119-120-121 (aprilie-iunie 1986), 122-123-124 (octombrie-decembrie 1986) și 125-130 ianuarie-iunie 1987) cu un conținut bogat, reflectă preocupările multiple ale colectivului de cadre didactice și elevi al acestui liceu fondat la 1 ianuarie 1866.

Însăși Revista noastră are o bogată tradiție. Înfîlțată în 1912, publicația apare în seria ei nouă din 1972. A fost distinsă cu premiul I, în cadrul Concursului național al presei școlare (1978, 1981) și cu premiul special al Jurului pentru cea mai bună revistă școlară din țară (1979). În 1980, revista a fost înregistrată la U.N.E.S.C.O.

Reținem din numărul pe ianuarie-iunie 1987 un substanțial grupaj de pagini sub semnul lui Clio. Astfel, prof. dr. Virgil Căndea, într-un interviu acordat prof. Petruche Dima (coordonatorul publicației), reliefează bogatele tradiții ale umanismului românesc și pe unul dintre reprezentanții săi străluciți Dimitrie Cantemir. Elevul Corneliu Zamfir (cls. a XI-a A) scrie despre Dimitrie Cantemir și Vrancea.

Nicolae Iorga este evocat de Dan Smintineanu, Ion Larian Postolache și Valeria Costăchel, iar Martha Popovici, Nicolae Costinescu, Dumitru Marin, Florin Parasciv, Ștefan Lemny, Ion C. Rozoian abordează diferite aspecte ale operei istoricului Gh. I. Florescu prezintă contribuția vrîncenilor la înfăptuirea Marii Uniri din 1918, iar Dumitru Huțanu Mausoleul de la Mărășești.

Lucian Nicoglu, cls. a XI-a A, scrie despre caracterul național al Războiului de Independență, iar Valentin Diaconită, din cls. a XII-a A, despre răscoala din 1907 în fostul județ Putna.

Îi felicităm pe elevii focșaneni și pe profesorii lor pentru masiva prezență a istoriei în revista lor.

În continuarea dialogului cu cititorii noștri din școli și facultăți, alte fragmente din scrisorile sosite pe adresa curierului nostru.

● **DANIEL FELIX DĂRJAȘ**, din Alexandria, elev la Liceul agroindustrial din acest oraș, după ce ne mărturisese că istoria este pasiunea sa, ne relatează despre participările sale la olimpiade de istorie, în 1986 obținînd premiul special la faza republicană. Daniel are colecția revistei începînd cu 1980 și speră, scrie el, să-și îmbogățească această colecție cu numere mai vechi, prin intermediul rubricii Cereri și oferte.

Felicitări cu mult succes!

● Despre colecția sa din *Magazin Istoric* ne scrie și **FLORIN FLOREA**, de la Liceul industrial „Nicolae Titulescu” din Craiova: Dorec ca anul acesta să-mi pot completa colecția, deși este foarte greu, numerele din primii ani găsindu-se rar. Am devenit abonat al revistei de curînd și promit să fiu abonat permanent. Aceasta pentru că am întîmpinat unele dificultăți în procurarea revistei de la chioscurile de ziare, dat fiind numărul mare de cititori al revistei.

Într-adevăr, dragi prieteni, după cum a constat și Florin, modalitatea cea mai sigură de a vă asigura prima revistă lună de lună rămîne abonamentul. Urmînd exemplul colegului din Craiova, veți avea la zi colecția voastră din *Magazin Istoric*.

● Aprecieri la adresa revistei noastre are și **MIHAELA TRĂILEANU**, de la Liceul „Vasile Alecsandri” din Bacău, căreia îi mulțumim, așteptînd noi vești.

● **MARIAN GĂINĂ**, de la Liceul industrial nr. 3 din Giurgiu, ne mărturisește că dorește să devină colaborator al rubricii noastre. Așteptăm deci—ca și de la alți cititori ai Curierului—relatări privind activitatea cercurilor de istorie, asupra felului cum este răspîndită revista în școli, referitoare la prietenii și abonații ei statoreni, la cei ce se evidențiază în difuzarea *Magazinului Istoric*.

● Ne-au mai scris pe adresa rubricii: **VIOREL JULA**, din Deva; **MIRCEA BONCEA**, Liceul industrial nr. 1, din Pitești; **MIHAI CRISTIAN**, Liceul industrial nr. 1 autoturism, din Timisoara; **SILVIU GEMAN**, Liceul „Roman Vodă”, din Roman; **ELENA STELIANA TĂGOREAN**, Liceul „Gheorghe Lazăr”, din București; elev caporal **VASILE SANDOR**, din Sibiu; **CONSTANȚA CRISTINA MOHÎRTĂ**, din București; **ION GRIGOROVICI**, Liceul industrial „Electrocontact”, din Botoșani; **ANA-MARIA TURCOȘ**, Liceul industrial „Dumitru Petrescu”, din București.

Tuturor le mulțumim pentru interesul și atașamentul exprimat față de istorie și de revista noastră, așteptînd, în continuare, noi scrisori de la voi, dragi prieteni din școli și facultăți.

CONTENTS (Romanian History) G. Surpat Romania on the Historical Coordinates of Socialism • I. Ceaușescu 25 October 1944. Determination of the Entire Country • V. Avram Romanian Airmen in the Battles to Defend Their Homeland • H. Brestolu Romania, a Target of Hitler's Expansion • B. Călinescu Armand Călinescu's Codebook • V. Buduru, I. Ursu Trandafir G. Djuvara: His Diplomatic Mission to Brussels, Le Havre, and Luxembourg (1909-1920) • R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș • V. Răpeanu Unpublished Letters by H. Sanielevici, C. Rădulescu-Motru, A. Marghiloman, P.P. Carp • S. Lascu Transylvania, the Land of Our Ancestors • In Bucharest, 50 Years ago • V. Smărândescu Tara Moților, Historical Itinerary

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Gh. Surpat La Roumanie sur les coordonnées historiques du socialisme • I. Ceaușescu Le 25 Octobre 1944. La volonté du pays tout entier • V. Avram Les aviateurs roumains combattent pour défendre la patrie • H. Brestolu La Roumanie, but de l'expansion allemande sous Hitler • B. Călinescu Le chiffre d'Armand Călinescu • V. Buduru, I. Ursu Trandafir G. Djuvara en mission diplomatique à Bruxelles, au Havre et à Luxembourg (1909-1920) • R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș • V. Răpeanu Lettres inédites de H. Sanielevici, C. Rădulescu-Motru, Al. Marghiloman, P.P. Carp • S. Lascu La Transylvanie, pays de nos ancêtres • A. Bucarest, il y a 50 ans • V. Smărândescu Tara Moților, itinéraire historique

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Г. Сурпат Румыния на исторических координатах социализма • И. Чаушеску 25 октября 1944 г. Воля всей страны • В. Аврам Румынские летчики в боях за защиту Родины • Х. Брестолу Румыния — цель гитлеровской экспансии • Б. Кэлинеску Шифр Арманда Кэлинеску • В. Будуру, И. Урсу Трандафир Г. Джуvara и его дипломатическая миссия в Брюсселе, Гавре и Люксембурге (1909-1920) • Р. Дима Константин Добреску-Арджеш • В. Рэпэану Неопубликованные письма Г. Саньелевича, К. Радулеску-Мотру, А. Маргиломана, П.П. Карпа • С. Ласку Трансильвания — вотчина наших предков • В Бухаресте 50 лет тому назад • В. Смэрэндеску Цара Моцилор — исторический маршрут

INHALT (Rumänische Geschichte) Gh. Surpat Rumänien auf den geschichtlichen Koordinaten des Sozialismus • I. Ceaușescu 25. Oktober 1944. Der Wille des ganzen Landes • V. Avram Die rumänischen Flieger in den Kämpfen für die Verteidigung des Vaterlandes • H. Brestolu Rumänien — Ziel der hitleristischen Expansion • B. Călinescu Die Geheimschrift des Armand Călinescu • V. Buduru, I. Ursu Trandafir G. Djuvara in diplomatischem Auftrag in Brüssel, Le Havre und Luxemburg (1909-1920) • R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș • V. Răpeanu Erstveröffentlichung von Briefen von H. Sanielevici, C. Rădulescu-Motru, Al. Marghiloman, P.P. Carp • S. Lascu Transsylvanien, das Land unserer Vorfahren • In Bukarest, vor 50 Jahren • V. Smărândescu Tara Moților, Reise in die Vergangenheit

SUMARIO (Historia română) Gh. Surpat Rumania sobre los coordenados históricos del socialismo • I. Ceaușescu El 25 de Octubre de 1944. La voluntad de todo el país • V. Avram Los aviadores rumanos en los combates por la defensa de la patria • H. Brestolu Rumania, blanco de la expansión hitleriana • B. Călinescu La clave de Armand Călinescu • V. Buduru, I. Ursu Trandafir G. Djuvara en misión diplomática a Bruselas, El Havre y Luxemburgo (1909-1920) • R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș • V. Răpeanu Cartas inéditas de H. Sanielevici, C. Rădulescu-Motru, Al. Marghiloman, P.P. Carp • S. Lascu Transilvania, tierra de nuestros antepasados • En Bucarest, hace 50 años • V. Smărândescu Tara Moților, itinerario histórico

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfil.

magazin istoric

București, intrarea Ministerului 'nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACȚIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstășel, Marian Ștefan
TEHNOREDATOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștale și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42 427

magazin istoric

